

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií, Katedra politologie

Disertační práce

2013

Jitka Gelnarová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií, Katedra politologie

Jitka Gelnarová

Právo i dobro

**Argumentace a diskurs českých aktivistek za volební
právo pro ženy**

Disertační práce

Praha 2013

Autorka práce: **Jitka Gelnarová**

Vedoucí práce: **Prof. PhDr. Blanka Říhová, CSc.**

Rok obhajoby: 2013

Bibliografický záznam

GELNAROVÁ, Jitka. *Právo i dobro. Argumentace a diskurs českých aktivistek za volební právo pro ženy*. Praha, 2013, 171 s. Disertační práce (PhD.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce Prof. PhDr. Blanka Říchová, CSc.

Abstrakt

Práce se zabývá konceptem volebního práva v diskursu českých aktivistek za volební právo žen mezi lety 1897 a 1914. Sleduje, jakých obsahů koncept volebního práva u českých sufražistek nabýval v kontextu, ve kterém aktivistky působily, jaký vliv na konkrétní obsah konceptu volebního práva měla různá situovanost různých žen v systému hierarchií z hlediska *genderu*, *třídy* a *národa*. Předmětem zájmu jsou hierarchie v diskursu obsažené, vztah „veřejného“ a „soukromého“ v diskursu; pojetí „politické reprezentace“ v diskursu; pozice, ze kterých se aktivistky k volebnímu právu vyjadřovaly, a to, vůči komu se vymezovaly („my-oni“); funkce konceptu „češství“ ve vztahu k volebnímu právu žen v diskursu sufražistek v souvislosti s postavením českého národa v monarchii jako nedominantního národa a vztah „universality“ a „partikularity“ k požadavku volebního práva žen v diskursu.

Abstract

The dissertation deals with the concept of suffrage within the discourse of Czech women's suffrage activists between 1897 and 1914. The aim is to define how the concept of suffrage was constructed by Czech suffragists within the context they lived in, how their notion of the suffrage was influenced by the fact

that different women were positioned differently within the system of hierarchies based on *gender*, *class* and *nation*. The dissertation focuses on the hierarchies present in the discourse; the relation of “public” and private” in the discourse; the notion of “political representation” in the discourse; positions the suffragists spoke from and their representation of the enemy (“us/them”); the functions the concept of “Czechness” fulfilled in relation to the demand of female suffrage in the discourse; and the relation of “universality” and “particularity” to the demand of female suffrage in the discourse.

Klíčová slova

koncept volebního práva, diskurs, argumentace, české aktivistky za volební právo žen, gender, třída, národ, „veřejné – soukromé“, politická reprezentace, hierarchie

Keywords

concept of suffrage, discourse, argumentation, Czech female activists for women’s suffrage, gender, class, nation, “public – private”, political representation, hierarchies

Rozsah práce: 334 055 znaků

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Jitka Gelnarová

Obsah

Úvod.....	2
1. Pravidla, aktivity, milníky.....	17
2. Právo a dobro.....	33
3. Veřejné – soukromé.....	63
4. Repräsentace.....	82
5. My – oni.....	101
6. Národ.....	119
7. Universální – partikulární.....	133
Závěr.....	143
Summary.....	157
Prameny a literatura.....	158

Úvod

Cíl práce

Předmětem práce je diskurs českých aktivistek za volební právo pro ženy v období mezi lety 1897 a 1914. V práci si kladu za cíl zjistit, jaký obsah koncept volebního práva v jejich diskursu nabýval, tedy, jak volební právo aktivistky za volební právo žen konceptualizovaly v tom kontextu, ve kterém působily. Koncept volebního práva je zde chápán jako něco, co je vytvářeno diskursivně a čehož obsah se mění. V práci vycházím ze dvou základních předpokladů konceptuální historie: Jednak že koncepty nabývají svůj konkrétní obsah v příslušném historickém kontextu – jejich význam tedy není ustálený, neměnný a vždy všeobecně přijímaný, jednak že koncepty jsou v politické diskusi používány jako „nástroje a zbraně“, že neexistuje ostrá hranice mezi teorií a praxí.¹ Vztah „diskurs – kontext“ pokládám za zásadní z hlediska dosažení sledovaného cíle. Pokud jde o kontext, klíčovými kategoriemi, jejichž propojením ve vztahu ke konceptualizaci volebního práva českými sufražistkami se budu zabývat, jsou *gender*, *třída* a *národ*. Aktivistky tematizovaly v souvislosti s volebním právem situaci různých žen, na jejichž situovanost v rámci systému hierarchií mělo propojení těchto kategorií velký vliv. Zaměřím se na to, jak jednotlivé kategorie spolupůsobily na vymezení konceptu volebního práva v diskursu aktivistek, zda, popřípadě jak působily na delimitaci konkrétních partikulárních „diskursů“ k volebnímu právu žen. V práci se budu snažit zachytit sémantické pole konceptu volebního práva v diskursu českých sufražistek, bude mě zajímat, jaké další koncepty se s volebním právem v jejich diskursu pojily a jakých obsahů zde tyto koncepty nabývaly. V návaznosti na zmíněný předpoklad, že koncepty slouží jako zbraně v politickém boji, se budu soustředit na to, jaké koncepty a jakým způsobem

¹ SYRJÄMÄKI, Sami. What is conceptual history? In: *Concepta. International Research School in Conceptual History and Political Thought* [online]. 2013 [cit. 2013-05-04]. Dostupné z: http://www.concepta-net.org/conceptual_history

používaly aktivistky „v boji“ za svůj požadavek, kterým bylo volební právo žen.

Vymezení tématu

Nejprve stručně k vymezení klíčových pojmů. Označení „aktivistky za volební právo žen“ v práci používám v souvislosti se ženami, které o získání volebního práva usilovaly (respektive proti jeho ztrátě vystupovaly) v různých situacích a různými způsoby a u nichž měl tento požadavek různou prioritu. Jako „aktivistky“ za volební právo zde tedy chápu nejen představitelky institucionalizovaného „volebního hnutí“², ale také ženy stavějící se za volební právo žen například formou práce redaktorské či publikační – jejich texty jsou zde považovány za „činy“. Z hlediska cíle práce není podstatné, zda byly aktivistky propojeny osobními vazbami (zpravidla byly), podstatná je jejich společná situovanost v rámci systému společenských hierarchií z hlediska *genderu* a jejich společný cíl, kterým bylo volební právo pro ženy.

Termín „aktivistky za volební právo žen“ je v souvislosti s cílem práce vhodnější než termín „hnutí za volební právo žen“.³ Označení „aktivistky“ umožňuje do zkoumaného souboru zahrnout ženy, které se mohly (a nemusely) pokládat za reprezentantky (různých) hnutí (ve smyslu hnutí „konfliktních“, usilujících o změny základních pravidel společenského uspořádání)⁴ – hnutí feministického, národního nebo dělnického, tedy ženy, jež pracovaly také pro jiné cíle, než bylo volební právo žen, cíle, které pro ně mohly mít vyšší prioritu než samotný požadavek volebního práva žen. Tyto cíle se zároveň podílely na

² Reprezentovaného především Výborem pro volební právo žen.

³ Na výhody využití termínu „aktivismus“ oproti termínu „hnutí“ právě v souvislosti s tím, že termín „aktivismus“ umožňuje pokrýt širší spektrum různých aktivit, poukazuje například Susan Zimmermann [Zimmermann in DUDEKOVÁ, G. (2011). Konzervativně feministky. In DUDEKOVÁ, G. a kol. *Na cestě k moderní ženě. Kapitoly z dějin rodových vztahů na Slovensku*. Vyd. 1. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 257].

⁴ MANNOVÁ, E. (2011). Mužské a ženské světy v spolkoch. In DUDEKOVÁ, G. a kol. *Na cestě k moderní ženě. Kapitoly z dějin rodových vztahů na Slovensku*. Vyd. 1. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 194.

formování jejich pojetí konceptu volebního práva. Používání termínu „aktivistky“ nám umožňuje vydělit tu část osobnosti daných žen, která se vztahovala k úsilí za volební právo žen. Díky tomu je možné zahrnout do zkoumání ženy, které požadovaly volební právo žen z různých pozic, můžeme tak sledovat vliv intersekcionality – protínání kategorií *genderu, třídy a národa* – na argumentaci a diskurs aktivistek za volební právo žen. A právě tato různost pozic činí zkoumání zajímavým.

Samotný termín „volební hnutí“ se v diskursu aktivistek za volební právo žen objevoval. Pro označení svých aktivit ho používaly členky Výboru pro volební právo žen (Výboru), od konce roku 1905 institucionální základny českého ženského aktivismu za volební právo žen; diskurs aktivistek spojených s Výborem pro volební právo žen tvoří část zkoumaného souboru.

Jako synonymum termínu „aktivistky za volební právo žen“ používám v práci termín „sufražistky“. Zde vycházím z vymezení termínů „sufražistky“ (suffragists) a sufražetky (suffragettes) v souvislosti s anglickými aktivistkami za volební právo žen, kde kritériem vymezení rozdílu obou termínů jsou metody použité v boji za volební právo žen. Termínem „sufražistky“ jsou zpravidla označovány ty aktivistky, které usilovaly o volební právo „v mezích zákona“, termínem „sufražetky“ pak aktivistky, které používaly v boji za svůj cíl násilných metod ve vztahu k politické moci. České aktivistky za volební právo žen je z tohoto hlediska možné souhrnně označit termínem „sufražistky“.⁵

Adjektivem „české“ jsou v tomto textu označovány česky hovořící aktivistky za volební právo žen, respektive aktivistky, které samy sebe prezentovaly jako Češky. Takové vymezení termínu „český“ je pouze jednou z možností, další možností by bylo zabývat se diskursem sufražistek hlásících se k různým

⁵ „Umírněnost“ českých aktivistek z hlediska použitých metod není možné idealizovat, v hodnocení tohoto aspektu hnutí je nutné brát v úvahu rozdílnost kontextu působení aktivistek anglických a českých.

národnostem a působících v oblasti českých zemí. Vymezení termínu „český“ ve smyslu deklarované národní příslušnosti jsem zvolila s ohledem na to, že jednou z otázek, které pokládám v souvislosti s diskursem k volebnímu právu za zásadní, je ta, jak se v diskursu sufražistek projevovalo postavení českého národa v monarchii jako národa nedominantního a jakou roli hrálo v diskursu sufražistek „češství“ jako koncept. Vzhledem k rozsahu zkoumaného materiálu a zvolené metodě bylo téma nutno ještě zúžit, prostorově bylo téma omezeno pouze na diskurs česky hovořících aktivistek působících v Čechách. Takové vymezení je možné učinit na základě toho, že sufražistky v Čechách a na Moravě působily z velké části v odlišných kontextech, pokud šlo o volební pravidla (pro český a pro moravský zemský sněm), a s ohledem na jiné společenské a politické okolnosti, které vytvářely kontext diskursu, diskurs českých sufražistek v Čechách a diskurs českých aktivistek na Moravě je možné zkoumat samostatně. Samo srovnání obou „diskursů“ by bylo smysluplným tématem pro samostatný výzkum.

Jako spojující element pro vymezení sledované skupiny byl vedle *národa* zvolen *gender*, téma je omezeno pouze na ženy. Důvody jsou tyto: V první řadě mě zajímalo, jak se v diskursu aktivistek promítalo propojení *genderu* jako kategorie dostředivé a *třídy* jako kategorie odstředivé. Jaký vliv mělo na konceptualizaci volebního práva a na argumentaci za volební právo pro ženy to, jak se do životní zkušenosti různých žen promítala jejich třídní identita. Dalším důvodem pro toto vymezení je následná možnost komparace v diachronní rovině – v rovině „aktivistky – političky“. Řada žen, které za monarchie působily jako aktivistky za volební právo pro ženy, následně v období první republiky do politiky vstoupila. Z tohoto hlediska je zajímavé sledovat různé aspekty souladu/nesouladu mezi diskursem k volebnímu právu a realitou výkonu volebního práva ženami v období první Československé republiky. Tato otázka však není předmětem přímo tohoto textu, je ponechána dalším. V této práci mě bude zajímat pouze konceptualizace volebního práva ženami v situaci, kdy aktivistky o volební právo usilovaly.

Dalším důvodem vymezení skupiny na základě *genderu* byla možnost propojení předmětu práce se současnými politologickými diskusemi týkajícími se tématu politické reprezentace. Otázky, jimiž se politologové/politoložky a další odborníci/odbornice v sociálních vědách v současné době zabývají, se vztahují k tomu, zda mají ženy společné zájmy, zda případné společné zájmy žen mají reprezentovat v politice zase ženy, zda ženy tyto zájmy v politice reprezentovat mohou, apod. Z tohoto hlediska je zajímavé sledovat, zda a jak se těmito otázkami zabývaly aktivistky za volební právo žen na počátku dvacátého století. Případné srovnání by bylo zajímavou ukázkou vlivu kontextu na vymezení pojetí reprezentace.

Výše popsané vymezení sledované skupiny – na základě *genderu* a *národa* jako kategorií dostředivých a *třídy* jako kategorie odstředivé – je pouze jedním z více možných vymezení. Jiné propojení zmíněných kategorií by přineslo jinak vymezenou skupinu a v souvislosti s konceptem volebního práva žen pak jiné otázky. Pokud jde o časové vymezení tématu, v práci budu sledovat diskurs aktivistek v období od počátku dvacátého století (respektive od roku 1897, který je pokládán za milník proto, že zde byl požadavek volebního práva žen údajně poprvé vysloven představitelkami měšťanského ženského hnutí na velkém fóru – prvním sjezdu žen československých) do začátku první světové války, která znamenala také změnu důrazů ženského aktivismu.⁶ Pozornost bude soustředěna na některé konkrétní milníky, jimiž se budu zabývat v následující kapitole.

Jak jsou v této práci definovány pojmy „argumentace“ a „diskurs“? Termínem *argumentace* mám v práci na mysli argumenty explicitně zmiňované na podporu požadavku volebního práva žen – to, jaké důvody pro zavedení volebního

⁶ Do analýzy jsou výjimečně zařazeny také některé novější texty, jež se tematicky vztahují ke způsobu prezentace otázky volebního práva žen do roku 1914, ne však texty, které by se zabývaly otázkou vztahu úsilí o volební právo žen a následným výkonem aktivního a pasivního volebního práva ženami za první republiky.

práva žen české sufražistky uváděly. Termínem *diskurs* (zde zatím jen velmi zjednodušeně řečeno) je pak myšlen způsob prezentace tématu, jeho zarámování, vymezení obsahu řečeného, ale i tematizace toho, co řečeno nebylo, zachycení partikularismů a hierarchií v argumentaci obsažených, atd. Podívejme se blíže na zvolenou metodu zkoumání, kterou je diskursivní analýza, a na možnosti jejího využití pro sledovaný cíl. Tím si zároveň zkonkretizujeme výše uvedené otázky.

Metodologie a zdroje

V práci je využívána metoda diskursivní analýzy. Diskursivní analýza je postavená na konstruktivistickém předpokladu, že jazyk není jednoduše prostředkem k popsání reality, ale že sám představuje něco konstruovaného a zároveň konstruujícího. Diskursivní analýza pohlíží na text (zde ve smyslu nejen psaného, ale i mluveného projevu a jiných forem komunikace) jako na svébytný objekt vědecké analýzy, diskurs je zde tématem, nikoli pouze zdrojem k tématu. Jak poukazuje Fran Tonkiss, zkoumající se nesnaží dostat k pravdě o realitě skrze diskurs, ale zkoumá způsob, jakým je jazyk použit při prezentaci různých obrazů reality.⁷ Jazyk zde nepředstavuje „pouhé médium, ale svébytný fenomén hodný pozornosti vědce“.⁸ Diskursivní analýza není metodou pro ověření „pravdivosti“ sdělovaného, „zkoumá, jakým způsobem lidé skrze text, či soubor textů konstruují smysl a význam objektů a aktivit sociálního světa“.⁹

„Diskurs“, pojem, který přitáhl pozornost humanitních oborů a sociálních věd po „lingvistickém obratu“, nemá jeden fixní význam, obsah termínu se pochybuje od Foucaultova „makropojetí“ diskursu, kde diskurs představuje

⁷ TONKISS, F. (2004). Analysing discourse. In Seale, C. (eds.). *Researching society and culture*. Vyd. 2. London: Sage, s. 249.

⁸ BENEŠ, V. (2008). Diskursivní analýza. In: Drulák, P. (ed.). *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Vyd. 1. Praha: Portál, s. 93

⁹ Beneš, V. (2008). *cit. d.*, s. 93.

významovou strukturu, na straně jedné¹⁰ až po velmi úzké pojetí diskursu jako konkrétní promluvy na straně druhé. Norman Fairclough navrhuje pojetí diskursu jako formy sociální praxe spíše než individuální aktivity. Diskurs je v jeho pojetí jednak „formou akce“, jednak „formou reprezentace“.¹¹ Své pojetí diskursivní analýzy staví Fairclough na předpokladu, že „jazyk je neredukovatelnou součástí sociálního života, dialekticky propojenou s ostatními elementy sociálního života“,¹² proto ho podle něj musí sociální vědy brát v úvahu.¹³ Fairclough zdůrazňuje význam propojení mezi jazykem a jeho kontextem, poukazuje na vztah mezi sociální strukturou a diskursem – diskurs je sociální strukturou na jedné straně formován na straně druhé se sám podílí na jejím formování.¹⁴ Na předpokladu vzájemného dialektického působení jazyka a kontextu je postavena i tato práce.

Diskursivní analýza sama o sobě představuje spíše soubor metod, než metodu jednu.¹⁵ V této práci se budu snažit využít některé nástroje, které pokládám z hlediska sledovaného cíle za nejužitečnější. Fairclough přichází s třidimenzionálním modelem diskursu – dimenzemi diskursu jsou v jeho pojetí *text*, *diskursivní praxe* a *sociální praxe*. Pokud jde o analýzu diskursu jako *textu*, ta by se podle něj měla soustředit na čtyři hlavní oblasti: „slovník, gramatiku, kohezi a strukturu textu“. V rámci gramatiky je možné se věnovat větnému způsobu, užití trpného či činného rodu, apod. Pokud jde o slovník, můžeme se zaměřit na různá pojmenování stejných věcí a politický a ideologický význam těchto pojmenování, na významy slov a stejně tak na metafory a jejich politický a ideologický význam. V souvislosti s kohezí je pozornost věnována tomu, jak jsou věty spojovány v souvětí a ta dále do dalších větších jednotek v rámci textu. V rámci struktury textu je pozornost soustředěna na „architekturu“

¹⁰ Beneš, V. (2008). *cit. d.*, 106.

¹¹ FAIRCLOUGH, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Vyd. 1. Cambridge, MA: Blackwell, s. 63.

¹² FAIRCLOUGH, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London, New York: Routledge, s. 2.

¹³ Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse*, s. 2.

¹⁴ Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*, s. 64.

¹⁵ Podle Rosalind Gill existuje nejméně 57 variant diskursivní analýzy [GILL, R. (2000). *Discourse Analysis. Qualitative Researching with Text, Image, and Sound*. In BAUER, Martin; GASKELL, George (eds.). London: SAGE, s. 173].

jednotlivých textů, na to, jaké elementy jsou kombinovány za účelem vytvoření určitého typu textu (v našem případě například petice nebo předvolební řeči).¹⁶

Diskursivní praxe ve Faircloughově pojetí se vztahuje k procesu „produkce textu, distribuce a konzumace“.¹⁷ Autor poukazuje na to, že „konzumace“ diskursu může být individuální i kolektivní, jako příklady uvádí milostné dopisy a úřední zprávy. V rámci této dimenze je pozornost soustředěna na sílu, resp. moc (*force*) výpovědi, tedy na to, o jaký druh „řečového aktu“ se jedná, zda jde o otázku, hrozbu, příkaz, slib apod. Síla výpovědi představuje „akční komponent textu“.¹⁸

V souvislosti s diskursem ve smyslu *sociální praxe* je sledován vztah diskursu k ideologii a moci, ideologie Fairclough vymezuje jako konstrukce reality zabudované v různých formách diskursivní praxe, konstrukce, které pomáhají „produkcí, reprodukci nebo transformací vztahů dominance“.¹⁹ Fairclough poukazuje na to, že nejúčinnějšími se ideologie v diskursivní praxi stávají, pokud dojde k jejich naturalizaci – získají-li status „zdravého rozumu“.²⁰ Mezi úrovněmi textu, které mohou být ideologicky zabarvené, Fairclough jmenuje významy slov, předpoklady, metafory nebo koherenci textu, poukazuje na to, že nejen obsah, ale i forma textu může být ideologicky zabarvená.²¹

Některé z výše uvedených nástrojů jsou velmi dobře využitelné pro zkoumání diskursu aktivistek za volební právo žen. Pokud jde o diskurs jako *text*, v práci bude věnována pozornost některým gramatickým jevům, respektive jejich diskursivnímu významu, např. trpnému a činnému rodu sloves nebo použití zájmen (*my, vy, oni*), velká pozornost je věnována slovníku v diskursu použitému – významům, resp. obsahům jednotlivých použitých termínů a

¹⁶ Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*, s. 73-78.

¹⁷ Fairclough N. (1992). *Discourse and Social Change*, s. 78.

¹⁸ FAIRCLOUGH, N. (1992). *Discourse and Social Change*, s. 82.

¹⁹ FAIRCLOUGH, N. (1992). *Discourse and Social Change*, s. 87.

²⁰ FAIRCLOUGH, N. (1992). *Discourse and Social Change*, s. 87.

²¹ FAIRCLOUGH, N. (1992). *Discourse and Social Change*, s. 86-96.

konceptů. Zajímá mě, jaké ideje, respektive asociace s nimi byly spojeny, zda měly termíny partikulární významy, zda a jak byly koncepty personifikovány, jaké metafory se v textech objevují, jaké zde najdeme hierarchie a dominance.²² Pokud jde o druhou dimenzi diskursu – *diskursivní praxi*, zde se budu soustředit na sílu, resp. moc jednotlivých výpovědí, na to, čeho se aktivistky pomocí výpovědí snažily dosáhnout a jaké funkce ve vztahu ke sledovanému cíli plnily v diskursu koncepty aktivistkami tematizované. Důležitá je zde nejen dimenze „produkce“ textu, ale i dimenze jeho „konzumace“, resp. jejich vzájemný vztah, zde se projevující jako vliv publika na způsob promluvy mluvčího/mluvčí, volba různého způsobu prezentace tématu v souvislosti s různými publiky. V souvislosti s diskursem ve smyslu *sociální praxe* mě budou zajímat právě ideologicky zabarvená tvrzení, která nabývala statutu „zdravého rozumu“, ideologická náplň metafor, apod. Pozornost bude věnována nejen tomu, co v textech figurovalo, ale i tomu, co v nich s ohledem na kontext absentovalo.

Jako nástroje pro lepší zachycení jednotlivých aspektů diskursu sufražistek, aspektů, které by jinak mohly zůstat skryty, budou využity některé další konceptuální rámce. Mezi ně patří dvojice *rovnost – rozdílnost*, nikoli však pojatá dichotomicky; *veřejné – soukromé*, *my – oni* a *universální – partikulární* a vedle nich koncept *reprezentace*.

Předmětem analýzy jsou primární prameny, dobový tisk a dobová literatura. Z pramenů se jedná především o materiály z fondu Výboru pro volební právo žen – protokoly ze schůzí z let 1905-1914, rukopisy představelek a další texty spojené s činností Výboru – petice, rezoluce schůzí, koncepty rezolucí, článků a projevů, fragmenty písemností týkající se akcí Výboru. Z dobového tisku jsou předmětem analýzy texty věnované volebnímu právu v časopisech *Ženské listy* mezi lety 1892 a 1918, *Ženský svět* mezi lety 1897 a 1918 a *Ženský obzor* v období mezi lety 1900 a 1913 a v sociálně demokratickém *Ženském listu* mezi lety 1901 a 1914. Do souboru jsou zahrnuty dobové publikace aktivistek vztahující se

²² Srovnej Tonkiss, F. (2004). *cit. d.*, s. 253-259.

k otázce volebního práva žen. Citace z pramenů, dobového tisku i dobové literatury, nechávám v původním stavu, s odlišnostmi tehdejší pravopisné normy, včetně případných pravopisných chyb. Některé části práce již byly publikovány formou dílčích studií vztahujících se k diskursu k volebnímu právu žen na úrovni obcí a říšské rady a k tématu politické reprezentace.²³

Stav poznání

V současné politologii je tématu politické participace a reprezentace věnována velká pozornost, genderová perspektiva, stejně jako ta historická však velmi často chybí. Jedním z nezamýšlených důsledků absence genderové perspektivy může být například to, že skutečnosti, které se vztahují pouze k historii politické participace a reprezentace mužů, jsou prezentovány jako obecné, resp. vztahující se ke společnosti jako celku. Příkladem může být to, že přijetí všeobecného volebního práva pro muže je některými autory a autorkami stále prezentováno jako přijetí všeobecného volebního práva jako takového. Stejně tak „demokratizace“ je částí politické vědy představována jako postupný proces rozšiřování politických práv a svobod, aniž by byla pozornost soustředěna na to, že rozšiřování práv a svobod mužů (či některých z nich) mohlo znamenat zároveň omezování do té doby existujícího prostoru politické participace žen. Zapojení genderové a historické perspektivy do analýzy politické participace a reprezentace proto pokládám za velmi důležité.

²³ Jde o tyto články: GELNAROVÁ, J. (2012). „Dotud nelze mluvit, že máme všeobecné právo hlasovací, pokud se vztahuje jen na muže.“ Volební reforma z roku 1907 v diskursu českého hnutí za volební právo pro ženy. *Acta Politologica*. Roč. 4, č. 2, s. 193-210.

GELNAROVÁ, J. (2011). „Matka Praha“ a „dcery její“. Diskuse o ženském volebním právu do obce pražské v občanském a dělnickém ženském hnutí mezi lety 1906 a 1909. *Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století*. Roč. 3, č. 2, s. 34-58.

GELNAROVÁ, J. (2010). Reprezentace žen v politice z pohledu politické teorie aneb „Co všechno znamená, když se řekne, že ženy jsou v politice podreprezentovány?“ *Acta Politologica*. Roč. 2, č. 2, s. 120-135.

Tématem volebního práva žen se v českém prostředí zabývají především historici/historičky. Nejnovější publikací k tématu je kniha Jany Malínské,²⁴ která vyšla v letošním roce a která navazuje na disertační práci autorky. Publikace se zabývá primárně nediskursivní rovinou aktivismu za volební právo žen. Je velmi dobrým vodítkem, pokud jde o aktuální kontext diskursu, přesné informace o jednotlivých událostech s ženským volebním aktivismem spojených. V tomto roce vyšla v publikaci věnované jednotlivým případovým studiím boje za volební právo žen v Evropě také stať Dany Musilové.²⁵ Text zasazuje otázku českého úsilí o volební právo pro ženy do širšího kontextu působení českého ženského hnutí, samotné argumentaci za volební právo žen je však věnován pouze velmi omezený prostor.

Mezeru týkající se v české historiografii českého feministického myšlení se v letech 2010 a 2011 rozhodla dvěma publikacemi zaplnit trojice autorek Marie Bahenská, Libuše Heczková a Dana Musilová. Novější z publikací²⁶ se zabývá historií českého feministického myšlení devatenáctého a první poloviny dvacátého století, druhá²⁷ je pak komentovanou „čítankou“ textů týkajících se ženské otázky ze stejného období.²⁸ V minulém roce vyšly v edici Libuše Heczkové a Kateřiny Svatoňové politické projevy první české ženy zvolené do českého zemského sněmu Boženy Víkové-Kunětické.²⁹

Fenoménu ženských kandidatur, respektive zvolení ženy do českého zemského sněmu jsou věnovány také stati Jiřího Kořalky, který se zabývá otázkou, jaké

²⁴ MALÍNSKÁ, J. (2013) „My byly, jsme a budeme!“ *České ženské hnutí 1860–1914 a idea českého národa*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

²⁵ MUSILOVÁ, D. (2012). Mothers of the Nation: Women's Vote in the Czech Republic. In RODRÍGUEZ-RUIZ, B.; RUBIO-MARÍN R. (eds.). *The Struggle for Female Suffrage in Europe*. Vyd. 1. Leiden, Boston: BRILL, s. 207-223.

²⁶ BAHENSKÁ, M.; HECZKOVÁ, L.; MUSILOVÁ, D. (2011). *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta.

²⁷ BAHENSKÁ, M.; HECZKOVÁ, L.; MUSILOVÁ, D. (2010). *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*. Vyd. 1. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky.

²⁸ Termín „feminismus“ je zde přítom chápán velmi široce, do publikace jsou zařazeny i texty z období poloviny devatenáctého století, které není možné pokládat za feministické ve smyslu úsilí o rovnost ženy a muže nebo ve smyslu úsilí o zbavení dominance muže ve vztahu k ženě.

²⁹ HECZKOVÁ, L.; SVATOŇOVÁ, K. (2012). *Jus Suffragii. Politické projevy Boženy Víkové-Kunětické z let 1890 - 1926*. Vyd. 1. Praha: Ústav T. G. Masaryka.

vlivy přispěly k tomu, že Viková-Kunětická do sněmu zvolena byla, a Luboš Velka, který se zabývá jednotlivými aspekty souvisejícími s volbou, volebními pravidly, stranickou politikou i osobou kandidátky.³⁰ Volebními pravidly na úrovni říšské rady, českého zemského sněmu a obcí ve vztahu k ženám se zabývala v čísle časopisu *Střed* věnovanému právě historii voleb a volebního práva Jana Malínská.³¹

Téma českého aktivismu za volební právo žen bylo také předmětem kapitol v monografiích věnovaných českému ženskému hnutí, resp. českým ženám v devatenáctém a první polovině dvacátého století Pavly Horské,³² Mileny Lenderové³³ a Marie Neudorflové.³⁴ a úvodních kapitol publikací Dany Musilové a Melissy Feinberg věnovaných ženám v politice, respektive postavení žen za první Československé republiky.³⁵ Situací české ženy v politice a ve veřejné činnosti na přelomu devatenáctého a dvacátého století se zabývá také stať Pavly Vošahlíkové.³⁶ Působení dělnických aktivistek se věnuje publikace Evy Uhrové³⁷ z roku 1984, ta je využitelná především z hlediska faktografického, pro zachycení okamžitého kontextu diskursu aktivistek,

³⁰ VELEK, L. (2007). První v Rakousku! Zvolení prvního poslance-ženy Boženy Vikové-Kunětické v roce 1912. Příspěvek k vývoji volebního práva a volebního chování v českých zemích v 19. a 20. století. In VOJÁČEK, M. (ed.). *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Vyd. 1. Praha: Národní archiv, s. 259–319; KOŘALKA, J. (1996). *Zvolení ženy do Českého zemského sněmu roku 1912*. In *Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy. Sborník příspěvků z konference Archivu hlavního města Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. Praha: Scriptorium, s. 307-320.

³¹ MALÍNSKÁ, J. (2009). Volební právo žen do říšské rady, českého zemského sněmu a obcí v letech 1848–1914. *Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století*. Roč. 1, č. 1, s. 24–57.

³² HORSKÁ, P. (1999). *Naše prababičky feministky*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny.

³³ LENDEROVÁ, M. (1999). *K hříchu i modlitbě. Žena v minulém století*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta.

³⁴ NEUDORFLOVÁ, M. (1999). *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Vyd. 1. Praha: JANUA.

³⁵ MUSILOVÁ, D. (2007). *Z ženského pohledu: poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta; FEINBERG, M. (2006). *Elusive equality. Gender, citizenship, and the limits of democracy in Czechoslovakia, 1918-1950*. Vyd. 1. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press.

³⁶ VOŠAHLÍKOVÁ, P. (1996). Česká žena v politice a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20. století. In *Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy. Sborník příspěvků z konference Archivu hlavního města Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. Praha: Scriptorium, s. 291-299.

³⁷ UHROVÁ, E. (1984). *Po nevyšlapaných stezkách. Z dějin ženského hnutí a jeho žurnalistiky do roku 1921*. Vyd. 1. Hradec Králové: MONA.

jednotlivých událostí. Vztahem dělnických žen a sociální demokracie se zabývá také stať Blanky Soukupové.³⁸

Mimo stati Jiřího Kořalky se uvedené publikace nevěnují podrobněji otázce spojení ženského aktivismu a nacionalismu. Otázkou vztahu *genderu* a *národa* a feminismu a nacionalismu se ve svých publikacích zabývá Jitka Malečková. Její kniha *Úrodná půda*³⁹ se sice věnuje primárně ženě v Osmanské říši, zároveň je však možné ji číst i jako obecnější zachycení postavení ženy v národě. Vztahem *genderu* a *národa* se zabývají také další dvě podnětné anglicky psané Malečkové studie.⁴⁰

Anglicky psaná literatura vztahující se k českému ženskému hnutí před rokem 1918 se na propojení kategorií *genderu* a *národa* a vlivu tohoto spojení na charakter jak českého ženského hnutí, tak českého národního hnutí, soustřeďuje mnohem více než literatura psaná česky. Analýzou vztahu nacionalismu a feminismu je studie Katherine David.⁴¹ Tématu se věnuje také T. Mills Kelly.⁴² V komparativní studii srovnávající historii feministických hnutí evropských zemí se stručně českým feminismem a jeho propojením s nacionalismem zabývá také Richard Evans.⁴³ Zmíněná zahraniční literatura je vedle analýzy vztahu národního a ženského hnutí velmi cenná zejména tím, že zasazuje téma jak do širších souvislostí demokratizačních a modernizačních procesů, tak do kontextu

³⁸ SOUKUPOVÁ, B. Sociální demokracie a dělnické ženy. (Praha 1890-1910). (1993). In *Žena ve městě*. Vyd. 1., Praha: Institut základů vzdělanosti UK, s. 76-94.

³⁹ MALEČKOVÁ, J. (2002). *Úrodná půda: Žena ve službách národa*. Vyd. 1. Praha: ISV nakladatelství.

⁴⁰ MALEČKOVÁ, J. (2004). The Emancipation of Women for the Benefit of the Nation: The Czech Women's Movement. In PALETSCHEK, S.; PIETROW-ENNKER, B. (eds.). *Women's Emancipation Movements in the 19th Century: A European Perspective*. Vyd. 1. Stanford: Stanford University Press, s. 167-188; MALEČKOVÁ, J. (2000). Nationalizing Women and Engendering the Nation: The Czech National Movement. In BLOOM, I.; HAGEMANN, K.; HALL, C. (eds.). *Gendered Nations: Nationalisms and Gender Order in the Long Nineteenth Century*. Vyd. 1. Oxford, New York: Berg, s. 293-310.

⁴¹ DAVID, K. (1991). Czech Feminists and Nationalism in the Late Habsburg Monarchy: "The First in Austria". *Journal of Women's History* vol. 3, no. 2, S. 26-45.

⁴² KELLY, T. M. (2002). Feminism, pragmatism or both? Czech radical nationalism and the woman question, 1898-1914. *Nationalities Papers*. Vol. 30, no. 4, s. 537-552.

⁴³ EVANS, R. (1977). *The feminists. Women's emancipation movements in Europe, America, and Australasia, 1840-1920*. Vyd. 1. London: Croom Helm.

působení národního hnutí a dělnického hnutí a vybízí ke komparaci hnutí v rámci rakousko-uherského prostoru.

Struktura práce

Stať práce tvoří sedm kapitol. V první kapitole bude pozornost věnována kontextu diskursu, zde se budu nejprve zabývat volebními pravidly, ke kterým se diskurs aktivistek vztahoval. Volební pravidla na třech sledovaných úrovních – na úrovni poslanecké sněmovny rakouské říšské rady, českého zemského sněmu a obcí – se budu snažit zachytit propojením genderové a třídní perspektivy. To umožní objasnit, že ženy netvořily ve vztahu k volebním pravidlům jednu skupinu, ale že se situace různých žen v této věci lišila, což mělo vliv na diskurs aktivistek k volebnímu právu. Následně se v této kapitole zaměřím na některé zásadní momenty českého ženského aktivismu za volební právo žen, momenty důležité pro zasazení diskursu do konkrétního kontextu.

Samotná analýza diskursu aktivistek bude prezentována v šesti kapitolách (kapitoly 2 – 7). V druhé kapitole se budu soustředit na samotný koncept volebního práva v diskursu aktivistek – na to, jaký obsah zde koncept volebního práva nabýval, na to, jaké další koncepty se s ním pojily a jaké byly jejich konkrétní významy. V následujících kapitolách se budu snažit využít některé další konceptuální rámce pro konkretizaci jednotlivých aspektů diskursu: Ve třetí kapitole budu pracovat s konceptem „veřejné – soukromé“. Půjde mi o to, v jakém vztahu byla v diskursu aktivistek za volební právo žen tzv. veřejná sféra a tzv. soukromá sféra, jak z tohoto hlediska aktivistky tematizovaly situaci těch žen, za které tvrdily, že hovoří, jaký vztah mělo v jejich diskursu „veřejné“ a „soukromé“ k volebnímu právu. Ve čtvrté kapitole se pokusím postihnout diskurs aktivistek k volebnímu právu žen z hlediska konceptu „reprezentace“. Budu se snažit zachytit, v jakém vztahu byly v diskursu aktivistek „politická reprezentace“ a „volební právo“, a dále se

zabývat tím, jak si aktivistky odpovídaly na některé otázky týkající se konkrétních rovin konceptu reprezentace – co mělo být v politice reprezentováno; kdo byli ti, o jejichž reprezentaci aktivistkám za volební právo žen šlo, a kdo je měl v politice reprezentovat.

V páté kapitole, nazvané „My – oni“ se budu soustředit na to, z jakých pozic aktivistky k volebnímu právu žen hovořily, koho deklarovaly, že zastupují, a zároveň vůči komu se vymezovaly – tedy, kdo tvořil v diskursu aktivistek v souvislosti s volebním právem žen „my“ a kdo zde zastával pozici „oni“. Budu se snažit vysledovat, zda tyto pozice byly stabilní, nebo ne, případně, jaké faktory měly vliv na jejich proměny. V šesté kapitole se budu zabývat tím, jakou roli hrál v diskursu aktivistek za volební právo pro ženy koncept „národa“, konkrétně koncept „češství“. Budou mě zajímat konkrétní funkce, které tento koncept v diskursu aktivistek plnil ve vztahu k prosazení požadavku volebního práva žen. V poslední kapitole se budu zabývat vztahem „universality“ a „partikularity“ v diskursu, tím, zda, popřípadě jak a jaké partikularismy aktivistky v diskursu k volebnímu právu žen kritizovaly, využívaly či vytvářely, a tím, v jakém vztahu byly tyto partikularismy ke sledovanému cíli, kterým bylo volební právo žen.

1. Pravidla, aktivity, milníky

Pravidla

V první části kapitoly se budu zabývat důležitými rysy volebních pravidel do tří typů zákonodárných a samosprávných orgánů v českých zemích, orgánů, ke kterým se diskurs českých aktivistek za volební právo žen vztahoval, a to z perspektivy propojující kategorie *genderu* a *třídy*. Zajímají mě volební pravidla platící pro volby do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady, českého zemského sněmu a obcí. V souvislosti s diskursem českých sufražistek je nutno na úvod zmínit z hlediska tématu základní skutečnost, a to, že některé ženy v různých obdobích před rokem 1918 volební právo do všech tří typů politických institucí měly. Rozsah a podmínky volebního práva žen prošly, jak si ukážeme, za dobu existence monarchie řadou změn. Luboš Velek poukazuje v souvislosti s vývojem volebních pravidel v monarchii na to, že zde docházelo ke dvěma procesům najednou: Na jedné straně se od osmdesátých let devatenáctého století rozšiřoval počet voličů rozšiřováním jejich sociální základny, na druhé straně byl prostor pro ženy-voličky cíleně likvidován.⁴⁴ Zatímco kuriový volební systém (do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady, jednokomorového českého zemského sněmu i do obcí volební právo některým ženám přiznával, uskutečněné (a stejně tak i pouze plánované) volební reformy demokratizující volební právo mužů ženy z okruhu voličstva vylučovaly.

Pokud jde o volební pravidla do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady, zásadním předělem byl v tomto případě rok 1907, kdy byla uzákoněna tzv. Beckova volební reforma.⁴⁵ Ta přinesla podstatnou změnu v rakouských

⁴⁴ Velek, L. (2007). *cit. d.*, s. 264-269. K tématu viz také SLAVÍK Vladimír. Volební právo žen u nás. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 15, s. 202-203.

⁴⁵ Přívlastek získala podle tehdejšího ministerského předsedy.

volebních pravidlech – zaváděla tajné a rovné volební právo pro muže; volit mohli napříště muži starší 24 let, pasivní volební právo bylo podmíněno věkem 30 let.⁴⁶ Tato změna volebních pravidel znamenala omezené vítězství systému „individuální reprezentace“ nad systémem „reprezentace korporativní“. Do té doby byl základem zastoupení v dolní sněmovně rakouské říšské rady kuriový systém, který vycházel z tzv. teorie zájmu; volby probíhaly ve volebních kuriích, voliči do nich byli zařazováni podle výše svého majetku.⁴⁷ Badeniho volební reforma z roku 1896 zavedla k již existujícím čtyřem kuriím (velkostatku, obchodních a živnostenských komor, průmyslových měst, venkovských obcí) pátou – tzv. všeobecnou kurii, kde nebyl požadován žádný majetkový census a mohli zde volit všichni muži od 24 let věku^{48,49} Volební právo však ani po zavedení tzv. všeobecné kurie nebylo rovné, hlasy voličů v jednotlivých kuriích neměly stejnou váhu, navíc někteří voliči měli hlasy dva, protože v tzv. všeobecné kurii mohli volit všichni voliči, tedy i ti, kteří volili v jedné ze čtyř předchozích kurií.⁵⁰

Narozdíl od obcí a zemských sněmů, kde byly podmínky volebního práva žen až na výjimky⁵¹ o něco liberálnější, do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady měly od roku 1873 do roku 1907 volební právo jen ženy z početně nejmenší kurie velkostatku, jednalo se pouze o volební právo aktivní, které navíc nemohly ženy vykonávat přímo – narozdíl od mužů velkostatkářky musely volit prostřednictvím plnomocníka.⁵² Volební reforma uzákoněná v roce 1907 nejenže ženy jako polovinu populace do konceptu „všeobecnosti“ nezahrnula, ale zároveň tím, že omezila volební právo pouze na muže,

⁴⁶ MALÝ, K. (1999). *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Vyd. 2. Praha: Linde, s. 190-192.

⁴⁷ Malý, K. (1999), *cit. d.*, 189.

⁴⁸ Občané obce, ve které v den vypsání volby sídlili alespoň 6 měsíců.

⁴⁹ K vývoji volebních pravidel do rakouské říšské rady viz například *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: J. Otto, 1888-1909. 28 sv., díl 26. U-Vusín. 1907. heslo Volební řády, s. 913-930.

⁵⁰ BALÍK, S.; HLOUŠEK, V., HOLZER, J.; ŠEDO, J. (2003). *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, s. 29.

⁵¹ Mezi výjimky patřila například velká statutární města Praha a Vídeň, kde ženy volební právo do obce neměly.

⁵² Srovnej SLAVÍK Vladimír. Volební právo žen u nás. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 15, s. 202.

vyloučila také tuto malou část žen, která do té doby aktivní volební právo na úrovni říšské rady měla.⁵³

Za zmínku stojí také skutečnost, že reforma sice na jedné straně volební právo přiznávala pouze mužům, na druhé straně však ženy nebyly výslovně uvedeny mezi kategoriemi osob z volebního práva vyloučených, z volebního práva byli vyloučeni vojáci a příslušníci jiných ozbrojených složek, osoby nesvéprávné, osoby v chudinské péči a osoby, kterým bylo volební právo odejmuto z důvodu trestné činnosti.⁵⁴ Můžeme tedy říct, že ženy byly reformou ve vztahu k volebnímu právu v podstatě „zneviditelněny“.

Obdobná situace – tedy omezení volebního práva žen v souvislosti s rozšiřováním volebního práva mužů, tentokrát však v mnohem větším rozsahu, hrozila na počátku dvacátého století také na českém zemském sněmu. Zde se volební právo řídilo volebním řádem z roku 1861.⁵⁵ Bylo postaveno na principu zájmové reprezentace, český zemský sněm byl až do svého zániku kuriový. Kriterii pro aktivní a pasivní volební právo byla velikost majetku, vykonávaná funkce nebo dosažené vzdělání. Voliči byli rozděleni do tří kurií: První tvořili držitelé velkostatků a nejvyšší daňoví poplatníci, druhou byla kurie měst, průmyslových míst a obchodních a živnostenských komor, třetí pak kurie venkovských obcí.⁵⁶

Pro účely našeho zkoumání je důležité, že volební pravidla do českého zemského sněmu obsahovala z hlediska pohlaví neutrální formulace, volební

⁵³ Gelnarová, J. (2012). *cit. d.*, s. 193-194.

⁵⁴ Balík, S.; Hloušek, V.; Holzer, J.; Šedo, J. (2003), *cit. d.*, s. 30. Pro přesný výčet kategorií osob výslovně vyloučených z volebního práva viz Volební řád pro radu říšskou, čl. II, § 8. In *Nový volební řád pro radu říšskou na základě všeobecného práva hlasovacího s císařským patentem ze dne 30. ledna 1907 a se změnami základních zákonů státních o zastupitelstvu říšském a o volbách členů do rady říšské : Nový zákon o trestních ustanoveních pro ochranu svobody volební a shromažďovací*. Praha: Ed. Grégr a syn, 1907. 84, 4 s.

⁵⁵ Volební řád do českého zemského sněmu tvořil součást únorové ústavy z roku 1861. Za dobu své existence byl několikrát novelizován – v letech 1870, 1873, 1884/1886 a 1901 [Malínská, J. (2009). *Volební právo žen*, s. 42-43].

⁵⁶ Malínská, J. (2009). *Volební právo žen*, s. 42-43.

právo tedy nebylo explicitně omezeno na muže.⁵⁷ V době vzniku volebního řádu se nepředpokládalo, že by ženy skutečně do sněmu volily, nebo že by dokonce usilovaly o to, být zvoleny.⁵⁸ Vládní návrhy na reformu na počátku dvacátého století však měly nejasné formulace precizovat, na jedné straně mělo být rozšířeno volební právo mužů, na straně druhé však zároveň omezen prostor pro politickou participaci a reprezentaci žen – ženy neměly být součástí vládou navrhované „všeobecné“ kurie, hrozilo také vyloučení žen z pasivního volebního práva.⁵⁹

Pokud jde o volební právo do obcí, to se mimo statutární města Prahu a Liberec řídilo volebním řádem do samosprávných orgánů obcí, který byl součástí obecního zákona z roku 1864.⁶⁰ Třídní nerovnost se ve volebním právu do obcí projevovala jednak tím, že volební právo nebylo všeobecné – oprávněnými voliči byli pouze ti, kteří odváděli přímé daně, jednak tím, že voliči byli rozděleni do tří sborů podle toho, jak vysoké přímé daně odváděli. V prvním sboru volili nejbohatší poplatníci, jimi odevzdané daně tvořily jednu třetinu celkových vybraných daní a zároveň bylo těchto voličů nejméně. Převaha bohatých poplatníků byla v rozhodování zaručena tím, že všechny sbory přes různý počet do nich zařazených voličů vysílaly do samosprávného orgánu stejný počet zástupců. V zastupitelstvu navíc zasedali, a to bez toho, aby byli zvoleni, poplatníci (nositelé virilních hlasů) odvádějící nejméně jednu šestinu všech daní v obci placených. Součástí prvních dvou sborů byla také honorace, neboli státní úředníci a čestní měšťané.⁶¹

Ženy volební řád z roku 1864 výslovně z volebního práva do obcí nevyklučoval, patřily mezi voličstvo, pokud byly „soběprávné“, platily stanovenou daň nebo

⁵⁷ Volební právo do českého zemského sněmu bylo podmíněno volebním právem do obcí. Občanky měst s vlastním statutem – Prahy a Liberce, kde bylo volební právo do obce omezeno výslovně na muže, tedy neměly ani volební právo do českého zemského sněmu.

⁵⁸ Srovnej Velek, L. (2007). *cit. d.*, s. 264-265; Malínská, J. (2009). *Volební právo žen*, s. 44.

⁵⁹ Podrobněji k volebnímu právu žen do českého zemského sněmu Malínská, J. (2009). *Volební právo žen*, s. 42-50.

⁶⁰ Malínská, J. (2009). *Volební právo žen*, s. 51.

⁶¹ Malínská, J. (2009). *Volební právo žen*, s. 52; srovnej O. S. A. Volební právo žen v obcích a v Praze. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 17, s. 202.

příslušely k tzv. honoracím.⁶² Narozdíl od mužů však ženy nevolily přímo, ale pouze prostřednictvím plnomocníka (kromě učitelek, které měly rozhodnutím správního soudu z roku 1904 zaručeno volební právo přímé). Ženy také neměly do obcí volební právo pasivní,⁶³ podmínkou volitelnosti bylo mužské pohlaví.⁶⁴ Ve volebním právu tedy nepanovala pouze nerovnost třídní, ale také nerovnost pohlaví, ta druhá přitom nikoli ve formě nerovnosti hlasů, ale ve formě nerovných podmínek. Do obce sice mohli volit někteří muži a některé ženy, ženy však narozdíl od mužů nemohly volit přímo a také nemohly být voleny.

V Praze a Liberci se volební právo do obce řídilo zvláštními předpisy z roku 1850, tedy z doby nastupujícího neoabsolutismu. Předpisy byly oktrojovány Vídní a měly provizorní charakter, nakonec však platily až do rozpadu Habsburské monarchie.⁶⁵ Volební řád z roku 1850 mezi oprávněné voliče řadil všechny městské občany (měšťany) mužského pohlaví, z obecních příslušníků všechny říšské státní občany – muže, kteří odváděli nejméně 8 zlatých přímých daní ročně z domu nebo pozemku v obci ležícího nebo 15 zlatých důchodní daně z živnosti, kterou provozovali v obci, případně z jiného příjmu nebo výdělku.⁶⁶ Volební řád z roku 1850 rozděloval voličstvo do tří sborů podle výše odváděných přímých daní.⁶⁷ Volební řád do obce pražské tedy stál na základech třídní nerovnosti i nerovnosti pohlaví. Volební právo neměla celá polovina populace – ženy, ty zde byly vyloučeny jako celek (nikoli pouze část z nich, jak tomu bylo v případě volebního řádu do obcí z roku 1864), volební právo také neměli příslušníci nižších společenských vrstev – muži a ženy.⁶⁸

⁶² Malínská, J. (2009). *Volební právo žen*, s. 52.

⁶³ O. S. A. Ústřední spolek českých žen. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 20, s. 241.

⁶⁴ SLAVÍK, Vladimír. Volební právo žen u nás. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 15, s. 202.

⁶⁵ Malínská, J. (2009). *Volební právo žen*, s. 53.

⁶⁶ Malínská, J. (2009). *Volební právo žen*, s. 53-54.

⁶⁷ Návrh volební reformy do obce pražské a ženy. *Ženský list*. 1909, roč. 18, č. 1, s. 3.

⁶⁸ Gelnarová, J. (2011). *cit. d.*, s. 36-38.

K volebním pravidlům na úrovni říšské rady, českého zemského sněmu a obcí srovně přednáška Františky Plamínkové *Voleb. právo v obcích, zem. sněmu, říš. radě* in PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1786, přír. č. 22/76, III. debatní večer 29. 4. ?, rukopis, s. 1-8.

Srovnáme-li tedy oba dva výše popsané systémy zastoupení – kuriový systém a systém tzv. individuální reprezentace v jeho omezené podobě uplatňované mezi lety 1907 a 1918 – z genderové perspektivy, můžeme konstatovat, že kuriový systém odporující osvícenskému ideálu „všeobecné“ rovnosti, se paradoxně více blížil principu genderové rovnosti než systém individuálního zastoupení v podobě, v jaké byl uplatňován od roku 1907: Zatímco do kuriového českého zemského sněmu a kuriových obecních zastupitelstev mohli volit někteří muži a některé ženy, do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady postavené na principu „všeobecného a rovného“ volebního práva mohli volit (v zásadě) všichni muži, ale žádná žena.

Z výše popsaných volebních pravidel vyplývá, že ženy nepředstavovaly ve vztahu k volebnímu právu jednolitou skupinu. To se projevovalo v diskursu aktivistek za volební právo žen. Právě situovanost v rámci systému hierarchií měla zásadní vliv na to, jak různé aktivistky prezentovaly jednotlivé jevy a události s volebním právem žen související. Jak si ukážeme v následujících kapitolách, prezentace stejných událostí a jevů se mohla zásadně lišit mimo jiné právě v souvislosti s různým postavením různých žen ve vztahu k volebním pravidlům.

Aktivity

Téma volebního práva pro ženy postupně stávalo stabilnější součástí českého ženského tisku již od počátku devadesátých let devatenáctého století.⁶⁹ Jednou z priorit českého ženského hnutí se pak volební právo pro ženy stalo s počátkem století dvacátého. Středostavovské aktivistky tento požadavek poprvé na oficiálním fóru přednesly v roce 1897 na prvním sjezdu

⁶⁹ MALÍNSKÁ J. *České ženské hnutí v zápase o politické zrovnoprávnění žen: role spolků a politických stran v letech 1890–1914*. Praha: Univerzita Karlova. Filosofická fakulta. Ústav českých dějin, 2007. 456 s. Vedoucí disertační práce Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc., s. 337.

československých žen.⁷⁰ Ve srovnání se zeměmi jako Spojené království nebo Spojené státy to sice bylo přibližně o půl století později,⁷¹ věci však měly velmi rychlý spád. Brzy poté, co se volební právo objevilo na programu hnutí, se stalo nejen centrálním cílem ženského hnutí, ale celospolečenským tématem.⁷²

Počátky ženského volebního aktivismu spadají do období bojů za všeobecné a rovné volební právo a projednávání volební reformy do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady. Mezi první akce žen na podporu všeobecného a rovného volebního práva – ve smyslu volebního práva pro obě pohlaví – patří veřejná schůze, kterou na 14. června 1904 do zasedacího sálu Ženského klubu českého svolala Tereza Nováková a již se zúčastnily představitelky různých proudů ženského hnutí.⁷³ Byla zde přijata rezoluce požadující volební právo pro ženy od 21 let do obce, země i říše.⁷⁴ Aktivity žen za volební právo začaly nabývat na síle zejména v souvislosti s demonstracemi za všeobecné a rovné volební právo, které na konci roku 1905 probíhaly v celé monarchii.⁷⁵ Do manifestací za všeobecné a rovné volební právo probíhajících v posledních měsících roku 1905 také v Čechách, se zapojili jak muži, tak ženy. Již v září roku 1905 byly podány v poslanecké sněmovně rakouské říšské rady návrhy požadující, aby vláda připravila volební reformu do tohoto orgánu na bázi „všeobecného“, rovného a tajného volebního práva pro muže, ministerský předseda Gautsch nicméně tehdy ještě v parlamentu vysvětloval, proč není zastáncem takové radikální změny. Hlasování o návrzích proběhlo 6. října, 155 poslanců se vyslovilo pro, 114 proti, a nebylo tak dosaženo dvoutřetinové většiny, která by nutila ministerstvo jednat. Dne 3. listopadu byl Gautsch předvolán k císaři, který

⁷⁰ Malínská, J. (2009). *Volební právo žen*, s. 42. Blíže ke sjezdu například TURKOVÁ, M. (1993). Analýza programového obsahu I. sjezdu žen československých. In *Žena ve městě*. Vyd. 1. Praha: Institut základů vzdělanosti UK. s. 60-75. Rés. angl. s. 126-128.

⁷¹ Při srovnání toho, kdy se volební právo dostalo na pořad agendy jednotlivých ženských hnutí je nutno brát v úvahu kontext, není možné na základě tohoto aspektu považovat některá hnutí za „pozděná“ oproti jiným.

⁷² Malečková, J. (2004). *The Emancipation of Women*, s. 167-188.

⁷³ Malínská, J. (2009). *Volební právo žen*, s. 39.

⁷⁴ Neudorflová, M. (1999). *cit. d.*, s. 260.

⁷⁵ NEČASOVÁ, D. (2005). Otázka volebního práva žen ve středoškolských učebnicích dějepisu. In Vaculík, J., Němec, J. (eds.). *Problematika sociálních skupin ve výuce společenskovedních předmětů*. Vyd. 1. Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, s. 167; srovnej Vošahlíková, P. (1996). *cit. d.*

změny podporoval,⁷⁶ ministerský předseda byl informován o tom, že všeobecné volební právo bude zavedeno, rozhodnutí císaře pak bylo poddaným oznámeno následující den.⁷⁷ Mezi impulsy k volební reformě patřily boje o všeobecné volební právo v Uhrách, revoluce v Rusku a demonstrace rakouské sociální demokracie⁷⁸

Na 28. listopadu, kdy se měla sněmovna znovu sejít, a předpokládalo se, že zde Gautsch představí plány na volební reformu, vyhlásila sociálně demokratická strana v Rakousku generální stávkou. Těsně před 28. listopadem proběhly dvě schůze představitelk českého ženského hnutí, které ukazují, jak byly události posledních měsíců roku 1905 a připravovaná generální stávka prezentovány ženami usilujícími o volební právo: Dne 19. listopadu se v Praze na Poříčí sešly členky strany národně sociální. Na programu schůze byly poslední události v Praze, všeobecné a rovné volební právo a generální stávka. Druhá schůze byla svolána do prostor Ženského klubu českého v Praze na 24. listopadu, mezi svolavatelkami byly představitelky občanského, národně sociálního i sociálně demokratického ženského hnutí⁷⁹. Na obou schůzích byly ženy vyzvány k tomu, aby se manifestací plánovaných na 28. listopadu zúčastnily,⁸⁰ nadcházející události byly na schůzích prezentovány v pozitivním světle.

Manifestace za všeobecné a rovné volební právo, které proběhly 28. listopadu, byly skutečně masového charakteru; pražské shromáždění na Staroměstském náměstí bylo největším politickým vystoupením dělnictva v českých zemích před první světovou válkou.⁸¹ Do manifestací se zapojilo vedle mužů také

⁷⁶ Pro důvody císařovy podpory všeobecného volebního práva viz například Malý, K. (1999). *cit. d.*; JENKS, W. A. (1950). *The Austrian electoral reform of 1907*. New York: Columbia University Press; Velek, L. (2009). *cit. d.*

⁷⁷ Jenks, W. A. (1950), *cit. d.*, s. 32-39.

⁷⁸ BADER-ZAAR, B. (1998). From Corporate to Individual Representation: The Electoral Systems in Austria 1861-1918. In Romanelli, R. (ed.). *How Did They Become Voters? The History Of Franchise in Modern European Representational Systems*. Haag, London, Boston: Kluwer Law International, s. 326. Více k volebním pravidlům v rakouské části monarchie tamtéž.

⁷⁹ Svolavatelkami byly F. Anýžová, A. Kuklová, T. Nováková, K. Máchová, F. Plamínková a F. Zeminová.

⁸⁰ Schůze a manifestace. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 21, s. 288-290.

⁸¹ URBAN, O. (1982). *Česká společnost 1848-1918*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, s. 526.

mnoho žen, v Ženské revue se hovoří o tom, že jich bylo na osm tisíc;⁸² vedle dělnických žen se akcí zúčastnila řada žen ze střední třídy, univerzitní studentky a učitelky.⁸³ Samotný termín „všeobecné volební právo“ v souvislosti s generální stávkou je ovšem nutno problematizovat, je totiž otázkou, do jaké míry muži-účastníci stávky usilovali o volební právo, které by vedle všech mužů zahrnovalo také ženy. Sociální demokraté sice měli volební právo žen ve svém programu již od hainfeldského sjezdu pořádaného na přelomu let 1888 a 1889, žádný z řečníků však přímo volební právo pro ženy během manifestací nezmínil.⁸⁴

Několik dní po listopadových demonstracích, 10. prosince 1905, aktivistky za volební právo žen uspořádaly manifestační schůzi za ženské volební právo v Národním domě na Královských Vinohradech. Schůze se konala na vyzvání Ženského klubu českého a dostavilo se na ni kolem 3000 žen různých stavů a různého politického přesvědčení.⁸⁵ Svolavatelkami byly Františka Anýžová, Anna Kuklová-Bezděková, Karla Máchová, Tereza Nováková, Františka Ferdinanda Plamínková a Františka Zeminová.⁸⁶ Podle ženského tisku byla akce svolána proto, aby ukázala, že se ženy neomezují pouze na podporu volebního práva mužů, ale že také ony „o totéž právo samy stojí, o ně usilují a žádají, aby muži i jim po boku stáli jako soudruzi upřímní“.⁸⁷⁸⁸

Na konci roku 1905 ustavený Výbor pro volební právo žen se stal institucionální základnou boje žen za volební právo žen, jeho předsedkyní byla učitelka Františka Plamínková, její hlavní spolupracovnicí se stala po krátkém čase Marie Tůmová. Termín „institucionální“ je zde nutno brát s rezervou.

⁸² Manifestační politická schůze českých žen pro volební právo. *Ženská revue*. 1905-1906, roč. 1, č. 7, s. 171.

⁸³ Schůze a manifestace. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 21, s. 290.

⁸⁴ Malečková, J. (2004). *The Emancipation of Women*, s. 180.

⁸⁵ Neudorflová, M. (1999). cit. d., s. 260.

⁸⁶ Manifestační politická schůze českých žen pro volební právo. *Ženská revue*. 1905-1906, roč. 1, č. 7, s. 172.

⁸⁷ STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. Všeženská schůze pro volební právo. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 22, s. 303; srovnej Manifestační schůze žen za všeobecné rovné právo hlasovací. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 26, s. 3.

⁸⁸ Gelnarová, J. (2012). cit. d., s. 195-197.

Podle paragrafu 30 spolkového zákona z roku 1867 ženy nemohly zakládat politické spolky ani být jejich členkami, Výbor proto zůstal volným sdružením bez stanov a členských příspěvků. Do vzniku Výboru vykonával politickou agendu Ženský klub český založený v roce 1903, který se tak jako oficiální spolek pohyboval na hranici zákona. Schůze za volební právo žen, které aktivistky pořádaly, nemohly být oficiálně svolány spolkem, mohly je však svolat jednotlivkyně, oficiálními svolavatelkami veřejných schůzí za volební právo žen tak byly jednotlivé aktivistky.

Vládní návrhy na volební opravu na úrovni říšské rady, rušící kuriový systém a zavádějící rovné volební právo pro muže, byly v poslanecké sněmovně rakouské říšské rady představeny tehdejším ministerským předsedou Gautschem 23. února 1906⁸⁹ V době parlamentního projednávání návrhu novely již volební právo pro ženy tvořilo důležitou součást agendy českého ženského hnutí. Téma volební reformy a jejích dopadů na politickou participaci a reprezentaci žen rezonovalo v diskursu aktivistek za volební právo žen jak před přijetím reformy – v době jejích příprav a projednávání, tak poté, co byla reforma vyhlášena. Změna volebních pravidel se rozebírala na schůzích, byla předmětem rezolucí, petic, manifestů a článků v ženském tisku.

Měšťanské aktivistky za volební právo žen svolaly k vládní předloze volební opravy protestní schůzi; akce se konala 18. března na pražském Žofíně, pořádal ji Výbor pro volební právo žen, Ústřední spolek žen českých a Ženský klub český, svolavatelkami byly učitelka Františka Anýžová, předsedkyně Ženského klubu Anna Kuklová-Bezděková, spisovatelka Tereza Nováková, učitelka Marie Tůmová a zástupkyně národně sociálních žen Františka Zeminová.⁹⁰ Tato schůze se již konala bez účasti sociálních demokratek.

⁸⁹ Jenks, W. A. (1950). cit. d., s. 48–9.

⁹⁰ Památník národního písemnictví, Literární archiv (dále PNP LA), fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1724, přír. č. 22/76, protokol z protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 1.

Na konci března roku 1906 bylo jednání o vládních návrzích reformy v poslanecké sněmovně rakouské říšské rady přesunuto do speciálního výboru, který se volební opravou zabýval až do října.⁹¹ Otázce volebního práva pro ženy bylo v průběhu projednávání reformy věnováno skutečně minimum pozornosti. Během prvního čtení vládních návrhů v plénu poslanecké sněmovny v březnu 1906 český národní socialista Václav Klofáč oznámil, že jeho strana navrhne, aby se volební právo vztahovalo také na ženy. Návrh na přiznání volebního práva ženám pak ve výboru pro volební opravu podal 12. září 1906 jeho stranický kolega Václav Choc. Mladočech Hrubý protestoval ve výboru proti tomu, že reforma vylučuje z volebního práva ty ženy, které je podle starého systému měly; jako náhradu Hrubý navrhl přiznat volební právo ženám, jež disponovaly příjmem nejméně 1000 korun nebo se samostatně staraly o obchod či hospodářství. Návrhy se ve výboru shledaly pouze s malou podporou: Poslanec Kaiser se vyjádřil pro zachování stávajících volebních práv žen, odmítl však Hrubého návrh na tisícikorunový census s tím, že reforma podobná opatření nepřipouští; zástupce sociální demokracie Viktor Adler se postavil proti Hrubého návrhu s tím, že by bohaté ženy zvýhodňoval proti ženám dělnickým, a prohlásil, že bude hlasovat pro Chocův návrh, přestože podle něj neměl šanci na úspěch.⁹² Ani jeden z návrhů na volební právo pro ženy nebyl schválen; pro návrh poslance Choce hlasovalo pouze pět členů výboru, podle informací z Ženského světa to byli vedle Choce mladočeští poslanci Kramář, Hrubý a Čipera a sociální demokrat Adler.^{93,94}

Jednání ve výboru pro volební opravu a námitky vlády proti volebnímu právu žen se staly předmětem protestní schůze žen „proti volební opravě a námitkám vlády“ svolané organizací národně sociální strany na 30. září 1906 na pražský

⁹¹ Jenks, W. A. (1950). *cit. d.*, s. 52-53. Počet členů výboru byl stanoven na 49; více než dvacet stran mělo ve výboru nejméně jednoho zástupce, zasedalo zde osm představitelů českých politických stran. [Jenks, W. A. (1950). *cit. d.*, s. 52-53].

⁹² Jenks, W. A. (1950). *cit. d.*, s. 102-103; srovnej Volební právo žen. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 11, s. 208; Volební právo žen ve výboru pro volební opravu. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 16, s. 217.

⁹³ Volební právo žen ve výboru pro volební opravu. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 16, s. 217.

⁹⁴ Gelnarová, J. (2012). *cit. d.*, s. 203.

Žofín.⁹⁵ Výsledkem schůze národně sociálních žen byla rezoluce, jejímž prostřednictvím se účastníci a účastnice schůze obraceli „varovným hlasem k vládě“, aby otázku politické rovnoprávnosti a aktivní i pasivní volební právo pro ženy nezavrhovala „tak příkře a bezdůvodně“.⁹⁶

Pokud jde oficiální postoj politických stran⁹⁷ k volebnímu právu žen ve sledovaném období, samotné programové dokumenty stran nám o něm ne vždy poskytují jasnou představu. Jedním z důvodů je fakt, že z textů, ve kterých se operuje s pojmem „všeobecné volební právo“, není vždy jednoznačně zřejmé, zda je termínem myšleno volební právo pro muže i ženy nebo pouze volební právo mužů. Sociální demokraté volební právo pro ženy v programu měli. V programovém dokumentu přijatém na celorakouském sjezdu v Hainfeldu nalezneme v souvislosti s volebním právem následující formulaci: „Aniž by se nějak klamala o ceně parlamentarismu, formy moderního třídního panství, bude se [Sociálně demokratická dělnická strana v Rakousku – J. G.] domáhat všeobecného, rovného a přímého práva volebního bez rozdílu pohlaví do všech zastupitelských sborů [...] jako důležitého prostředku agitace a organizace.“⁹⁸ Národní socialisté měli rovné volební právo pro obě pohlaví výslovně uvedeno již ve svém prvním stranickém programu z roku 1898, kde se dočteme: „Provedeno budiž všeobecné, rovné přímé a tajné hlasovací právo pro každého dospělého bez rozdílu pohlaví do všech sborů zastupitelských.“⁹⁹ V programu se také uvádí: „Žena budiž ve všech¹⁰⁰ směrech postavena na

⁹⁵ O. S. A. Schůze žen národně sociálních o volební opravě. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 17, s. 226-227.

⁹⁶ O. S. A. Schůze žen národně sociálních o volební opravě. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 17, s. 226.

⁹⁷ K zapojení níže uvedených stran do politického systému viz MALÍŘ, J.; MAREK, P. a kol. (2005). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. 1. díl. Období 1861-1938. Vyd. 1. Brno: Doplněk.

⁹⁸ Politický program, který přijal sjezd Sociálně demokratické dělnické strany v Rakousku – 1888, 30. prosinec – 1889, 1. leden, Hainfeld. In PROKŠ, P. (ed.). (1999). *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948*. Vyd. 1. Praha: Historický ústav, 1999, s. 28.

⁹⁹ První program národně-sociální strany (tzv. Klofáčův) přijatý na I. řádném sjezdu strany v Praze, 1898, 15. 4. In HARNA, J. (ed.). (1998). *Politické programy českého národního socialismu 1897-1948*. Vyd. 1. Praha: Historický ústav, s. 37.

¹⁰⁰ Podtrženo v originále.

roveň muži.“¹⁰¹ Česká strana radikálně pokroková měla volební právo pro ženy již v prvním programovém dokumentu z roku 1897.¹⁰² Požadavek volebního práva pro ženy jasně vyplývá také z programu České strany pokrokové z roku 1907, strana v něm deklaruje, že je pro všeobecné, rovné, přímé a tajné právo hlasovací s tím, že dále je výslovně uvedeno: „Žena budiž muži na roveň postavena kulturně, právně a politicky.“¹⁰³¹⁰⁴

Volební reforma byla uzákoněna na počátku roku 1907.¹⁰⁵ Volby do poslanecké sněmovny říšské rady, v nichž se poprvé mělo volit podle nových pravidel, byly vypsaný na 14. a 23. 5. 1907. Vzhledem k tomu, že na únor roku 1908¹⁰⁶ byly vypsaný volby do českého zemského sněmu, pozornost aktivistek za volební právo žen se přesunula z rakouské říšské rady právě tam.

Pokud jde o volební právo do českého zemského sněmu, ve sledovaném období se opakovaně objevovaly pokusy vlády volební právo žen do sněmu omezovat, resp. formulace volebních pravidel umožňující různý výklad, zpřesňovat. Reprezentantky volebního hnutí na nebezpečí reagovaly manifestací dosavadních práv žen. Skutečnost, že volební řád z roku 1861 ženy explicitně nevyklučoval z pasivního volebního práva, využily k tomu, že iniciovaly kandidatury žen do sněmu.¹⁰⁷ Poprvé ženy do sněmu kandidovaly ve volbách v roce 1908. Jako první anoncovala 23. ledna 1908 kandidaturu redaktorky Ženského listu Karly Máchové ve volebním obvodu Hradčany, Vyšehrad a

¹⁰¹ První program národně-sociální strany (tzv. Kľofáčův) přijatý na I. řádném sjezdu strany v Praze, 1898, 15. 4. In HARNA, J. (ed.). (1998). *Politické programy českého národního socialismu 1897-1948*. Vyd. 1. Praha: Historický ústav, s. 37.

¹⁰² Malínská, J. (2007). *České ženské hnutí*, s. 245.

¹⁰³ Program České strany pokrokové (1907). In HARNA, J.; KUČERA M. (eds.). *Politické programy českých "pokrokových" stran 1896-1920*. Vyd. 1. Praha: Historický ústav, 2010, s. 164.

¹⁰⁴ Gelnarová, J. (2012). *cit. d.*, s. 199.

¹⁰⁵ V poslanecké sněmovně byla volební reforma přijata 1. prosince 1906, v horní komoře parlamentu pak 21. ledna následujícího roku; ke schválení císařem došlo 26. ledna 1907 [Jenks, W. A. (1950), *cit. d.*, s. 62-64].

¹⁰⁶ Přesně na 20. a 27. února 1908.

¹⁰⁷ Mezery v zákoně, která umožnila ženám do sněmu kandidovat, našly představitelky Výboru pro volební právo žen v roce 1907 (*Zachovejme politickou rovnoprávnost žen s muži v království Českém!: Před zasedáním sněmovním 1910*. Výbor pro volební právo žen, Praha: 1910, s. 15). Podle jejích kolegyně ji objevila Františka Plamínková [MALEČKOVÁ, J. (2004). *The Emancipation of Women*, s. 181].

Holešovice-Bubny Československá sociálně demokratická strana dělnická. V obvodě Vysoké Mýto-Skuteč-Hlinsko kandidovala jako nezávislá kandidátka z podnětu Výboru pro volební právo učitelka Marie Tůmová, ta do sněmu kandidovala dvakrát také v následujícím roce. Třetí ženskou kandidátkou v roce 1908 byla Božena Zelinková, kterou postavili v obvodě Německý Brod-Humpolec-Polná spojené státoprávní strany, mladočeši, národní sociálové a státoprávní radikálové.¹⁰⁸

V roce 1912 se po jistých peripetiích¹⁰⁹ na společné kandidátce do českého zemského sněmu dohodli představitelé mladočechů, národních socialistů a státoprávních pokrokářů, stala se jí spisovatelka Božena Viková-Kunětická, jež nebyla sama činná v rámci ženského hnutí. Ve stejných volbách kandidovala za sociální demokraty také Karla Máchová.¹¹⁰ Před druhým kolem sociální demokraté podpořili Vikovou-Kunětickou, která nakonec byla 13. června 1912 zvolena do českého zemského sněmu.¹¹¹

Vedle českého zemského sněmu se od roku 1906, kdy již aktivistky věděly, že připravovanou reformou nezískají ženy volební právo na úrovni říšské rady, stal předmětem intenzivního zájmu aktivistek také volební řád do obce pražské. Sufražistky organizovaly akce za volební právo žen do obce pražské a jednaly v této věci s nejvyššími představiteli města. Na začátku června roku 1907 odevzdala deputace Výboru pro volební právo žen starostovi královského hlavního města Prahy Karlu Grošovi petici, ve které ženy požadovaly ve volebním řádu takové změny, jež by znamenaly volební právo pro ženy; stejně znějící petici předaly také další ženské spolky, mj. Ústřední spolek žen českých nebo Ženský klub český¹¹². V reakci na to, že novela volebního řádu do Prahy

¹⁰⁸ Kořalka, J. (1996). *cit. d.*, s. 310-313.

¹⁰⁹ Blíže viz Kořalka, J. (1996). *cit. d.*

¹¹⁰ Kořalka, J. (1996). *cit. d.*, s. 313-315.

¹¹¹ K tomu, jaké faktory přispěly ke zvolení Vikové-Kunětické, zejména k „národnímu aspektu“ volby viz Malečková, J. (2004), *The Emancipation of Women*. K postojí politických stran k volbě zejména Kořalka, J. (1996). *cit. d.* K okolnostem zvolení také Velek, L. (2007). *cit. d.*

¹¹² K petici podané Ženským klubem českým blíže viz Ženský klub v Praze. *Ženské listy*. 1907, roč. 35, č. 7, s. 145.

vypracovaná v roce 1900 ležela stále v českém zemském sněmu nevyřízena, zorganizoval Výbor pro volební právo žen několik akcí za volební právo do pražského zastupitelstva.¹¹³

Odezvou na aktivity sufražistek byl návrh novely volebního řádu předložený pražskému obecnímu sboru obecním starším za stranu svobodomyšlnou Jakubem Schafrem 15. prosince 1908.¹¹⁴ Schafrova novela navrhovala, aby občané-muži, kteří neplatí přímé daně, získali volební právo ve zvláštním sboru, který by byl přidán jako čtvrtý ke třem dosavadním sborům, a aby aktivní volební právo získaly rovněž některé ženy, konkrétně ty ženy, jež platí přímou daň, a ty, které dosáhly akademické hodnosti.¹¹⁵¹¹⁶ Výbor pro volební právo žen uspořádal 6. ledna 1909 schůzi, kde vyjádřil svůj nesouhlas s navrhovanou předlohou.¹¹⁷¹¹⁸

Ačkoli v Schafrově novele byl jistý posun ve směru rozšíření volebního práva, stál tento návrh pořád na základech genderové a třídní nerovnosti. Podle návrhu by sice mohli volit všichni muži, nicméně jejich volební právo by nebylo rovné, protože návrh zachovával kuriový systém a protože představitelky nižších vrstev ženského pohlaví by byly z volebního práva vyloučeny úplně. Z hlediska genderové rovnosti ve vztahu k volebnímu právu, resp. srovnáme-li postavení ženy a muže podle této novely, opět můžeme konstatovat nerovné podmínky – zatímco muži by mohli volit všichni (i když by jejich právo nebylo rovné), z žen by mohly volit pouze některé. Návrh nebyl přijat a volební řád z roku 1850 nakonec zůstal po celé období Habsburské monarchie ve své původní podobě.¹¹⁹

¹¹³ Malínská, J. (2009). *Volební právo žen*, s. 54-55.

¹¹⁴ Malínská, J. (2009). *Volební právo žen*, s. 54.

¹¹⁵ Zápas za volební právo do zastupitelstva král. hlav. města Prahy, *Ženský obzor*. 1909, roč. 8, č. 2, s. 44.

¹¹⁶ Šlo o hodnost nebo úřad, které dávaly muži právo volit ve II. sboru (profesoři, učitelé, lékaři).

BRANBERGROVÁ, Marie. Volební hnutí žen v Praze. *Ženský svět*. 1909, roč. 13, č. 2, s. 27.

¹¹⁷ Malínská, J. (2009). *Volební právo žen*, s. 55.

¹¹⁸ Ke schůzi více viz Zápas za volební právo do zastupitelstva král. hlav. města Prahy. *Ženský obzor*. 1909, roč. 8, č. 2, s. 44.

České sufražistky byly zapojeny do mezinárodních struktur, míra institucionálního zapojení souvisela s nedominantním postavením českého národa v monarchii. Hierarchie, pokud jde o postavení národů v monarchii, se projevovaly také na půdě Mezinárodní aliance pro volební právo žen (Aliance). Oficiálně se mohly stát řádnými členy Aliance ty spolky, které reprezentují stát, resp. národ schopný udělit „svým ženám“ volební právo.¹²⁰ Výbor pro volební právo žen získal v Alianci status přidruženého člena. Jeho představitelky se účastnily mezinárodních kongresů Aliance, mezi nimi i kongresu v Budapešti v roce 1913, který je zajímavý právě z hlediska diskursu českých aktivistek k volebnímu právu žen. Kongres bojkotovala první zvolená česká poslankyně Viková-Kunětická, protože jí nebylo umožněno pronést řeč týkající se postavení Slováků v Uhersku v češtině nebo slovenštině.¹²¹ Řeči byly podle pravidel Aliance pronášeny v jejích oficiálních jazycích – němčině, francouzštině nebo angličtině, popřípadě v jazyce pořádající země. Kongresu se z českých aktivistek působících v Čechách zúčastnily Marie Tůmová a Marie Štěpánková-Moravcová.¹²²

¹¹⁹ Gelnarová, J. (2011)., *cit. d.*, s. 38-39.

¹²⁰ K tomu, jaký mělo mezinárodní hnutí za volební právo žen vliv na institucionalizaci „národních“ hnutí za volební právo žen viz ZIMMERMANN, S. (2005). The Challenge of Multinational Empire for the International Women's Movement: The Habsburg Monarchy and the Development of Feminist Inter/National Politics. [Journal of Women's History](#). Vol. 17, no. 2, s. 87-117.

¹²¹ VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ, B. (2012). Žena v politice a malé národy. In Heczková, L.; Svatoňová, K. *cit. d.*, s. 170-173.

¹²² Ke kongresu Aliance podrobněji obsáhla reportáž Jana Zieglosera v Ženském obzoru (ZIEGLOSER, Jan. Mezinárodní kongress pro volební právo žen v Budapešti. *Ženský obzor*. 1913, roč. 12, č. 6-7, s. 164-182). Tam je otištěna rovněž řeč *Ženy a svoboda*, kterou na kongresu pronesla Marie Tůmová.

2. Právo a dobro

„Uznání lidských a občanských práv ženy, jest heslo dnešního zápasu – vytrvejte!“
Františka Plamínková a Marie Štěpánková, 1908

„Až budou ruce žen moudrých spoluříditi svět, nebude vojny více.“¹²³
Pavla Maternová, 1906

Tezí, která bude na následujících stranách rozvíjena, je tvrzení, že volební právo bylo v diskursu českých aktivistek za volební právo žen, jak těch středostavovských, tak těch dělnických, konstruováno jako „právo“ a „dobro“. Tyto dva obsahy konceptu volebního práva se v diskursu aktivistek nevylučovaly (volební právo nebylo „právem“ v pojetí jedněch a „dobrem“ v pojetí jiných), naopak stály vedle sebe, vzájemně se doplňovaly a propojovaly – volební právo bylo zároveň „právem i dobrem“; jako „právo“ se vztahovalo k individu – jako „dobro“ pak k celku. Celek nabýval v diskursu aktivistek různých podob v souvislosti s identitou aktivistek, publikem i proměnami kontextu. Stejně faktory měly vliv i na to, jak bylo vymezeno ono „dobro“. Podívejme se nejprve na oba obsahy konceptu volebního práva zvlášť, následně si ukážeme jejich propojení.

Obsah „práva“ jako konceptu (stejně jako každého jiného konceptu) se v historii proměňoval. Mám-li na mysli, že volební právo bylo v diskursu aktivistek konstruováno jako *právo*, chci tím říct, že zde mělo status symbolického nároku jedince, bylo prezentováno jako něco, co ženě *právem* náleží, jako něco, co je „její“. Přiznání volebního práva ženám bylo podle aktivistek otázkou spravedlnosti. Aktivity žen za volební právo do poslanecké sněmovny rakouské

¹²³ MATERNOVÁ, Pavla. Několik myšlenek k zápasu za právo volební. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 1, s. 5.

říšské rady byly označovány za „výkřik po spravedlnosti“¹²⁴, žena se měla domáhat práva „spravedlivě jí příslušejícího“,¹²⁵ nutnost úpravy volebního řádu do obce pražské měla být uznána na základě „spravedlivějšího názoru na občanstvo“,¹²⁶ jinde se dočteme, že „spravedlivý občan“ neprotestuje proti tomu, aby učitelky mohly volit osobně,¹²⁷ v petici za volební právo žen určené poslancům říšské rady v roce 1906 se apeluje na jejich „cit pro spravedlnost“,¹²⁸ apod.

Nárok žen na volební právo legitimizovaly aktivistky v zásadě dvojitým způsobem – jejich argumentace za volební právo ženy jako „její právo“ stála jednak na principu přirozenoprávním, jednak na principu meritokratickém. Volební právo představovalo nárok vyplývající z „lidství“ – bylo prezentováno jako právo člověka (lidské právo), zároveň bylo v diskursu sufražistek právem, které vyplývalo z toho, že ženy plní povinnosti vůči celku, respektive z jejich zásluh pro (různě vymezený) celek. Občanství nabývalo v diskursu aktivistek za volební právo žen podobu souhrnu občanských povinností a občanských práv, přičemž volební právo bylo prezentováno jako jedno z občanských práv vyplývajících z plnění občanských povinností. České ženy pak byly sufražistkami představovány jako občanky, které mají jen „polovinu občanství“, tj. občanské povinnosti, nikoli však občanská práva.

Žena = člověk

Pojetí „práva“ jako něčeho, co vlastníme, se stává dominantním v období osvícenství. Jeho rozšíření je spojeno s rozšířením konceptu rovnosti. „Různé

¹²⁴ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích 1905–1914, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1723, přír. č. 22/76, protokol z veřejné schůze žen konané dne 10. prosince 1905 v Národním domě v Praze na Vinohradech, rukopis, s. 9.

¹²⁵ O. S. A. Výbor pro volební právo žen. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 12, s. 143.

¹²⁶ O. S. A. Výbor pro volební právo žen. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 12, s. 143.

¹²⁷ T. Volební právo učitelek do obcí. *Ženský obzor*. 1909, roč. 8, č. 7, s. 135.

¹²⁸ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, oběžníky a koncepty dopisů z let 1906–1936, inv. č. 1954, přír. č. 22/76, dopis Výboru pro volební právo žen poslancům poslanecké sněmovny rakouské říšské rady, strojopis, Praha, říjen 1906, nestránkováno.

formy statusu byly podřízeny, přinejmenším v teorii, jednomu, lidství, a v tomto obratu od partikulárního k universálnímu eroze statusových konceptů vytvořila postupně prostor konceptu práv,“ konstatuje Richard Dagger.¹²⁹ Feministické autorky jako Carol Pateman a Joan Wallach Scott poukázaly na to, že ona osvícenská universalita, stojící za konceptem práva jako nároku, ve skutečnosti universální nebyla, upozornily na to, že osvícenství a demokratické revoluce sice pracovaly s konceptem neutrálního subjektu, jeho prototypem však byl muž. Žena byla z nově konstruované „universality“ vyloučena poukazem na biologickou rozdílnost od muže.¹³⁰ Jak konstatuje Scott, „[ve] věku demokratických revolucí se ‚ženy‘ staly politickými outsidersy skrze diskurs pohlavní rozdílnosti“.¹³¹

České sufražistky odmítaly onu „universalitu“ omezenou na muže a konstruovanou „podle mužů“. Prezentovaly ženy jako za součást universality a reklamovaly „osvícenství“ pro ně na základě stejné lidské podstaty – proto, že jsou lidmi: „Žena=člověk a patří jí tudíž všechna lidská práva stejně jako muži, který také není ničím jiným než člověkem,“ dočteme se v jednom z konceptů představitelk Výboru pro volební právo žen.¹³² Což dalo se vůbec předpoklád.[at], že nás, ženy, nebudou za osoby pokládat?¹³³ „Rovnost všem – ale ne ženám! Volnost všem – ale ne ženám! Bratrství všech lidí – s vyloučením žen! A k tomuto úžasnému barbarství jest dosud společnost naše celkem lhostejna,“ napsala v jednom ze svých textů k volebnímu právu žen Eliška z Purkyňů v roce 1911.¹³⁴

¹²⁹ DAGGER, R. (1989). Rights. In BALL, T.; FARR, J.; HANSON, R. L. (eds.). *Political Innovation and Conceptual Change*. Vyd. 1. Cambridge, s. 300.

¹³⁰ SCOTT, J. W. (1996). *Only Paradoxes to Offer. French Feminists and the Rights of Man*. Vyd. 1. Cambridge, London: Harvard University Press, s. 3.

¹³¹ SCOTT, J. W. (1996). *cit. d.*, s. 3.

¹³² PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen; drobné rezoluce, články, projevy a fragmenty písemností, týkající se akcí Výboru; inv. č. 2106, přír. č. 22/76, koncept, rukopis, nedatováno, nestránkováno.

¹³³ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen; drobné rezoluce, články, projevy a fragmenty písemností, týkající se akcí Výboru; inv. č. 2092, přír. č. 22/76, fragment konceptu řeči k volební reformě z roku 1907, rukopis, nestránkováno.

¹³⁴ PURKYŇŮ z, Eliška. Francie o volebním právu žen. *Ženský svět*. 1911, roč. 15, č. 19, s. 290.

V textech středostavovských aktivistek za volební právo žen nalezneme odkazy na ty z osvícenských filozofů, kteří se vyslovovali za práva žen, jako byl markýz de Condorcet. „Princip rovnosti, postavený revolucí, byl citelně porušen tím, že z něho vyloučeny byly ženy,“ cituje Eliška z Purkyňů na manifestační schůzi slovanských žen v 1907 výrok markýze de Condorceta.¹³⁵ V textech narazíme také na odkazy na Mary Wollstonecraft¹³⁶ i Olympe de Gouges.¹³⁷

Kromě kritiky „vyloučení“ ženy z „universality“ (jíž se budu podrobněji věnovat v samostatné kapitole) najdeme v diskursu aktivistek také poukaz na „zneviditelnění“ ženy. Františka Zeminová poukazovala na schůzi žen v březnu 1906 na to, že vládní návrh volební reformy do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady o ženách nehovoří vůbec – ženy nebyly uvedeny mezi těmi, kteří mohou volit, ani mezi kategoriemi osob, které jsou z volebního práva vyloučeny: „Nestály jsme vládě ani za to, aby nás vyjmenovala mezi vyloučenými z práva volebního.“¹³⁸

Aktivistky jednoznačně odmítaly, že by ženy neměly podíl na „osvícenském rozumu“. „Kdyby se vyloučení žen z práva hlasovacího mělo logicky odůvodnit, musilo by se dokázat, že nejsou vůbec myslícími a usuzujícími bytostmi, že tedy nepatří k lidské společnosti. Dále by se muselo dokázat, že toto právo je pouze výsadou mužského pohlaví, „zaměstnáním“ mužů, tak jako válka, lov drahých zvířat,“ dočteme se například v *Ženském obzoru*¹³⁹. V diskursu aktivistek za volební právo žen vidíme jednoznačné odmítnutí toho, že by ženy byly méně inteligentní než muži, resp. že by nebyly dostatečně inteligentní pro vykonávání volebního práva. Velmi časté je v textech

¹³⁵ Manifestační schůze slovanských žen... *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 13, s. 156.

¹³⁶ N. Mary Wollstonecraft: Obrana ženinych práv. „A vindication of the rights of woman“. *Ženské listy*. 1902, roč. 30, č. 10, s. 201-202; srovnej O volebním právu žen. Řeč, kterou promluvila ve spolku „Karolína Švětltá“ ve Vlašimi K. Nevšimalová dne 18. listopadu 1906. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 12, s. 222-227; F. Pl. Ženský klub český... *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 6, s. 82.

¹³⁷ O volebním právu žen. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 12, s. 223.

¹³⁸ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1724, přír. č. 22/76, protokol z protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 5.

¹³⁹ LANGUERROVÁ, O. O politických právech ženy. *Ženský obzor*. 1906-1907, roč. 6, č. 9-10, cit. 141, s. 140-142.

konstatování, že zákon nepokládá ženu za rozumnou, dospělou osobu, že ji staví na roveň s nezletilci a bláznou, tuto kritiku vidíme v diskursu aktivistek v souvislosti s novelou volebního řádu do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady, podle které právě tyto kategorie osob volební právo neměly.

Aktivistky argumentovaly, že ženy jsou stejně inteligentní jako muži, že „mozek ženy stejně jako muže dovede mysliti, rozsuzovati a chápati“.¹⁴⁰ Na podporu poukazu na stejnou inteligenci žen a mužů používaly aktivistky odkazy na veřejně činné ženy v dějinách, mimo jiné také na to, že rakouskou panovnicí byla čtyřicet let právě žena. „Vizme, kohože vylučuje zákon z práva voliti a býti volen. 1. Všechny osoby pod otcovskou neb poručnickou mocí a nebo pod opatrovnictvím: tedy ty, kdy nemají dosti rozumu. 2. Nezletilé. Nemají ženy dosti rozumu snad? V říši, kde uznána je pragmatickou sankcí žena za schopnou vládnout národům, tam musí být uznána žena také za schopnou k svobodné volbě zástupců národa i za schopna být sama zástupkyní,“ dočteme se v konceptu přednášky Marie Tůmové, čelné představitelky Výboru pro volební právo žen v souvislosti s vládním návrhem reformy do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady v roce 1906.¹⁴¹ Na březnové schůzi v roce 1906 pak Tůmová prohlásila, že „může-li nést žena žezlo, unese i lístek hlasovací“.¹⁴² Stejně tak odmítaly poukazy na rozumovou méněcennost ženy sociální demokratky. „Jen si, pánové, pomyslete tu armádu vydělávajících žen v Praze, že by zítra práci zastavily, uvidíte toho důsledky, o kterých nemáte zdání. Ty ženy nejsou idiotky, ty mají také rozum, intelekt mnohdy větší, než akademicky vzdělaní lidé,“¹⁴³ poukazovala například jedna z dělnických aktivistek v souvislosti s volebním právem do obce pražské ve spojitosti s dělnickými ženami.

¹⁴⁰ Hlasovací právo a ženy. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 18, s. 3.

¹⁴¹ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 2046, přír. č. 22/76, TŮMOVÁ, Marie. *Ženské volební právo*. Koncept přednášky, rukopis, s. 2-3. Podtrženo v originále.

¹⁴² PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1724, přír. č. 22/76, protokol z protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 5.

Svoboda a rovnost

S volebním právem byly v diskursu aktivistek za volební právo žen asociovány pojmy *svobody, rovnosti a pokroku*, obsah těchto konceptů však nebyl v diskursu aktivistek fixní. Pojetí jednotlivých konceptů se lišilo především v souvislosti s třídní identitou aktivistek, jiné bylo u středostavovských sufražistek a aktivistek dělnických. V pojetí středostavovských aktivistek byla svoboda tematizována jako „svoboda ženy“. Ta byla konstruována jako stav, kdy žena mohla svobodně rozhodovat o svém vlastním životě, jako možnost seberealizace ženy. Volební právo bylo předpokladem takto pojaté svobody, protože bylo prostředkem ke změně nerovnoprávného postavení žen v dalších oblastech života – jak v „soukromé“, tak „veřejné“ sféře. Svoboda v tomto pojetí znamenala zbavení se oné „ochrany“ ze strany společnosti, která značila nesvobodu, protože ženám diktovala, co pro ně je nebo není dobré, respektive co je nebo není „ženské“. Podobně jako John Stuart Mill ve svém *Poddanství ženy*, také aktivistky za volební právo pro ženy odmítaly diferenciaci předem – vytváření apriorních bariér ženám na základě dominantní dobové představy společenské role ženy. Eliška z Purkyňů například napsala v souvislosti s mateřstvím prezentovaným jako životní úkol ženy: „Omezovati [...] činnost ženy na toto pole, sebe krásnější, znamená stavěti duši její do úzkého rámce, který, je-li duše rozpínavou, – působí jí nesnesitelný a bolestný tlak.“¹⁴⁴ V diskursu středostavovských aktivistek nalezneme obraz ženy jako individua, kterému je znemožňováno uplatnit svůj potenciál. Zjednodušeně řečeno vidíme zde linii „volební právo – reprezentace – zajištění dalších práv – svoboda“.

V diskursu dělnických aktivistek se svoboda vztahovala k jinak definovanému subjektu, nebyla zde tematizována primárně jako „svoboda ženy“, ale jako „svoboda dělnictva“.¹⁴⁵ Také pro dělnické aktivistky představovalo volební

¹⁴³ Návrh volební reformy do obce pražské a ženy. *Ženský list*. 1909, roč. 18, č. 1, s. 4.

¹⁴⁴ PURKYŇŮ Z, Eliška. Francie o volebním právu žen. (Pokračování). *Ženský svět*. 1911, roč. 15, č. 15, s. 290.

¹⁴⁵ Srovnej Archiv Národní knihovny ČR, fond Karla Máchová, inv. č. D 8/11, Máchová Karla. Naše májová oslava, rukopis, 1909, s. 3.

právo prostředek k osvobození. Skutečná svoboda však byla konstruována jako stav, který nastane až v rámci socialistické, beztřídní společnosti, až poté, kdy dojde k osvobození od kapitalismu, který byl prezentován jako příčina útlaku dělnictva jako celku a ženy jako jedné z jeho součástí.¹⁴⁶ Žena se měla stát „neodvislou od muže i kapitálu“,¹⁴⁷ toho mělo být dosaženo jedině v rámci socialismu. Osvobození ženy bylo v diskursu dělnických aktivistek za volební právo žen součástí velkého projektu osvobození dělnictva. Volební právo bylo prezentováno jako nástroj, respektive „zbraň“ v boji za dosažení tohoto ideálu.¹⁴⁸

Koncept *rovnosti* se v diskursu aktivistek objevoval ve dvou formách: jako předpoklad volebního práva žen a jako stav, který volební právo přinese, respektive, k jehož nastolení přispěje. V prvním případě představovala rovnost stav předcházející volebnímu právu, způsob legitimizace volebního práva pro ženy – ženy byly v pojetí aktivistek za volební právo pro ženy „rovné mužům“, a proto měly nárok na volební právo stejně jako muži.

Rovnost ve smyslu předpokladu volebního práva neznamenal v diskursu sufražistek nutně shodnost funkcí, nevylučovala se s rozdílností. Jak poukázala v souvislosti s anglosaským středostavovským ženským hnutím Carol Lee Bacchi, na koncepty *rovnosti* a *rozdílnosti* v argumentaci aktivistek v devatenáctém a na počátku dvacátého století není možné nahlížet dichotomicky; argumenty „rovnosti“ a „rozdílnosti“ se zde nevylučovaly, aktivistky zpravidla argumentovaly za zlepšení postavení žen zároveň z pozice rovnosti i z pozice rozdílnosti, „rovnost“ neznamenal v jejich pojetí nutně „stejnost funkcí“, byla chápána jako „rovnocennost“; pojmání mateřství jako důležité funkce, ke které byly ženy určeny přírodou, a chápání ženy jako bytosti

¹⁴⁶ Srovnej například Veřejná práva žen. *Ženský list*. 1901, roč. 1 (10), č. 10, s. 1-4.

¹⁴⁷ Archiv Národní knihovny ČR, fond Karla Máchová, inv. č. D 8/11, Máchová Karla. Socialismus a ženská otázka, rukopis, s. 5, nedatováno.

¹⁴⁸ Srovnej například Politická organizace žen a její úloha. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 52, s. 1.

rovné muži ve smyslu sdílení stejné lidské podstaty zde nebyly v rozporu.¹⁴⁹ Také v diskursu českých sufražistek nebyla „rozdílnost“ odmítnuta, naopak, koexistovala s rovností; nedošlo zde k zásadnímu zpochybnění „předurčenosti“ ženy k mateřství, bylo však zásadně odmítnuto, že by měla tato „předurčenost“ představovat důvod nepřiznání volebního práva.

Zároveň byla rovnost v diskursu aktivistek vykreslována jako stav, který mělo volební právo přinést, respektive ke kterému mělo přispět. Zde se však liší tematizace rovnosti u středostavovských a dělnických aktivistek. U těch prvních byla rovnost tematizována jako rovnost muže a ženy a byla chápána jako „rovnoprávnost“, rovnost *de iure*. V diskursu dělnických aktivistek se rovnost vztahovala k jinak definovaným subjektům a měla jiný obsah. Dělnické aktivistky za volební právo žen ve svém diskursu rovnost tematizovaly primárně jako rovnost třídní – genderová rovnost byla prezentována jako její nedílná součást. Rovnost zde vedle rovných práv znamenala také rovnost sociální, mělo být dosaženo „úplné rovnosti všech, rovnosti, která nezná rozdílů stavovských, ani majetkových – ani rozdílů pohlaví“.¹⁵⁰ Volební právo samo o sobě takovou rovnost přinést nemohlo, bylo však opět „zbraní“, která umožní efektivnější boj za ni. Skutečnou rovnost měla podle dělnických aktivistek přinést až beztřídní společnost.

Tovaryš ano – učitelka ne

Na jedné straně vidíme v diskursu sufražistek přirozenoprávní argumentaci – volební právo ženám patří proto, že jsou lidmi, na druhé straně však konkrétně u středostavovských aktivistek najdeme v diskursu k volebnímu právu žen také určité hierarchie týkající se věku, vzdělání, životní zkušenosti nebo *třídy*. Ty se

¹⁴⁹ BACCHI, C. L. (1990). *Same Difference: Feminism and Sexual Difference*. St Leonards: ALLEN & UNWIN, s. 6-28.

¹⁵⁰ Veřejná práva žen. *Ženský list*. 1901, roč. 1 (10), č. 10, s. 1.

objevují v diskursu v souvislosti s volebními pravidly do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady, kde byla v roce 1896 zavedena pátá, tzv. všeobecná kurie a v roce 1907 pak „všeobecné“ a rovné volební právo pro muže. V textech vidíme poukazy na to, že na základě těchto reforem bylo aktivní i pasivní volební právo dáno nevzdělaným mužům, zatímco vzdělaným ženám přiznáno nebylo. Citujme jeden z raných textů o volebním právu: Autorka článku v *Ženských listech* v roce 1897 popisuje případ voliče, který není schopen napsat jméno své domovské obce na přihlašovací list, a dále konstatuje: „Ne že bychom snad nepřály volebního práva každému poctivému muži; naopak, ať má i nejprostší, malý člověk svůj vlastní hlas a své vlastní zastoupení. Ale když takového prostoduchého voliče občansky nad sebou vidí žena, která jsouc na př. redaktorkou časopisu neb zakladatelkou nějaké školy, není uznána za tak způsobilou jako onen veřejný posluha, to by jí věru mohlo pohnouti žlučí.“¹⁵¹ Podobnou argumentaci najdeme v článku Terezy Novákové *Volební právo žen u nás* z roku 1904, kde v souvislosti s tím, že Badeniho volební reforma zavedla tzv. všeobecnou kurii pouze pro muže, konstatuje: „A tak se stalo, že k první volbě šel třeba mladý tovaryš, kdežto vdova po mistru, sama teď mistrová, zůstala pěkně doma; že matrona zrodivši, odchovavši a dosud živící mladíka čtyřiaadvacetiletého, studenta neb bezplatného úředníka, viděla syna odcházeti k osudí v plném vědomí občanské zralosti; že nemladé, desítky let sloužící učitelce bylo v nesnázích klopati oči před mladičkým kolegou, před nedlouhým časem zkoušku dospělosti složivším.“¹⁵²

Touto argumentací středostavovské aktivistky v zásadě popisovaly svoji vlastní situaci, právě ony byly těmi veřejně činnými ženami vylučovanými z volebního práva, tento typ argumentace byl také dán publikem, jímž byly právě ženy střední střídy, nikoli ženy dělnické. Výše zmíněný způsob argumentace byl využíván pouze jako argument obranný, zmíněné hierarchie nebyly

¹⁵¹ O hlasovacím právu žen u nás. *Ženské listy*. 1897, roč. 25, č. 1, s. 11.

¹⁵² NOVÁKOVÁ, Tereza. Volební právo žen u nás, *Ženský svět*. 1904, roč. 8, č. 1, s. 7; srovnej PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen; drobné rezoluce, články, projevy a fragmenty písemností, týkající se akcí Výboru; inv. č. 2072, přír. č. 22/76, rukopis, fragment, nedatováno.

aktivistkami nikdy využity pro obhajobu vyloučení jiných skupin obyvatelstva z volebního práva, sloužily pouze jako argument pro zahrnutí žen do volebního práva. Tento typ argumentace byl ve shodě s důrazem, který měšťanské aktivistky kladly na politické vzdělání jako podmínku zodpovědného a svobodného výkonu volebního práva.

Zatímco u středostavovských aktivistek tuto argumentaci najdeme ve vztahu k volebnímu právu zahrnujícímu dělnické muže a vylučujícího ženy (dělnické i středostavovské), v diskursu dělnických aktivistek narazíme na podobný typ argumentace v souvislosti s nerovným a nevšeobecným volebním právem do sněmu a obcí. V jednom z textů v sociálně demokratickém *Ženském listu* se dočteme: „Kdo zná potřeby ženy lépe než žena sama? Kdo by mohl ve sněmích, v obcích a v různých veřejných úřadech lépe pečovat o povznesení, vzdělání a lepší upravení života žen a o jejich potřeby – jimž muži nerozumí? Zajisté že nesrovnatelně více vzdělaná žena, nežli nevědomec, který v nich zasedá díky svému majetku.“¹⁵³ Na jedné straně stojí „vzdělaná, ale nemajetná žena“ bez volebního práva, na straně druhé „nevědomec“, zasedající ve sněmu na základě svého majetku.

„Politická zralost“ a zájem o volební právo: podmínky volebního práva?

Sama otázka politického vzdělání, resp. „politické vyspělosti“ („politické zralosti“, „politické dospělosti“, „politické uvědomělosti“ či „politické způsobilosti“) byla tematizována nejen v diskursu středostavovských, ale i dělnických aktivistek za volební právo žen. Jednou z námitek proti volebnímu právu žen bylo právě tvrzení, že ženy nejsou dostatečně „politicky zralé“, resp. „politicky uvědomělé“ pro výkon volebního práva. Jak středostavovské, tak dělnické aktivistky prezentovaly politickou uvědomělost, resp. politické vzdělání jako důležité pro výkon volebního práva. Na námitku o politické

¹⁵³ Mají se ženy zabývat politikou? *Ženský list*. 1901, roč. 1 (10), č. 18, s. 1-2.

nezralosti žen reagovaly aktivistky různými způsoby, někdy se jejich poukaz na důležitost politického vzdělání dostává do rozporu s přirozenoprávním argumentem, jindy s ním zůstává v souladu. Podívejme se, jak vztah „politické vzdělání, resp. politická zralost žen - volební právo žen“ aktivistky prezentovaly.

Jedním ze způsobů, jak se aktivistky s námitkou vyrovnávaly, byla snaha dokazovat (společnosti, mužům, politikům), že ženy dostatečně politicky zralé či uvědomělé skutečně jsou. Tento typ argumentace najdeme především u aktivistek měšťanských. V souvislosti s volebním právem do sněmu, jež některé ženy měly, je středostavovskými aktivistkami zdůrazňována skutečnost, že toto právo zodpovědně uplatňují. Výbor pro volební právo žen v brožuře *Zachovejme politickou rovnoprávnost žen s muži v Království českém*, vydané v roce 1910, poukazyval na to, že „při volbách 1908 dostavilo se k volbě leckde i 96 % voliček, když dříve řeči kandidátů vyslechly a dotazy jim předložily“.¹⁵⁴ Aktivistky si při dokazování „politické zralosti českých žen“ pomáhají svědectvím muže: „Již v r. 1870 píše dr. Mattuš ve spisku ‚Několik myšlenek o státu českém‘: Při volbách poslance viděli jsme velmi četně ženské pohlaví účastniti se volby; viděli jsme, jak rozvážně a v plném pojetí důležitosti tohoto politického výkonu ženy kráčely k volebnímu stolu, a nedadouce se másti nástrahami stran, volily dle přesvědčení svého určitě a rozhodně.“¹⁵⁵ Toto Mattušovo „svědectví“ aktivistky využívaly v různých situacích, mělo v jejich diskursu různé funkce. Jestliže ve výše zmíněném případě složilo jako důkaz „politické vyspělosti českých žen“, v jiném případě mělo formu apelu na voličky do sněmu, aby svojí účastí ve volbách tato slova znovu naplnily.¹⁵⁶

Aktivistky nejenže se snažily (společnosti, mužům, politikům) dokázat, že ženy jsou politicky zralé, zároveň apelovaly na ženy samotné, aby ony svým

¹⁵⁴ *Zachovejme politickou rovnoprávnost žen s muži v království Českém!: Před zasedáním sněmovním 1910*. Výbor pro volební právo žen, Praha: 1910, s. 15.

¹⁵⁵ *Zachovejme politickou rovnoprávnost žen s muži v království Českém!: Před zasedáním sněmovním 1910*. Výbor pro volební právo žen, Praha: 1910, s. 14.

¹⁵⁶ Upozornění voličkám! *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 4, s. 62.

počináním dokázaly, že jsou politiky zralé: „Nechť není jedině voličky, která by nestarala se o své volební právo, a která by se nesúčastnila voleb! Svou účastí projeví nejlépe své porozumění pro veřejné zájmy vlasti, projeví svou vyspělost politickou,“ dočteme se v apelu Výboru pro volební právo žen před volbami do českého zemského sněmu v roce 1908.¹⁵⁷ Marie Tůmová pak na schůzi žen před prvními „všeobecnými“ volbami do poslanecké sněmovny říšské rady v roce 1907 upozorňovala účastnice a účastníky na „nedůstojnost rušení schůze, kterým by se nedobře dokumentovala schopnost žen k parlamentnímu působení“.¹⁵⁸ Tento typ argumentace se dostává do napětí s argumentací přirozenoprávní, volební právo zde již není nárokem všech na základě jejich lidství, ale něčím, co si člověk musí zasloužit.

Vedle snahy dokázat, že ženy jsou politicky zralé, a mají tedy nárok na volební právo, najdeme u aktivistek za volební právo žen také připuštění toho, že ženy politicky zralé nejsou.¹⁵⁹ Případná politická nezralost žen však v takových případech není důvodem pro neudělení volebního práva (resp. vyloučení z něho), naopak je odmítnuta „politická zralost“ jako podmínka držení volebního práva. Vidíme zde poukaz na to, že je od žen vyžadováno „něco navíc“ oproti mužům, kterým, ač také nejsou všichni politicky zralí, volební právo není na základě jejich případné politické nedospělosti odpíráno.¹⁶⁰ Politická nezralost žen byla prezentována jako důsledek společnosti, nikoli chyba samotných žen: Žena zatím nemohla politicky dospět, protože jí to společnost znemožňovala, stavěla jí bariéry, vymezovala úzký prostor působnosti.¹⁶¹ Aktivistky argumentovaly tím, že ženám bylo bráněno se o politiku zajímat, protože politika byla konstruována jako doména mužů a zájem

¹⁵⁷ K volbám! *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 2, s. 31.

¹⁵⁸ Volební právo žen. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 9, s. 104.

¹⁵⁹ Moderní emancipační snahy ženské. Přednáška Ph dr. Věry Babákové, pronesená o I. valné hromadě Dívčí Akademie v Brně dne 6. listopadu 1904. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 2, s. 19-20.

¹⁶⁰ Srovnej například MATERNOVÁ, Pavla. Několik myšlenek k zápasu za právo volební. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 1, s. 2-5; Žena ať v politice mlčí! *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 35, s. 4-5.

¹⁶¹ SEDLÁČKOVÁ, Marie. Všeobecné hlasovací právo mužů. *Ženský obzor*. 1906-1907, roč. 6, č. 7-8, s. 97-99.

žen o ni byl chápán jako něco „neženského“.¹⁶² V diskursu dělnických aktivistek bylo jako jeden z důvodů politické nedospělosti žen prezentováno také to, co bychom dnes označili termínem „dvojí břemeno“, dělnická žena – zodpovědná za domácnost a zároveň vydělávající – neměla kdy se stát politicky uvědomělou.

Aktivistky nereagovaly pouze na námitku, že ženy nejsou natolik politicky zralé, aby mohly volební právo zodpovědně vykonávat, ale také na námitku, že ženy o volební právo nestojí, a proto jim nepřísluší. Tady se jejich argumentace jednoznačně dostává do rozporu s přirozenoprávní argumentací. Aktivistky námitku neodmítly jako bezpředmětnou, naopak se snažily dokázat, že ženy o volební právo zájem mají, a proto jim volební právo přísluší. Apelovaly také na ženy samotné, aby svůj zájem ukázaly: „Ženy pražského okolí! hajte svého práva, Vy, které je máte, volejte po něm Vy, které ho postrádáte! Neučíníte-li tak, nezasloužíte si ho!“ píše se v pozvánce na veřejnou schůzi svolanou v souvislosti s plánovanou opravou volebního práva do českého zemského sněmu na 2. října 1908.¹⁶³

Žena = občanka

Pro diskurs českých aktivistek za volební právo žen bylo charakteristické pojetí občanství jako aktivního vztahu k celku (nikoli nutně ke státu). Občanství bylo sufražistkami prezentováno jako mince, která má dvě strany – jako spojení občanských práv a občanských povinností; „všichni občané státní mají ke státu jisté povinnosti a jistá práva, jichž souhrn zove se státním občanstvím“.¹⁶⁴

¹⁶² Srovnej například Jest s prospěchem národa, aby se jeho příslušnice zabývaly politikou? *Ženské listy*. 1907, roč. 35, č. 3, s. 42-44.

¹⁶³ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, oběžníky a koncepty dopisů z let 1906-1936, inv. č. 1975, přír. č. 22/76, „Pozvání k velké veřejné schůzi žen i mužů českých“, pořádané 2. října 1908 v Národním domě v Praze na Vinohradech, rukopis.

¹⁶⁴ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen; drobné rezoluce, články, projevy a fragmenty písemností, týkající se akcí Výboru; inv. č. 2075, přír. č. 22/76, fragment konceptu, rukopis, nedatováno. Podtrženo v originále.

Držení občanských práv a plnění občanských povinností mělo jít podle aktivistek za volební právo žen ruku v ruce – jedno podmiňovalo druhé: Plněním občanských povinností bylo legitimizováno držení občanských práv, držení občanských práv zase bylo podmínkou plnění občanských povinností. Linie „povinnosti, a proto i práva“ se táhne jako červená nit argumentací jak středostavovských, tak i dělnických aktivistek za volební právo žen. V petici za volební právo žen do říšské rady je tento princip shrnut následovně: „Ženy také jako muži podrobeny jsou rovnou měrou všem ustanovením zákonů; jest tedy dojista slušno a spravedливо, aby při rovných povinnostech měly také rovná práva, a nijak nelze ospravedlniti to, aby ve státě, jež za svůj základ považuje dokonalou spravedlnost, práva byla zadržována tomu, na kom se vymáhá, aby konal své povinnosti.“¹⁶⁵ V návaznosti na pojetí rovnosti jako rovnocennosti aktivistky odmítly, že by jedinou formou občanských povinností, jež legitimizovaly držení občanských práv, byly ty, které ve společnosti plnil muž. Argumentaci týkající se formy plnění občanských povinností se budu blíže věnovat v následující kapitole.

Volební právo jako *právo* – něco, co ženám patří, bylo zdůvodňováno nejen plněním občanských povinností, ale také zásluhami žen – něčím, co ženy v minulosti pro celek vykonaly a co pro celek vykonávají. Zásluhy se vztahovaly k českému národu. V manifestu přijatém na schůzi žen 12. prosince roku 1905 se za volební právo žen do poslanecké sněmovny říšské rady argumentuje mimo jiné právě zásluhami ženy pro národ: „Vážná práce o dobytí občanské svobody nesmí býti zahájena velikou nespravedlivostí k celé polovině národa, k té polovině, jež v nejtěžších dobách udržela jazyk náš a jeho svéráznost a svojí vytrvalostí a láskou podepřela [...].“¹⁶⁶

¹⁶⁵ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 1800, přír. č. 22/76, Petice za volební právo žen z roku 1906, strojopis.

¹⁶⁶ STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. Všeženská schůze pro volební právo. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 22, s. 304.

Neprosíme, nežebraáme, hlásíme se jen o svá práva

Nesoulad mezi tím, co má být, a tím, co je, tedy mezi volebním právem jako nárokem ženy a skutečností, že většina žen volební právo fakticky nadržela, se manifestoval v lingvistické rovině diskursu aktivistek v použití sloves a přivlastňovacích zájmen.¹⁶⁷ Podívejme se proto podrobněji na jimi používané termíny. V roce 1897 parafrázovala v *Ženských listech* Božena Rudolfová předsedkyni prvního sjezdu žen českoslovanských Věnceslavu Lužickou-Srbovou vyjádřivší se v tom smyslu, že české ženy se zde „shromáždily, aby, kdy každý hlásí se ku právu svému, i ony svá práva tak dlouho **neuznávaná a neznámá** konečně **uvedly v platnost**“.¹⁶⁸ Vzhledem k tomu, že měšťanskými ženami byl požadavek volebního práva poprvé vysloven právě zde, lze se domnívat, že i volební právo patřilo mezi ně.¹⁶⁹ Volební právo zde tedy není něčím, co má být ženě uděleno, ale něčím, co má uvést v platnost. „[Jen] jí dejte občanské její právo – jak si v něm povede, co podnikne na využití jeho, jest záležitostí její,“ žádala Tereza Nováková ve svém průkopnickém textu *Volební právo žen u nás*, článku, který vycházel na pokračování v *Ženském světě* v roce 1904.¹⁷⁰ V této větě je volební právo zároveň symbolickým nárokem ženy (občanské **její**¹⁷¹ právo), zároveň něčím, co jí má být dáno. Autorka v článku apeluje na ženy, aby „chtěly konečně, co **jejich jest**¹⁷² a odhodlaně po tom **vztáhly ruku**“.¹⁷³ Pojetí volebního práva jako „práva“ charakterizují výstižně Novákové slova: „Leč, objeviš se právo to v budoucnosti jakkoli, nutno přece po něm dychtiti, po něm se snažiti, poněvadž jest to právo¹⁷⁴, tedy něco, co nám náleží, bez čeho jsme zkráceny, necely ve své občanské podstatě.“¹⁷⁵

¹⁶⁷ Od toho je potřeba oddělit situace, kdy aktivistky protestovaly proti pokusům o vylučování z volebního práva, jež některé ženy fakticky držely – jde o volební právo do českého sněmu. Tomuto fenoménu se budu věnovat v kapitole *Universální – partikulární*.

¹⁶⁸ První sjezd žen českoslovanských. Referuje Božena Rudolfová. *Ženské listy*. 1897, roč. 25, č. 6, s. 121. Zvýraznění JG.

¹⁶⁹ Nyní nechávám stranou otázku, zda se požadavek volebního práva vyslovený na sjezdu pořádaném středostavovskými ženami týkal práva rovného a všeobecného nebo volebního práva omezeného.

¹⁷⁰ NOVÁKOVÁ Tereza. *Volební právo žen u nás*. *Ženský svět*, 1904, roč. 8, č. 4, s. 42.

¹⁷¹ Zvýraznění JG.

¹⁷² Zvýraznění JG.

¹⁷³ NOVÁKOVÁ Tereza. *Volební právo žen u nás*. *Ženský svět*, 1904, roč. 8, č. 4, s. 7. Zvýraznění JG.

¹⁷⁴ V originálu proloženým písmem.

¹⁷⁵ NOVÁKOVÁ Tereza. *Volební právo žen u nás*. *Ženský svět*, 1904, roč. 8, č. 2, s. 20.

V jednom z konceptů článků členek Výboru pro volební právo žen najdeme následující výzvu ženám: „Je-li v nás touha zvítěziti, nedati přejíti přes práva naše, jež jsou nám upírána na každém kroku, dokažme, že všechny ženy svého okolí uvědomíme aspoň do té míry, že připojí svůj podpis k petici a tak přihlásí se o to, což jejich jest.“¹⁷⁶ V Ženských listech se dočteme, že se Angličanky¹⁷⁷ snaží „zlomit odpor“ mužů proti „jejich dobrému právu“.¹⁷⁸ „Neprosíme, nežebáme, hlásíme se jen o svá práva,“ pronesla na již zmiňované březnové schůzi v roce 1906 Františka Anýžová.¹⁷⁹ V souvislosti s tím, jak bylo volební právo žen odbyto ve výboru pro volební opravu poslanecké sněmovny rakouské říšské rady, se v Ženském světě dočteme: „Valily jsme balvan svého práva do vrchu a on se nám již zase vrací zpět, nalévaly jsme vodu trpělivě hodinu za hodinou – vytéká všecka k moři zpět.“¹⁸⁰ Na schůzi žen konané na Královských Vinohradech 11. listopadu 1906 Marie Tůmová hovořila o tom, že „ženy české první pozvedly prapor svého práva“.¹⁸¹ V dopise z října roku 1906 se „ženy české“ (tj. v tomto případě Výbor pro volební právo žen) obracejí na členy poslanecké sněmovny rakouské říšské rady „s pevnou důvěrou, že jejich právo najde“ v nich „ochránce bezpečného“.¹⁸² „Uznání lidských a občanských práv ženy, jest heslo dnešního zápasu – vytrvejte!“ zněl telegram Františky Plamínkové a Marie Štěpánkové na voličskou schůzi konanou 2. února 1908 na podporu kandidatury Marie Tůmové do českého zemského sněmu.¹⁸³ „Nejen ve Finsku [...] dávají ženám, co po právu, co jim náleží,“ dočteme se v Ženském

¹⁷⁶ LA PNP Praha, fond Výbor pro volební právo žen; drobné rezoluce, články, projevy a fragmenty písemností, týkající se akcí Výboru; inv. č. 2080, přír. č. 22/76, koncept „Volební právo“, nedatováno, nestránkováno. Zvýraznění v originále.

¹⁷⁷ Prezenci anglických aktivistek za volební právo pro ženy českými aktivistkami bude v práci věnována pozornost později.

¹⁷⁸ Volební právo žen v Anglii. *Ženské listy*. 1910, roč. 38, č. 8 a 9, s. 173.

¹⁷⁹ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1724, přír. č. 22/76, protokol z protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 4.

¹⁸⁰ Volební právo žen ve výboru pro volební opravu. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 16, s. 217.

¹⁸¹ O. S. A. Výbor pro volební právo žen... *Ženský svět*, 1906, roč. 10, č. 20, s. 260.

¹⁸² PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, oběžníky a koncepty dopisů z let 1906–1936, inv. č. 1954, přír. č. 22/76, dopis Výboru pro volební právo žen poslancům poslanecké sněmovny rakouské říšské rady, strojopis, Praha, říjen 1906, nestránkováno. Poslanci jsou v dopise vyzváni, aby při druhém čtení volební opravy požadovali změnu ve prospěch volebního práva žen.

¹⁸³ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, ŠATAVOVÁ, Františka. *První voličská schůze*. Vzpomínky, rukopis, s. 5.

listě v roce 1911.¹⁸⁴ „Ženy bděte, žádejte svého práva!“ vyzývá se v článku ve stejném listě v roce 1912 v souvislosti s volební reformou do českého zemského sněmu.¹⁸⁵ Citované výroky ukazují, že aktivistky prezentovaly volební právo žen jako „jejich právo“, něco, co jim patří, něco, co má být „ochraňováno“, respektive „uznáno“.

„Oloupená žena“ i „oloupený lid“

Skutečnost, že většina žen volební právo fakticky nedržela, byla prezentována aktivistkami nikoli jako prosté neudělení něčeho, ale jako odnímání něčeho, odebírání toho, co ženám patří, ženy byly „okrádány“, resp. „olupovány“ o volební právo, byly „vylučovány“ z volebního práva, volební právo jim bylo „zadržováno“¹⁸⁶, „upíráno“, „odpíráno“, byly ve svých právech „zkracovány“.¹⁸⁷ „Již samo znění projevu ‚Pasivní právo volební však ženě upíráme‘ svědčí, že sl. výbor jest si vědom, že ženy k němu právo mají, neboť upřítí mohou jenom to, co někdo již měl,“ dočteme se například v konceptu dopisu Výboru pro volební právo žen výboru Národní strany svobodomyšlné.¹⁸⁸ „Protestujeme proti vyloučení svému z tohoto práva, nevěříme, že na dlouho můžeme být odstrčeny,“ pronesla Tereza Nováková na zmiňované schůzi žen konané na Žofíně v březnu 1906.¹⁸⁹ „Není důvodu, proč ženám provdaným mělo by volební právo být vzato,“ konstatovala na stejné schůzi Marie Tůmová,¹⁹⁰ přičemž slovo „vzato“ se zde znamenalo „neuděleno“. „Jsou -li v Rakousku zloději, pak jsou to ti lidé, kteří dělají zákony, kterými

¹⁸⁴ Volební právo žen na postupu. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 7, s. 2.

¹⁸⁵ Zemská volební reforma a ženy. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 43, s. 1.

¹⁸⁶ Z Austrálie. *Ženské listy*. 1905, roč. 33, č. 7, s. 140.

¹⁸⁷ Veřejná práva žen. *Ženský list*. 1901, roč. 1 (10), č. 10, s. 3, celkově s. 1-4.

¹⁸⁸ LA PNP, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 1943, přír. č. 22/76, koncept dopisu Národní straně svobodomyšlné – Praha, rukopis, nestránkováno, nedatováno. Podtrženo v originále.

¹⁸⁹ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1724, přír. č. 22/76, protokol z protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 4.

¹⁹⁰ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1724, přír. č. 22/76, protokol z protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 5.

ženy jsou o své právo oloupeny,“ prohlásila tamtéž Františka Zeminová.¹⁹¹ Podobné formulace nalezneme také v Ženském listu, orgánu sociálně demokratických žen, olupovány však zde již nejsou pouze ženy, ale dělnický lid, jehož jsou dělnické ženy součástí. „Nechceme a nemůžeme dále strpěti, aby většina pracujícího lidu [...] byla o politická svá práva olupována,“ píše se zde v roce 1905 ještě před ohlášením návrhu novely volebního řádu do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady.¹⁹² V souvislosti s Gautschovým návrhem volební opravy do českého zemského sněmu, zachovávajícím kurie, se v Ženském listě v srpnu 1905 dočteme: „Tisíce s tisíce dělnictva mají býti oloupeny úskočným volebním řádem o veškerý vliv na hospodářské a kulturní poměry Čech.“¹⁹³

Ženy byly z volebního práva v pojetí sufražistek „vylučovány“. V pozvánce na manifestační schůzi svolanou na 28. dubna 1907 do Národního domu na královských Vinohradech je odmítnuto pojetí „všeobecnosti“ omezené na muže, píše se zde, že v květnu muži „přistoupí [...] k volbě nového parlamentu na základě všeobecného práva hlasovacího, z něhož my ženy jsme vyloučeny“.¹⁹⁴ V rezoluci této manifestační schůze žen se pak hovoří o „ponížení“, jakým je „vyloučení ženy z občanských práv“.¹⁹⁵ V dalším z textů v Ženském listě se hovoří o tom, že žena pro sebe volební právo „reklamuje“,¹⁹⁶ tento výrok opět prezentuje volební právo jako nárok ženy.

¹⁹¹ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1724, přír. č. 22/76, protokol z protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 6.

¹⁹² Oslava mezinárodního svátku májového. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 10, s. 1.

¹⁹³ Zemská konference delegátů z Čech v Praze. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 16, s. 1.

¹⁹⁴ LA PNP, fond Výbor pro volební právo žen; drobné rezoluce, články, projevy a fragmenty písemností, týkající se akcí Výboru; inv. č. 2140, přír. č. 22/76. Pozvánka na manifestační schůzi konanou 28. dubna 1907 v Národním domě v Praze na Vinohradech. Program: Říšská rada a ženy.

¹⁹⁵ Volební právo žen. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 9, s. 105.

¹⁹⁶ Za občanské zrovnoprávnění ženy. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 12, s. 1.

„Nadpráví“ a „bezpráví“

Reálná situace, ve které se většina českých žen v té době nacházela vzhledem k tomu, že nedržela to, co jim *právem* náleželo, byla označována různě – jako „bezpráví“, „poddanství“, „útlak“ nebo „otroctví“. Na straně těch, kteří ženě volební právo „upírají“, to pak bylo „nadpráví“, „moc“,¹⁹⁷ „výsady“,¹⁹⁸ „nadvláda“. Proti sobě tak v diskursu aktivistek stáli „bezprávní“, resp. „bezmocní“ a „mocní“. V diskursu středostavovských sufražistek byly „bezprávnými“ „ženy“, hovoří se zde o „bezpráví po věky na ženě páchaném“,¹⁹⁹ „bezpráví, kterým by [české ženy] byly sníženy na roveň zločincům, kdyby měly být vyloučeny z volebního práva“.²⁰⁰ V diskursu dělnických aktivistek pak byli „bezprávnými buďto „dělnictvo“, nebo „dělnické ženy“. Jestliže v případě dělnických žen byla nadvláda nad nimi prezentována jako nadvláda politická, v diskursu dělnických žen byl tematizován dvojí útlak: „poroba politická i hospodářská“²⁰¹.

To, kdo stál na straně druhé, kdo byl oním „mocným“, resp. „utlačovatelem“, se měnilo nejen v souvislosti s identitou mluvčích, ale také v závislosti na kontextu konkrétních promluv, podrobněji se jednotlivými pozicemi budu zabývat v jedné z dalších kapitol. „Nadpráví“ nabývalo v diskursu různých podob, nebylo pouze viditelným útlakem, „mocní“ ho mohli prezentovat jako „ochranu“, „úctu“, „povznesení“ (tematizované především v souvislosti s katolickou církví) či „dvoření se“ mužů ženám²⁰². Jako projev moci bylo

¹⁹⁷ Měšťácké strany a volební právo žen. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 11, s. 3-4.

¹⁹⁸ Měšťácké strany a volební právo žen. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 11, s. 3-4.

¹⁹⁹ Volební právo žen. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 4, s. 71, srovnej Volební právo žen. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 11, s. 208.

²⁰⁰ Rezoluce protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně. In STRÁNSKÁ Olga. Protestní schůze za volební právo. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 8, s. 102. Týká se novely volebního práva do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady. Aktivistky apelovaly v rezoluci na schůzi v březnu 1906, tedy v době projednávání vládního návrhu reformy, na české poslance, aby tomuto „bezpráví“ zabránili. STRÁNSKÁ, Olga. Protestní schůze za volební právo. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 8, s. 102.

²⁰¹ A. T. Aktuální otázka volebního práva pro ženy. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 45, s. 3.

²⁰² Řečnice Dvorská na schůzi v březnu roku 1906 například v této souvislosti pronesla: „Dosud dívali se muži na ženy co na loutky, kterým se upřímně nebo neupřímně dvořili.“ (PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1724, přír. č. 22/76, protokol z protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 8).

v diskursu aktivistek vykreslováno lichocení mužů ženám, jejich opěvování žen, klanění se ženám: „Nechceme být více loutky, na něž by muži skládali básně, při nichž by však práva a rovnocennost šlapali,“ konstatovala v tomto duchu národní socialistka Františka Zeminová na schůzi žen za volební právo 10. prosince 1905 v souvislosti s tím, že řečníci na manifestaci za „všeobecné“ volební právo 28. listopadu vůbec nezmínili otázku volebního práva žen.²⁰³

Boj: metoda „bezprávných“

V diskursu je tematizována skutečnost, že zatímco ve vztahu rovnoprávných osob je možné dosáhnout požadavků jednáním, ve vztahu mocných a bezmocných to možné není: V Ženském světě se v reakci na námitky ministra vnitra Bienertha proti zařazení volebního práva žen do návrhu volební reformy pro poslaneckou sněmovnu rakouské říšské rady dočteme: „Tak známé jsou to melodie státnické! Aby nebylo průtahů s právem jedněch, nejmocnějších, učiní se křivda druhým, jež se nemohou ve své politické bezmoci ozvat!“²⁰⁴ Způsobem, jak se vymanit ze stavu bezprávnosti, byl v diskursu aktivistek za volební právo pro ženy „boj“. V textech se opakuje v souvislosti s politickými institucemi metafora „uzavřené brány“, na kterou se „tluče“,²⁰⁵ „vrat“, která „sice nechtějí tak snadno povolit, ale povolit musí“.²⁰⁶

České aktivistky za volební právo žen, jak ty měšťanské, tak ty dělnické, poukazovaly na to, že boj za volební právo žen vedou „v mezích zákona“. Boj mimo tyto meze, který vedly anglické sufražetky, od roku 1903 reprezentované v Ženské sociální a politické unii (Women's Social and Political Union),²⁰⁷ však

²⁰³ STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. Všeženská schůze pro volební právo. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 22, s. 304.

²⁰⁴ Volební právo žen ve výboru pro volební opravu. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 16, s. 217.

²⁰⁵ Zemský sněm a ženy. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 39, s. 3.

²⁰⁶ WIENEROVÁ, K. Za volební právo žen. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 17, s. 7.

²⁰⁷ Jak již bylo zmíněno v úvodu, tzv. sufražetky představovaly z hlediska metod radikální křídlo anglického aktivismu za volební právo žen, vedle nich působily ve sledovaném období v Anglii také tzv. sufražistky, které bojovaly za volební právo žen „v mezích zákona“.

automaticky neodsuzovaly, zasazovaly ho do kontextu, vysvětlovaly jeho příčiny, okolnosti. Boj anglických sufražetek za volební právo byl častým námětem článků v českém ženském tisku spojeném s aktivismem za volební právo žen, předmětem textů nebyla kritika radikálních metod, ta se zde objevovala velmi málo, základem článků bylo vysvětlování příčin volby těchto metod. Citujme v této souvislosti jeden z textů v *Ženských listech*: „Mnoho bylo mluveno o nedůstojném boji žen anglických, mnoho kritiků namácelo svá pera, aby sesměšnil anglickou ženu bojující za svá občanská práva a nezasvěcenci a to také ženy odsuzovali způsob vedení boje v řadách anglických žen, a muži, kteří nevidí v ženě než objekt smyslnosti a podřízenou služku, urážlivě se ženám anglickým posmívali. Těm ovšem pro objasnění pravíme toto: Anglické ženy bojují za svá občanská práva již 50 let. Jednaly vždy v mezích zákona [...]“. Autorka v článku poukazuje na to, že padesát let používání „konvenčních“ metod: podávání petic s miliony podpisů, pořádání hojně navštívených veřejných schůzí, interpelací či dotazů na vládu nevedlo k žádnému výsledku.²⁰⁸ Skutečnost, že se anglické aktivistky za volební právo žen uchýlily k militantním metodám, zde prezentuje jako něco, co bylo vynuceno okolnostmi.

Zatímco násilí ve smyslu války mezi státy či národy bylo českými jak sociálně demokratickými, tak středostavovskými aktivistkami za volební právo žen jednoznačně odmítnuto, násilné metody „bezprávných“ v boji za volební právo byly prezentovány jako důsledek jejich „bezprávnosti“. V jednom z textů v *Ženských listech* v roce 1914 se v souvislosti s násilnými metodami anglických sufražetek píše: „Ministři svou dobou sami se vyjádřili, že není lze jinak očekávat, protože zbraní míru jest volební právo a to oním buřičům schází.“²⁰⁹ V *Ženském obzoru* v roce 1912 se dočteme: „Jest a bude dosti těch, kteří v boji anglických sufražet vidí výstřednost a nepřípustnost taktiky. Ale jest třeba uvážiti, že výstřední tento tón zápasů byl ženám anglickým přímo

²⁰⁸ Z anglického boje za volební právo žen. *Ženské listy*. 1911, roč. 39, č. 3, s. 57.

²⁰⁹ K. B. W. Politika sufražetek. *Ženské listy*. 1914, roč. 42, č. 2, s. 19.

vnučen. Jestliže se na jedné straně těmi, kteří mají v rukou politickou moc, uznává, že vzdělaná žena má přinejmenším týž nárok na politická práva jako méně vzdělaný nebo i nevzdělaný muž, a na druhé straně se týmiž držiteli státní a politické moci požadavkům ženy dále odpírá, – pak není divu, jestliže žena poučena dějinami politického zápasu mužů sahá po politickém terroru, vědouc, že v bojích politických, zejména v propagandě socialistické hrál tak důležitou roli. Ona ví, že před bouří ulic kapitulovala již tak mnohá dobrá snaha politická, proč by tedy nesáhla i ona po politickém terroru, aby špatné a nesprávné nahradila lepším a spravedlivějším.“²¹⁰ Autorka používá v souvislosti s metodami sufražetek termín „politický teror“, který prezentuje jako důsledek počínání těch, kteří zadržují jejich právo, tedy držitelů politické moci.

Dobro celku

Zatímco u odpůrců ženského volebního práva bylo udělení volebního práva ženám prezentováno jako nebezpečí, resp. hrozba pro společnost (ženy buďto nebyly pro jeho naplňování dostatečně kompetentní, nebo jim byla přisuzována v rámci funkcionální diferenciaci ve společnosti jiná funkce), v diskursu sufražetek se „volební právo ženy“ a „dobro celku“ nedostávaly do rozporu. Volební právo žen zde nebylo pouze *právem ženy*, bylo tu konstruováno také jako *dobro celku*. Aktivistky poukazovaly na to, že ženy jsou součástí celku a trpí-li ony, trpí i celek.²¹¹ Aktivistky zároveň poukazovaly na to, že ženy jako nedílná součást celku musí mít *právo* podílet se na práci pro *dobro celku*: Práce pro *dobro celku* se zde stávala *právem ženy*. Co bylo oním „celkem“ a jak bylo definováno ono „dobro“, záviselo na různých faktorech, jak si později ukážeme.

Jak již bylo řečeno, v diskursu aktivistek za volební právo žen byl koncept *občanství* spojením občanských práv a občanských povinností. V první části

²¹⁰ FIEDLEROVÁ, Boh. Žena a politika. *Ženský obzor*, 1912, roč. 11, č. 1, s. 27.

kapitoly jsme si ukázali, že aktivistky legitimizovaly nárok na volební právo tím, že se snažily dokázat, že ženy plní občanské povinnosti, a proto mají *právo* na volební právo; volební právo zde bylo „občanským právem“. V návaznosti na výše zmíněné pojetí občanství však bylo volební právo sufražistkami prezentováno nejen jako občanské právo, ale i jako „občanská povinnost“ samo o sobě, závazek vůči celku, jehož jsou ženy součástí. Politická participace byla v diskursu prezentována jako pozitivní hodnota, jako povinnost ženy.²¹²

Podívejme se nyní blíže na to, jak bylo v diskursu aktivistek vymezeno ono „dobro“. Dobro, které volební právo žen znamenalo pro společnost, mělo v diskursu dvě roviny: Jednak šlo o dobro ve smyslu způsobu výkonu politické činnosti, takto vymezené dobro se vztahovalo k praktické politice. Volební právo žen je v tomto případě „dobrem“ samo o sobě. Jednak bylo volební právo žen v diskursu sufražistek prezentováno jako nástroj k tomu, aby ženy mohly efektivně pracovat za vyšší cíl – v tomto případě nebylo volební právo žen „dobrem“ samo o sobě, ale prostředkem k dosažení „dobra“, přičemž pojetí takového „dobra“ se, jak si ukážeme později, liší u středostavovských a dělnických aktivistek za volební právo žen.

Forma práce pro celek, jíž měly ženy vyzbrojené volebním právem vykonávat, je sufražistkami prezentována jednak jako přínos ve smyslu genderově neutrálním, uplatnění dosud nevyužitých sil, jednak jako přínos specificky „ženský“. Podívejme se na argumentaci aktivistek blíže.

²¹¹ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen; drobné rezoluce, články, projevy a fragmenty písemností, týkající se akcí Výboru; inv. č. 2096, přír. č. 22/76, fragment konceptu, nedatováno, nestránkováno.

²¹² Srovnej například PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1760, přír. č. 22/76, Schůze voliček pořádaná Výborem pro volební právo žen v Praze 4. července

„Ženskost“ do politiky

Mezi námitky proti volebnímu právu žen patřila i ta, že by ženy ztratily jeho výkonem svoji „ženskost“ – politika byla prezentována jako prostředí nevhodné pro ženu, prostředí, v němž by žena „zhrubla“.²¹³ Sufražistky v reakci na tuto námitku zůstávaly v rovině difference, argument ale otočily, argumentovaly za volební právo žen tím, že žena by do politiky svoji „ženskost“ „vnesla“ – právě proto, že je politika v takovém stavu, v jakém je, musí do ní ženy vstoupit, a proměnit ji, apelovaly aktivistky za volební právo žen.²¹⁴

Femininita byla v diskursu sufražistek konstruována různě – jako „mrvnost“, „nezištnost“, „praktičnost“, „demokratičnost“, „sociální cítění“, „mírumilovnost“,²¹⁵ „jemnost“,²¹⁶ „citovost“,²¹⁷ „hospodárnost“,²¹⁸ „nezkorumpovatelnost“²¹⁹ apod. Ženy měly do politiky přinést novou perspektivu,²²⁰ měly politiku „povznést“, „očistit“, „reformovat“, „zušlechtit“²²¹ apod. Argumentace stála částečně na esencialistických základech, částečně na základech difference ženy ve smyslu sociální identity dané životními zkušenostmi odlišnými od těch, které nabývali muži, zkušenostmi, které žena získala v domácnosti a jako matka. Ženy do politiky neměly „vnést“ pouze vlastnosti, kompetence, zkušenosti, ale také novou agendu, sociální témata, ke kterým měly mít „jako ženy“ blíž.²²²

1908 v Praze, Nuslích, nestránkováno; BRANBERGROVÁ, Marie. K volbám! *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 2, s. 30-31.

²¹³ Srovnej například Za politickou rovnoprávnost žen. *Ženský list*. 1914, roč. 23, č. 10, s. 1-2.

²¹⁴ Srovnej například Jest politika jen záležitostí mužů? *Ženský list*. 1913, č. 10, s. 3-4.

²¹⁵ Srovnej například Čemu nás učí volby na Mladoboleslavsku a Nymbursku. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 24, s. 1-2.

²¹⁶ Volební reforma do zemského sněmu a volební právo žen. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 48, s. 1.

²¹⁷ Srovnej například Jakou cestou jíti za volebním právem žen. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 5, s. 1-2.

²¹⁸ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1724, přír. č. 22/76, protokol z protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 5.

²¹⁹ Ze Spojených států... *Ženské listy*. 1904, roč.32, č. 11, s. 217.

²²⁰ Srovnej například STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. Všeženská schůze pro volební právo. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 22, s. 302-304.

²²¹ Srovnej například Za politickou rovnoprávnost žen. *Ženský list*. 1914, roč. 23, č. 10, s. 1-2.

²²² Srovnej například Práce ženy v obci. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 33, s. 3.

Na podporu své argumentace používaly aktivistky, zejména ty středostavovské, zahraniční vzory. Poukazovaly na státy, kde ženy volební právo již mají (nebo měly). Roli vzorů hodných následování hrály v diskursu americké státy, především stát Wyoming; kromě nich pak Austrálie, Nový Zéland a zejména pak Finsko. Aktivistky vyobrazovaly působení tamějších voliček a političek v nejlepším světle. Stav, kdy ženy působí v politice, je vykreslován idylicky.²²³

Aktivistky se věnovaly nejen obsahu činnosti žen političek (jejich politice ve smyslu *policy*), ale také se snažily pomocí těchto zahraničních vzorů dokázat, že ženy, které mají volební právo, zaujmají k politice aktivní přístup. V souvislosti s aktivním volebním právem poukazovaly na to, že účast žen ve volbách není nižší než volební účast mužů, ve spojitosti s pasivním volebním právem pak na to, že ženy-političky jsou v politice aktivní (aktivistky uváděly, kolik političky předkládají zákonů, jak často hovoří v parlamentu, apod.).²²⁴

Vedle vlivu žen na politiku jako takovou byl v diskursu aktivistek tematizován také vliv uplatňování aktivního volebního práva ženami na samotný průběh voleb. Účast ženy ve volební místnosti byla mnohými odpůrci volebního práva žen prezentována jako něco nevhodného. Sufražistkami bylo naopak, v návaznosti na výše nastíněná pojetí femininity, poukazováno na to, že přítomnost žen ve volební místnosti by znamenala zvýšení úrovně voleb.²²⁵ Jak již bylo popsáno výše, samotná volební pravidla, jež umožňovala některým ženám volit, jim často nedovolovala volit přímo, jejich hlas za ně musel odevzdat mužský prostředník. Prostřednictvím plnomocníka volily ženy do

²²³ Srovnej například Za politickou rovnoprávnost žen. *Ženský list*. 1914, roč. 23, č. 10, s. 1-2; Ženy ve sněmu. *Ženské listy*. 1912, roč. 40, č. 12, s. 15-16; Ze Spojených států. *Ženské listy* 1904, č. 4, s. 79;

²²⁴ Srovnej například Práce ženy v obci. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 33, s. 3; A. B. Ženy v parlamentě. *Ženské listy*. 1912, roč. 40, č. 9, s. 12-14.

²²⁵ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen; drobné rezoluce, články, projevy a fragmenty písemností, týkající se akcí Výboru; inv. č. 2110, přír. č. 22/76, fragment zápisků ze schůze, nedatováno, nestránkováno.

obcí²²⁶ a před rokem 1907 také velkostatkářky do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady.

Další formou „dobra“, kterou mělo volební právo (opět v tomto případě to aktivní) přinést společnosti, byla „politicky vzdělaná žena“. Jak jsme si již ukázali dříve, ke vzdělání ve smyslu podmínky volebního práva zaujímaly aktivistky různý postoj, co však bylo pro diskurs sufražistek obecně charakteristické, je poukaz na to, že politické vzdělání ženy a zájem ženy o politiku bude důsledkem výkonu volebního práva. Volební právo bylo představováno jako nástroj politického vzdělání, resp. politického uvědomování ženy, tím mělo být volební právo žen prospěšné nejen pro ženu, ale celou společnost. Výkon volebního práva měl u žen probudit zájem o věci veřejné, o dobro celku (ať už byl onen celek vymezen jakkoli). „Politická uvědomělost“ pak byla v diskursu prezentována jako předpoklad skutečně svobodného vykonávání volebního práva bez podléhání cizím vlivům, manipulaci (o jaké vlivy šlo, záviselo na mluvčím a kontextu, často byl tematizován například klerikalismus), měla sloužit jako ochrana ženy před politickým zneužitím.²²⁷

Politické vzdělání ženy jako důsledek výkonu volebního práva nepředstavovalo v diskursu aktivistek pouze „dobro“ samo o sobě, bylo spojováno také s mateřskou funkcí ženy – politicky uvědomělá matka měla vychovat politicky uvědomělé děti.²²⁸ Mateřství nebylo v diskursu sufražistek pojato pouze jako rození dětí, ale jako výchova dětí určitým způsobem, forma jejich politické socializace – stávalo se činností s politickými důsledky, přičemž

²²⁶ Až na některé případy, viz výše.

²²⁷ Srovnej Boj za volební právo žen. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 35, s. 3-4; Výsledky volebního práva žen. *Ženský list*. 1902, roč. 2 (11). č. 5, s. 8; Veřejná schůze žen. *Ženský list*. 1904, roč. 4 (13), č. 13, s. 2-3.

²²⁸ Srovnej Referát Žofie Tůmové „Volební právo žen“ na I. sjezdu žen československých (První sjezd žen československých. Referuje Božena Rudolfová. *Ženské listy*. 1897, roč. 25, č. 9, s. 187-190).

pouze politicky uvědomělá žena mohla vychovat politicky uvědomělé jedince.²²⁹

Jak středostavovské, tak dělnické aktivistky poukazovaly na to, že jejich úsilí o volební právo žen není útokem proti mužům, ale bude prospěšné celé společnosti, nikoli pouze ženám samotným, ale ženám i mužům. Ženy měly spolu s muži pracovat pro celek, v textech se hovoří o „součinnosti“, „spolupráci“. Karla Máchová v této souvislosti na prosincové schůzi z roku 1905 poukazovala na nutnost „ozdravění“ politiky a veřejného života, jehož je možné docílit pouze, pokud na něm budou muži a ženy spolupracovat.²³⁰

Pro národ i socialismus

Ženy bez volebního práva představovaly v diskursu aktivistek „síly ležící ladem“, polovinu (různě definovaného) celku, která za stávajících podmínek nemohla efektivně pracovat pro dobro celku. Žena se, v pojetí aktivistek, neměla „obětovat“ pro dobro národa, podřizovat svůj požadavek – požadavek volebního práva – dobru celku, požadavek volebního práva žen zde byl prezentován jako něco, co je v zájmu celku. Žena neměla upozadit boj za svá práva v zájmu celku, ale využít svá práva pro celek. Volební právo představovalo v pojetí středostavovských i dělnických sufražistek prostředek k tomu, aby žena mohla efektivněji bojovat za vyšší cíl zásadní pro (různě definovaný) celek, cíl, který se nachází v budoucnosti. Síly, které tvořily polovinu celku a které do té doby ležely ladem, měly být uplatněny v boji za ideu. Jak byl tento „vyšší cíl“ definován? Jeho vymezení se liší u aktivistek středostavovských a těch dělnických. Definice „vyššího cíle“ souvisí s tím, který typ společenských hierarchií (mimo těch genderových) považovaly aktivistky za základní. Pro středostavovské aktivistky to bylo nerovné postavení českého

²²⁹ Srovnej například Volební právo žen. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 1, s. 15-16; O volebním právu žen. Řeč, kterou promluvila ve spolku „Karolína Švětlá“ ve Vlašimi K. Nevšimalová dne 18. listopadu 1906. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 12, s. 224.

národa v rámci monarchie, pro aktivistky dělnické pak nerovnost třídní. Oním celkem, pro jehož dobro měly ženy, vyzbrojené volebním právem, pracovat, byl v prvním případě *národ*, v druhém případě to bylo *lidstvo*. Cílem pak byla v prvním případě národní emancipace (která ovšem před rokem 1914 nebyla spojována s ideou samostatného státu), v druhém případě pak beztřídní, socialistická společnost.

Český národ byl v diskursu středostavovských sufražistek konstruován jako „malý a utlačovaný národ“ („osamělá jabloň v poli, burácejícími větry až k zemi ohýbaná“, trpící pod „útlakem tvrdého panství“),²³¹ který nemohl být dále ochuzován o síly celé jedné své poloviny („věčný zákon vývoje žádá naplnění volaje i ženu, aby spolu s mužem povznášela národ svůj“).²³² Volební právo pro ženy bylo v diskursu středostavovských sufražistek prezentováno jako prostředek k tomu, aby se ženy mohly podílet na práci pro utlačovaný český národ – ten potřeboval všechny síly – muže i ženy. „[Poslancové čeští, lide český] braňte ji [rovnoprávnost ženy] pro posilu svých řad, podporu svých paží a hlav umdlévajících dlouhými zápasy,“ píše se v již citovaném svolání Výboru pro volební právo žen a spol. z března 1912.²³³

Roli vzoru v tomto směru hodného následování často hrálo v diskursu měšťanských sufražistek Finsko, kde ženy získaly volební právo v roce 1906. České středostavovské aktivistky za volební právo žen prezentovaly situaci českého a finského národa jako analogickou – jako situaci „malého utlačovaného národa“. „Jak ve Finsku tak i u nás třeba součtu sil všech

²³⁰ Manifestační schůze žen za všeobecné právo hlasovací. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 26, s. 3.

²³¹ LA PNP, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 2045, přír. č. 22/76; TŮMOVÁ, Marie; PLAMÍNKOVÁ, Františka, Volební projev ve Vysokém Mýtě, 2. dubna 1909, s. 33-34. Projev se vztahuje ke kandidatuře představitelky Výboru pro volební právo žen Marie Tůmové v roce 1909 v doplňovacích volbách do českého zemského sněmu ve volebním obvodu Vysoké Mýto-Skuteč-Hlinsko; ve stejném obvodu Tůmová do sněmu kandidovala také v roce 1908.

²³² LA PNP, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 2045, přír. č. 22/76, TŮMOVÁ, Marie; PLAMÍNKOVÁ, Františka; Volební projev ve Vysokém Mýtě, 2. dubna 1909, s. 33-34.

²³³ Svolání, které 14. března 1912 vydali: Výbor pro volební právo žen, ženská organizace národní strany svobodomyšlné, Ústřední výkonný výbor žen národně sociálních, ženy československé sociální demokracie, za českou stranu pokrokovou T.G. Masaryk, za státoprávně pokrokové ženy Vilma Seidlová

k záchraně existence národní. Jako tam na severu, tak i u nás stojí celek – mužové i ženy – před pernými úkoly a před úpornou prací. A věru – proč bychom tříštili sílu národní, rozštěpující ji úzkostlivě ve specifickou sílu mužskou a specifickou sílu ženskou, kde toho není třeba [...]?” dočteme se například v Ženských listech z roku 1912 v článku nazvaném *Ženy ve sněmu*.²³⁴

V diskursu dělnických aktivistek byl celek konstruován jako *lidstvo*. Žena jako jednotka lidské společnosti měla pracovat pro dobro lidstva: „Kdyby nebylo jiných důvodů, než že je člověkem, její povinností je, snažiti se jíti s pokrokem lidstva, její povinností jako jednotky lidské společnosti je pracovati na vývoji lidstva, míti součinnost na cestě za největším ideálem: dobytí plné svobody lidstvu.“²³⁵ Cílem sociálně demokratických aktivistek, ke kterému mělo úsilí směřovat, byla změna společenského uspořádání – nastolení beztřídní společnosti.

Stejně jako v případě středostavovských sufražistek ani zde nebyly zájmy ženy v rozporu se zájmy celku. Boj za socialistickou beztřídní společnost byl v pojetí dělnických aktivistek také cestou k vyřešení tzv. ženské otázky, ženy tedy pracovaly pro celek – ženy i muže a zároveň pro ženy jako skupinu, která byla v nerovném postavení ve vztahu k muži. Viníkem genderové nerovnosti nebyl v pojetí dělnických aktivistek muž-dělník, ale kapitalismus a s ním spojený klerikalismus.

Příspěvek žen v boji za vyšší cíl byl vymezen jednak genderově neutrálně – ženy byly polovinou oné bojující „armády“,²³⁶ jednak byl definován jako příspěvek specificky ženský, příspěvek žen jako matek. Volební právo mělo v ženách probudit zájem o politiku, o společenské dobro, ženy pak měly

Sokolová. Citováno dle Stanovisko vládní k otázce volebního práva žen do zemského sněmu... *Ženský obzor*. 1912, roč. 11, č. 3, s. 91.

²³⁴ *Ženy ve sněmu. Ženské listy*. 1912, roč. 40, č. 12, s. 16; srovnej SEDLÁČKOVÁ, Marie. Všeobecné hlasovací právo mužů. *Ženský obzor*. 1907, roč. 6, č. 7-8, s. 98.

²³⁵ Rovnoprávnost ženy. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 20, s. 4; srovnej Volební právo žen a jeho oprávněnost. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 20, s. 2-3.

²³⁶ Srovnej například Nejsme v boji za volební právo osamocené. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 10, s. 3.

v tomto duchu vychovávat své děti. Tento typ argumentace najdeme jak u středostavovských sufražistek, tak aktivistek dělnických. V prvním případě měla politicky uvědomělá žena vychovávat své děti v duchu národní myšlenky,²³⁷ v druhém případě pak v duchu socialistické myšlenky.²³⁸ Rovnoprávnost ženy byla jak u středostavovských, tak i dělnických aktivistek předpokladem k tomu, aby žena mohla působit jako matka ve prospěch celku, ve prospěch vyšší ideje.

²³⁷ Srovnej například MATERNOVÁ, Pavla. Několik myšlenek k zápasu za právo volební. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 1, s. 2-5.

3. Veřejné – soukromé

Stojí-li v kupcově krámku, zapravuje-li účet za odkoupené potřeby, posteskne si: ‚Svítilo je dražší, cukr je dražší – všechno se zdražuje. Kam to s námi chudými lidmi takhle povede!‘ [...] Jakmile [...] příčiny hledá – octne se u té tak nepříjemné politiky; jakmile tedy dojde k hlubšímu uvažování o svých neutěšených poměrech, narazí na politiku.“²³⁹
Ženský list, 1901

Zatímco o muži na přelomu století můžeme hovořit jako o muži „veřejném“, situace ženy byla z hlediska konceptu „veřejné – soukromé“ mnohem méně jednoznačná.²⁴⁰ Sufražistky ve své argumentaci za volební právo žen odmítly tzv. ideologii separátních sfér, která stála v pozadí argumentace odpůrců požadavku volebního práva pro ženy. Model tzv. separátních sfér představoval teoretické zdůvodnění odlišných rolí muže a ženy ve společnosti v devatenáctém a části dvacátého století. Muž byl z hlediska modelu separátních sfér chápán jako ten „veřejný“, pracující mimo domov, popřípadě politicky činný, žena byla viděna jako „žena soukromá“, zodpovědná za péči o rodinu a domácnost. Odlišné role muže a ženy ve společnosti přitom byly zdůvodňovány rozdílnými a zároveň doplňujícími se rysy obou pohlaví.

Ideologii separátních sfér sufražistky zpochybnily několika způsoby: Zaprvé upozornily na rozpor ideologie a reality – na to, že mnohé ženy hranice „soukromé“ sféry, ať už z vlastní vůle, nebo životní nutnosti, dávno překročily. Středostavovské aktivistky tematizovaly primárně (i když ne pouze, jak si ukážeme) situaci žen střední třídy, u nichž se překročení hranice událo především ve formě studia na středních a později i vysokých školách a

²³⁸ Nejsme v boji za volební právo osamocené. *Ženský list*, 1913, roč. 22, č. 10, s. 3.

²³⁹ Zvýrazněno v originále.

²⁴⁰ K pojetí „veřejného“ a „soukromého“ a konceptu „separátních sfér“ včetně jeho limitů viz například TINKOVÁ, D. (2008). "Oddělené sféry": tradiční polarita, nebo dědictví 19. století? In ŘEPA, M. (ed.). *19. století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Praha: Historický ústav, s. 458-469.

kvalifikované práce („již nelze strašiti ženou ve škole, na univerzitě, na klinice“)²⁴¹, dělnické aktivistky pak tematizovaly situaci žen z nižších vrstev, zastávajících nekvalifikované práce – dělnic, služebných apod. Prezentace toho, jakým způsobem byla ona hranice překročena, se liší u měšťanských aktivistek a dělnických aktivistek. Zatímco v pojetí těch prvních ženy hranici samy „překročily“, dělnické aktivistky hovořily o tom, že dělnické ženy byly do veřejné sféry „vystrčeny“, „přesazeny“, nešlo v jejich pojetí o něco, co by ženy samy učinily, ale o něco, co jim bylo učiněno, nebyly subjektem situace, ale jejím objektem, v textech je v souvislosti s přechodem dělnických žen ze „soukromé“ do „veřejné“ sféry často používán trpný rod slovesa – ženy byly „hnány z domácnosti do továren, dílen, obchodů, úřadů, obchodů, úřadů atd. **tedy do veřejné a samostatné činnosti**“²⁴² vydělávající ženy byly (slovy Karly Máchové) „vystrčeny ze čtyř stěn svých domácností, postaveny na bojiště práce“.²⁴³ V článku *Volební právo žen a jeho oprávněnost* v *Ženském listě* z roku 1912 je „překročení hranice“ popsáno takto: „Stroj, ano stroj první vyzdvihl ženu nad úzký okruh malé její domácnosti a přesadil ji do širokého světa, do veřejnosti a sprostil ji z odvislosti mužovy. Stroj vyhnal tisíce žen z domácnosti ku samostatné výdělečné práci, aby přinášely peněz do ní. Ze ženy matky stala se námezdní dělnice.“²⁴⁴

Aktivistky, jak ty středostavovské, tak ty dělnické, nepoukazovaly pouze na to, že ženy již dávno hranici „soukromé“ sféry přestoupily, ale poukázaly také na propojení „veřejné“ a „soukromé“ sféry, prezentovaly je jako spojené nádoby. Spojení veřejného a soukromého shrnuje následující věta z článku *Žena ve veřejném životě* z *Ženského listu* z roku 1904: „Žena co matka, manželka, dělnice všude celým životem ocituje se dnes ‚mimo rodinu‘ ve společenském životě a společenské zřízení dnešní i jí ovládá.“²⁴⁵ Aktivistky v diskursu k volebnímu

²⁴¹ Volební právo žen ve výboru pro volební opravu. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 16, s. 217.

²⁴² Mají se ženy zabývat politikou? *Ženský list*. 1901, roč. 1 (10), č. 18, s. 2. Zvýraznění v originále.

²⁴³ Karla Máchová na manifestaci sociální demokracie za volební právo žen konané v Praze dne 12. května 1912. Citováno dle Manifestace za politická práva žen. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 21, s. 1.

²⁴⁴ Volební právo žen a jeho oprávněnost. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 20, s. 2.

²⁴⁵ Žena ve veřejném životě. *Ženský list*. 1904, roč. 4 (13), č. 16, s. 4.

právu žen tematizovaly různé formy tohoto propojení „veřejného“ a „soukromého“: Poukazovaly na to, že rozhodnutí ve „veřejné“ sféře dopadala na sféru „soukromou“; zájmy „soukromé“ sféry měly být reprezentovány ve sféře „veřejné“; činnosti vykonávané ve sféře „soukromé“ mají „veřejný“ dopad, apod.

Sufražistky zároveň odmítly (v ideologii separátních sfér zabudovanou) nerovnost sfér, podřízenost „soukromé“ sféry sféře „veřejné“; postavily obě sféry naroveň. A především je prezentovaly jako rovnocenné ve vztahu k politice. „Politická sféra“ byla v diskursu sufražistek jednak součástí „veřejné“ sféry, jednak zde byla konstruována jako prostor, který stojí mimo „veřejnou“ a „soukromou“ sféru, rozprostírá se nad oběma sférami; prostor, kde jsou (respektive mají být) reprezentovány zkušenosti a zájmy sféry „veřejné“ i sféry „soukromé“: „Matky, které dávají dorost národům, nemohou právem býti vyloučeny ze sborů, kde se rozhoduje o budoucnosti jejich dětí, ženy poplatné přímo a nepřímo, veliký to činitel hospodářský, nemohou právem býti vyloučeny ze zřízení, kde se hospodaří jejich jměním,“ dočteme se v rukopise přednášky Marie Tůmové na schůzi žen 18. března 1906, konanou na protest proti tomu, že vládní návrh reformy volebního práva do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady omezoval volební právo pouze na muže.²⁴⁶

Z hlediska konceptu „veřejné – soukromé“ můžeme v diskursu českých sufražistek vysledovat v zásadě tři různé situace žen, resp. tři různé „typy“ žen: „žena soukromá“ (matka, hospodyně a manželka), „žena veřejná“ (poplatnice, učitelka, dělnice, apod.) a „žena veřejná i soukromá“ (dělnice, rolnice). Ve vztahu k nároku na volební právo jsou prezentovány jako navzájem rovnocenné. Zároveň jsou prezentovány jako rovnocenné s muži, jak pokud jde o vykonávané povinnosti legitimizující držení volebního práva, tak pokud jde o zájmy ve vztahu k politické sféře.

²⁴⁶ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 2046, přír. č. 22/76, TŮMOVÁ, Marie. *Ženské volební právo*. Koncept přednášky, rukopis, s. 2. Podtrženo v originále.

Zahrnutí i redefinice

Stejně jako odmítaly pojetí subjektu práv jako mužského subjektu, kritizovaly české sufražistky také to, že občanské povinnosti, jež legitimovaly občanská práva, byly odvozeny od občana-muže, kterého bychom mohli ve sledovaném období z hlediska konceptu „veřejné - soukromé“ označit jako „muže veřejného“. Jedním z hlavních argumentů odpůrců volebního práva pro ženy bylo to, že ženy neplní vojenskou povinnost, a proto nemají nárok na volební právo; mateřství, které zde mohlo představovat ekvivalent vojenské povinnosti, naopak v diskursu odpůrců legitimizovalo „zasazování“ ženy do sféry „soukromé“ a její „vylučování“ ze sféry „veřejné“. Jak poukazuje Pateman, specifičnost mateřství jako možného příspěvku k obecnému dobru spočívala v tom, že šlo o „povinnost“, jež ženy mohly vykonávat, ať už byly, nebo nebyly občankami; autorka upozorňuje na to, že se jednalo o „ženskou povinnost“ „životně důležitou pro zdraví státu“, stojící však „mimo občanství“, dokonce viděnou jako „jako antitezi povinností mužů a občanů“.²⁴⁷ Skutečnost, že ženy nevykonávají ve společnosti nutně stejné funkce jako muži, nebyla pro české sufražistky důvodem vyloučení žen z volebního práva, ale naopak důvodem pro redefinici kritérií, od nichž se udělení volebního práva odvíjelo – tak, aby odrážela životní realitu muže i ženy.

Jedním ze způsobů argumentace sufražistek byla snaha dokázat, že ženy stávající kritéria pro volební právo splňují. Podívejme se na příklad takové argumentace. Autorka článku *Jest s prospěchem národa, aby se jeho příslušnice zabývaly politikou?* otištěného v *Ženských listech* v roce 1907 vyjmenovává občanské povinnosti, jež stát požaduje na svých občanech a zabývá se otázkou, zda ženy tyto povinnosti plní. Jako přední povinnost jmenuje placení daní, jež je dvojitá: „daň z majetku a výdělků a daň z krve“, jako další povinnosti jmenuje tyto: „1. přijmout i úřad porotce, 2. dostavili se k soudu za svědka, 3. udati

²⁴⁷ PATEMAN, C. (1989). *The Disorder of Women*. Vyd. 1. Stanford: Stanford University Press, s. 11.

zločin, aby vinník mohl být i potrestán, 4. složit přísahu, 5. platit clo, 6. sloužit i státu jako voják“.²⁴⁸ Autorka článku poukazuje na to, že tyto povinnosti musí plnit všichni občané nehledě na pohlaví, pouze „vojákem státi se žena nemůže a porotcem býti nesmí“.²⁴⁹ O čestný úřad porotce by podle ní ženy měly usilovat, pokud jde o vojenskou povinnost, poukazuje autorka článku na to, že na ženu – matku, manželku, sestru – „tato těžká občanská povinnost doléhá mnohdy mnohem tíže [...] než na vojáka samého“.²⁵⁰ Autorka tedy povinnosti viditelně odvozené od občana-muže, konstruovaného jako „muže veřejného“ nezpochybňuje; pokud jde o vojenskou povinnost, její argumentace se dá interpretovat jako snaha dokázat, že ženy jistou formu vojenské povinnosti plní. Zároveň je v textu – v tomto případě v souvislosti s porotcovstvím – tematizován fakt, že žena určité „veřejné“ občanské povinnosti legitimizující udělení volebního práva splnit nemůže, protože je jí v tom bráněno.

Na jedné straně se sufražistky snažily dokázat, že ženy kritéria pro volební právo, tak jak byla nastavena, ženy splňují, na straně druhé sufražistky nastavená kritéria zpochybňovaly. V textech najdeme dvojí argumentaci, jak argumentaci typu „ženy plní stejné povinnosti jako muži, a proto mají nárok na volební právo“, tak i argumentaci typu „ženy plní povinnosti jiné, ale rovnocenné, a proto mají nárok na volební právo“. Tyto dvě strategie stály v diskursu aktivistek za volební právo žen vedle sebe (často ve stejných textech), navzájem se nevyklučovaly. Argumentace se nám v některých případech může zdát z tohoto hlediska rozporná, na druhou stranu je nutno na tuto „rozpornost“ nahlížet v kontextu: Jednak volba strategie souvisela s tím, koho se aktivistky snažily přesvědčit, jednak „rozpornost“ argumentace reflektovala to, že sama realita ženy byla v daném období rozporná. Zatímco o muži můžeme ve sledovaném období z hlediska konceptu „soukromé –

²⁴⁸ Jest s prospěchem národa, aby se jeho příslušnice zabývaly politikou? *Ženské listy*. 1907, roč. 35, č. 3, s. 42.

²⁴⁹ Jest s prospěchem národa, aby se jeho příslušnice zabývaly politikou? *Ženské listy*. 1907, roč. 35, č. 3, s. 42.

²⁵⁰ Jest s prospěchem národa, aby se jeho příslušnice zabývaly politikou? *Ženské listy*. 1907, roč. 35, č. 3, s. 42.

veřejné“ hovořit jako o „muži veřejném“, realita ženy tak jednoznačně klasifikovatelná nebyla, což se projevovalo v diskursu aktivistek k volebnímu právu.

Vojenská povinnost: příklad zahrnutí i redefinice

Jednou z nejčastějších²⁵¹ námitek odpůrců volebního práva žen byl poukaz na to, že ženy neplní narozdíl od mužů vojenskou povinnost, a proto jim volební právo nepřísluší. Tuto námitku (vedle dalších argumentů) použil také představitel vlády ministr vnitra Bienert, když ve výboru pro volební opravu zdůvodňoval nezařazení volebního práva žen do reformy volebních pravidel do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady.²⁵² Sufražistky na tuto námitku reagovaly různými způsoby. Jejich argumentaci ve vztahu k vojenské povinnosti je možné interpretovat jednak jako pokus o redefinici kritérií pro udělení volebního práva, jednak v určitém smyslu také jako snahu stávajícím kritériím dostat.

Jedním typem reakcí na námitku, že ženy nekonají vojenskou povinnost, bylo zpochybnění významu vojenské povinnosti pro společnost, tedy zpochybnění vojenské povinnosti jako způsobu legitimizace volebního práva. „Militarism dnes není podkladem vývoje státu [...],“ dočteme se v reakci na tuto námitku například v dopise Výboru pro volební právo žen poslanecké sněmovně rakouské říšské rady z května roku 1908.²⁵³ Středostavovské aktivistky společenský význam vojenské povinnosti zpochybňovaly primárně z pozice „ženství“, které zde bylo konstruováno jako antimilitaristické. Válka byla prezentována jako důsledek mužského způsobu vedení politiky, absence

²⁵¹ V článku Volební právo žen ve výboru pro volební opravu v Ženském světě v září roku 1906 se v této souvislosti hovoří o „věčně vyčítané vojenské službě“. Volební právo žen ve výboru pro volební opravu. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 16, s. 217.

²⁵² Volební právo žen ve výboru pro volební opravu. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 16, s. 217.

²⁵³ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 1947, přír. č. 22/76, koncept dopisu poslanecké sněmovně rakouské říšské rady, květen 1908.

spolupůsobení žen v politice. „Až budou ruce žen moudrých spoluříditi svět, nebude vojny více,“ dočteme se například v článku spisovatelky Pavly Maternové *Několik myšlenek k zápasu za právo volební* z roku 1906.²⁵⁴ V diskursu sociálně demokratických aktivistek najdeme zpochybnění společenského významu vojenské povinnosti jak z pozice „ženství“, tak z pozice socialismu. To první vystihuje citát: „‘Ženy nejsou schopny válčit,’ tak volají filistři k ženám, když se hlásí o stejná politická práva s muži. A proč by měly být schopny válčit? Vždyť válka není nic jiného, než ničení lidských životů! A má snad být ničení lidských životů být povoláním a činností žen, když ony jsou rodičkami a opatrovnicemi životů lidských! [...] Lidé spravedliví, pravdiví a poctiví nejsou a nemohou být nadšeni pro válku, jako bývalo dříve, [...] neboť již poznali, že válka jest hrubým zločinem proti nevinnému člověku, který se musí podrobit diktátu a jít na jatka.“²⁵⁵ Příkladem zpochybnění společenského významu vojenské služby z pozice socialismu je pak výrok Karly Máchové pronesený na manifestační schůzi sociální demokracie za volební právo žen v 12. května roku 1912: „My, ženy proletářské, neuznáváme tuto námitku, protože jako socialistky hlásáme názor, že stálých armád není třeba [...]“²⁵⁶

V diskursu aktivistek vedle sebe velmi často stojí „vojenská povinnost“ a „mateřství“. To druhé bylo na jedné straně prezentováno jako činnost „jiná - ve vztahu k „vojenské povinnosti“, ale i jako činnost „stejná“. „Na jedné straně vidíme mateřství“ a „vojenskou povinnost“ v diskursu sufražistek jako dva protiklady - „princip tvůrčí“ versus „princip bořící“: „Ať soudí každý rozumný člověk: má větší cenu žena-matka, jež syny státu dává, nebo vojín, který je pobíjí?“²⁵⁷ Vedle toho zde však vidíme „mateřství“ a „vojenskou povinnost“ také jako ekvivalenty: Jak vojenská povinnost, tak mateřství byly v diskursu aktivistek za volební právo žen označovány jako „daň“ (v

²⁵⁴ MATERNOVÁ, Pavla, *Několik myšlenek k zápasu za právo volební. Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 1, s. 5.

²⁵⁵ *Ženy nejsou schopny válčiti. Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 42, s. 1.

²⁵⁶ Manifestace za politická práva žen. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 21, s. 1.

²⁵⁷ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1724, přír. č. 22/76, protokol z protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 4.

dominantním diskursu jedno z klasických kritérií volebního práva). Argumentaci sufražistek v souvislosti s vojenskou povinností tak můžeme interpretovat nejen jako snahu o redefinici kritérií zahrnutí, ale i jako snahu stávajícím kritériím pro volební právo dostat.

Mateřství bylo stejně jako vojenská povinnost v diskursu aktivistek za volební právo žen „daní z krve“: „Ženy neplatí prý daň z krve, nejsou vojáky! Ať soudí každý rozumný člověk: má větší cenu žena-matka, jež syny státu dává, nebo vojín, který je pobíjí? Nejsou matčiny neprospané noci, její vrásky a šediny dostatečnou daní z krve? A nepláče-li matka, pláče žena, sestra. Důvod tedy odpadá,“ reagovala na námitku, že ženy neplní vojenskou povinnost, Marie Tůmová na již zmiňované schůzi žen na pražském Žofíně v březnu roku 1906.²⁵⁸ „Daň z krve“, kterou „platili“ muži a ženy, byla v pojetí sufražistek stejně vysoká. Mateřství se stávalo v podstatě také vojenskou povinností, jen vykonávanou na jiném poli. „Kolik matek umírá, kolik zmrzačeno jest na celý svůj věk při narození dětí? – zajisté neméně než vojínů na bojišti!“²⁵⁹ napsala v této souvislosti Tereza Nováková a pokračovala tím, že porod a první rok života dítěte vyváží rok vojenské služby mužů.²⁶⁰ Podobně argumentovala jiná autorka v sociálně demokratickém Ženském listu: „Pánové, ruku na srdce, řekněte, kde byste vzali těch schopných mužů k vojsku, kdyby nebylo žen, které je rodí, vychovávají, a které na válečném poli jako roditelky své životy přinášejí v oběť. To jsou také válečná pole; víte o nich?“²⁶¹ Jak zároveň ukazuje výše uvedený výrok, mateřství nebylo prezentováno pouze jako ekvivalent vojenské povinnosti, ale také jako podmínka vojenské povinnosti mužů – bylo poukazováno na to, že bez matek by nebylo vojáků.

²⁵⁸ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1724, přír. č. 22/76, protokol z protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 4-5; srovnej PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 1947, přír. č. 22/76, koncept dopisu poslancecké sněmovně rakouské říšské rady, květen 1908.

²⁵⁹ NOVÁKOVÁ Tereza. Volební právo žen u nás. *Ženský svět*. 1904, roč. 8, č. 4, s. 42.

²⁶⁰ NOVÁKOVÁ Tereza. Volební právo žen u nás. *Ženský svět*. 1904, roč. 8, č. 4, s. 42-43.

²⁶¹ Stálý boj o uznání mandátu do českého zemského sněmu. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 40, s. 1.

V diskursu sociálních demokratek najdeme také paralelu mezi militarismem a kapitalismem. Ženy jsou zde metaforicky označeny za stroje jak ve vztahu k průmyslové výrobě (která je zde označena jako „válka“), ale i ve vztahu k militarismu. V prvním případě jsou ženy „stroji“ jako dělnice, v druhém případě jako matky, které dodávají „potravu pro kanony“. „ Muži vynalezli, sestrojili různé stroje, jež zrychlují práci na zemi, pod zemí i ve vodě, ženy zrodily muže, již těmito vynálezy jsou vyssáváni na těle i na duchu a ničení do milionů na životech. Válka mezi národy i válka průmyslová, obě ničí i ženy. [...] Ženy dneška počínají bouřit ve světě. Nechtějí být déle strojem, jenž zásobuje armády světa a armády mamonu,“ dočteme se v *Ženském listě* v roce 1913.²⁶²

V některých případech vidíme v diskursu aktivistek za volební právo žen i odmítnutí dominantní dobové představy, že by ženy určitou formu vojenské povinnosti nemohly plnit. U středostavovských aktivistek najdeme návrhy na „dobrovolný vojenský rok“ pro ženy. Dívky v určitém věku měly vykonávat dobrovolnicky službu ve zdravotnických a sociálních zařízeních: nemocnicích, sirotčincích, útulcích apod., během války pak pečovat o raněné.²⁶³ I tyto návrhy je možné interpretovat různě – jako snahu dostat stávajícím kritériím pro volební právo (jde o formu vojenské povinnosti), jako snahu o redefinici těchto kritérií (šlo o jinou činnost, než jakou vykonávali muži – činnost spojenou s péčí), jako boření tradiční představy o „soukromé ženě“, stejně jako reprodukci dobové představy o ženě jako té, která je zde „pro druhé“, a která soukromou sféru neopouští, jen „rozšiřuje její hranice“. Tyto návrhy na jednu stranu můžeme interpretovat jako revoluční – jako snahy o zavádění vojenské povinnosti pro ženy, na stranu druhou je můžeme chápat jako snahu dostat dominantní dobové představě preferované femininity.

²⁶² Ženy nejsou schopny válčiti. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 42, s. 1. V jiném z textů najdeme výraz „armáda pracujících žen“ (Za občanské zrovnoprávnění ženy. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 12, s. 1).

²⁶³ NOVÁKOVÁ Tereza. Volební právo žen u nás. *Ženský svět*. 1904, roč. 8, č. 4, s. 43; srovnej Branná povinnost žen, *Ženské listy*. 1892, roč. 20, č. 3, s. 59; Volební právo žen ve výboru pro volební opravu. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 16, s. 217.

V souvislosti s vojenskou povinností vidíme v diskursu aktivistek ještě další protiargumenty. Je zde poukazováno na to, že volební právo je přiznáno i těm mužům, kteří z nějakého důvodu nebyli odvedeni („sotva pátý muž je vojákem, a přece všichni mají míti právo volební“).²⁶⁴ Zároveň je zmiňován také fakt, že sami vojáci volební právo nemají („mužstvo branného stavu pak vůbec nevolí“).²⁶⁵

„Žena soukromá“

Aktivistky za volební právo žen, jak ty středostavovské, tak ty dělnické, odmítly, že by spojení ženy se „soukromou“ sférou mělo být důvodem jejího vyloučení z politiky (aktivního i pasivního volebního práva). Požadovaly volební právo jak pro ženy činné ve sféře „veřejné“, tak pro ženy „soukromé“. Jak již bylo řečeno, v diskursu aktivistek za volební právo žen ve sledovaném období nedošlo k zásadnímu zpochybnění představy, že péče o děti a domácnost leží na bedrech (vdané) ženy. Sufražistky však odmítly pokládat tuto skutečnost za důvod vyloučení žen z volebního práva. Naopak argumentovaly tím, že právě proto, že pečují o rodinu, ženy volební právo potřebují.²⁶⁶

V textu Karly Máchové *Socialismus a ženská otázka*, je žena konstruována primárně jako „žena soukromá“, muž pak jako ten „veřejný“. Ve vztahu k politice si mají být oba rovni na základě rovnocennosti svých úkolů, nikoli na základě stejných společenských funkcí, „Ženy mají jiné úkoly stejně důležité, a to vychovati děti a pečovat o zachování lidského plemene. Jest tudíž zcela správné že lidská společnost rozdělila úkoly mezi sebou. Aby lidská společnost

²⁶⁴ Píše se v rezoluci schůze žen národně sociálních konané v souvislosti s návrhem volební reformy do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady. O. S. A. Schůze žen národně sociálních o volební opravě. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 17, s. 226.

²⁶⁵ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 1947, přír. č. 22/76, koncept dopisu poslanecké sněmovně rakouské říšské rady, květen 1908.

²⁶⁶ Srovnej například Klerikální sjezd o volebním právu žen. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 3, s. 7.

[v boji?] obstála, jest třeba, aby politická práva stejně byla hájena a vybojována pro muže i ženy [...],“ napsala Máchová. Podobnou argumentaci vidíme i u středostavovské aktivistky paní Klenkové z Vlastimilu. Žena je zde prezentována jako ta, která „mužem vydělanými penězi hospodaří pro dobro rodiny i národa“ a která má mít „právo voliti si ze svých řad zástupce, jenž by na příslušném místě jejích práv hájil“.²⁶⁷

„Soukromá žena“, matka, hospodyně a manželka, byla v diskursu sufražistek prezentována jako osoba rovnocenná „veřejnému muži“, bytost, která měla mít na základě plnění svých občanských povinností nárok na reprezentaci svých zájmů ve „sféře politické“. Mateřství zde bylo prezentováno jako forma plnění občanských povinností rovnocenná s těmi, jež jiní vykonávali ve sféře „veřejné“, jako záležitost velkého „veřejného“ významu opravňující ženy k reprezentaci jejich zájmů v politice. „Povinnosti matky jsou vysoké a často přetěžké a proto na základě těchto mateřských povinností žádají ženy také práva, ze kterých nejdůležitější jest právo, které jim dovolí mluvit v parlamentě tehdá, když se tam bude mluvit o jejich zájmech,“ konstatovala v této souvislosti Krista Nevšimalová v roce 1906.²⁶⁸ Aktivistky poukazyvaly na dopady politických rozhodnutí na život matky („ženy-matky na vlastním těle zakouší těžká utrpení neslněných, neprovedených zákonů“).²⁶⁹ Jako argument se v diskursu aktivistek objevují nejen zájmy žen jako matek, ale také explicitně „dobro dětí“. „My připravujeme děti pro svět, a máme proto právo a chceme míti i moc, abychom připravily svět pro své děti,“ cituje v jednom z konceptů členka Výboru pro volební právo žen výrok amerických žen.²⁷⁰

²⁶⁷ Manifestační schůze pro volební právo žen. *Ženské listy*. 1904, roč. 32, č. 7, s. 140.

²⁶⁸ O volebním právu žen. Řeč, kterou promluvila ve spolku „Karolína Švětlá“ ve Vlašimi K. Nevšimalová dne 18. listopadu 1906. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 12, s. 226.

²⁶⁹ Zájmy žen v politice. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 50, s. 1.

²⁷⁰ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen; drobné rezoluce, články, projevy a fragmenty písemností, týkající se akcí Výboru; inv. č. 2086, přír. č. 22/76, koncept, fragment, nedatováno, nestránkováno (Celý výrok zní: „Ženy americké na prapor amerických matek vepsaly heslo: ‚My připravujeme děti pro svět, a máme proto právo a chceme míti i moc, abychom připravily svět pro své děti.‘“). Srovnej Občanské a politické právo žen. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 12, s. 1-2.

Sociálně demokratické aktivistky tematizovaly v souvislosti s požadavkem volebního práva také finanční stránku péče o domácnost, poukazovaly na to, že je spojena s politickými rozhodnutími. „Stojí-li [žena] v kupcově krámku, zapravuje-li účet za odkoupené potřeby, posteskně si: ‚Svítilo je dražší, cukr je dražší – všechno se zdražuje. Kam to s námi chudými lidmi takhle povede!‘ [...] Jakmile [...] příčiny hledá – octne se u té tak nepříjemné politiky; jakmile tedy dojde k hlubšímu uvažování o svých neutěšených poměrech, narazí na politiku.“²⁷¹ Žena je zde také metaforicky zobrazována jako „domácí ministr“.²⁷²

Jednou z námitek odpůrců volebního práva žen, byla ta, že by tím utrpěl rodinný život. Aktivistky to odmítly, aniž by při tom zpochybňovaly dobovou představu o ženě jako té, která má péči o rodinu na starosti. „Ženy dokážou, až se jim volebního práva dostane, že dovedou vedle svých občanských povinností konat i povinnosti rodinné. Třeba jen poohlédnouti se do těch zemí, kde hlasovacího práva ženy již mají. Nic, pranic se tím v rodinném životě nezhoršilo, ale ve veřejném mnohé zlepšilo,“ dočteme se v této souvislosti v sociálně demokratickém Ženském listě.²⁷³ Čelní představitelka Výboru pro volební právo žen ve spojitosti s touto námitkou napsala: „Rozvrat v rodině? Čím? - Že by matka dětí, jež potřebují její péči, kandidovala a odešla od dětí, - je nemyslitelno a nestane se jistě u nás nikdy [...] Najde se jistě vždy mezi 10 000 žen 1, která by měla vedle schopností a chuti také plnou volnost, aby na se mohla vzít povinnosti poslance.“²⁷⁴

²⁷¹ Mají se ženy zabývat politikou? *Ženský list*. 1901, roč. 1 (10), č. 18, s. 1. Zvýrazněno v originále.

²⁷² Předvolební slova našim ženám. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 22, s. 2, s. 1-3.

²⁷³ Hlasovací právo žen. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 10, s. 4.

²⁷⁴ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, TŮMOVÁ, Marie. *Rodinný život a volební právo žen*, rukopis článku, fragment, s. 1-2.

„Žena veřejná“

Zatímco v souvislosti se situací „soukromé ženy“ aktivistky poukazovaly na to, že matka a hospodyně plní ve vztahu ke společnosti jiné povinnosti než „veřejný muž“ – povinnosti, které jsou ale z hlediska nároku na volební právo rovnocenné, v souvislosti se situací neprovdaných žen sufražistky naopak dokazovaly, že ženy plní stejné občanské povinnosti jako muži, povinnosti vztahující se ke sféře „veřejné“, a proto mají nárok na volební právo. „Poměry sociálními byly ženy donuceny k samostatnosti a osvědčily se, dovedou uplatnit své vědomosti. Voláme: Stejně povinnosti máme a stejná práva chceme! My, učitelky, které péči, lásku a píli věnujeme mládeži, jež vzděláním svým a prací má přispět k lepší budoucnosti našeho národa, proč nezasluhujeme práv, které naši kolegové mají?“ tázala se na schůzi žen v březnu 1906 na pražském Žofíně řečnice Anýžová.²⁷⁵

Jedním z hlavních argumentů za volební právo „veřejné ženy“ se stává placení daní. Nemuselo se nutně jednat o daně přímé, stejnou roli ve vztahu k volebnímu právu plnilo v diskursu sufražistek nepřímé zdanění – do kategorie žen „plnících daňovou povinnost“, a majících tedy nárok na volební právo tak byly zařazeny jak poplatnice, tak například dělnice. „Než budete na nás uvalovat nových břemen daňových, voláme: Nejprve musíte vyrovnat s námi dluh, dluh starý, musíte i nám proletářským ženám, dáti volebního lístku!“ píše se v Ženském listě v roce 1912 v souvislosti s volebním právem do českého zemského sněmu, kam dělnické ženy platící pouze nepřímé daně volit nemohly.²⁷⁶ V souvislosti s Schafrovým návrhem volební reformy do obce pražské, na základě kterého by mohly volit pouze ženy platící přímé daně, autorka článku v sociálně demokratickém Ženském listě upozorňuje, že proletářské ženy platí více na nepřímých daních než ženy, které odvádějí daně

²⁷⁵ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1724, přír. č. 22/76, protokol z protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 4.

²⁷⁶ Zemský sněm a volební oprava a ženy proletářské. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 29, s. 1; srovnej Oslava mezinárodního svátku májového. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 10, s. 1-2.

přímo, že „žena, která jest nucena v malém obstarávati svůj nákup, zatížena jest větším zdaněním než bohatá, která kupuje vše ve velkém“.²⁷⁷

Stejně jako „soukromá žena“, také „veřejná žena“ byla v diskursu sufražistek vyobrazována jako osoba, která má *právo* na to, aby její zájmy byly v politice zastupovány. Tyto zájmy byly prezentovány jako zájmy ženy, jež působí v prostoru, který byl zkonstruován a nastaven jako „prostor mužů“ (omezené možnosti ženy studovat, vykonávat kvalifikované profese, finanční podhodnocení ženské práce atd.). Podívejme se na jeden příklad argumentace z raného období úsilí středostavovských českých žen o volební právo. Věnceslava Lužická-Srbová v roce 1897 na prvním sjezdu žen československých, kde byl požadavek volebního práva středostavovskými ženami vysloven poprvé, poukázala na to, že ženy potřebují právo²⁷⁸ „tím nutněji, čím více stoupá počet těch, jimž není možno dospěti k životu rodinnému. Jest jim zapotřebí záštity proti různým nástrahám, jaké veřejnost těmto ženám strojí“. „A ženy“, pokračuje Lužická-Srbová, „jimž bylo dopřáno dosáhnouti **svého cíle**,²⁷⁹ totiž života rodinného, ty necht' bdí nad družkami méně šťastnými, aby tyto aspoň měly náležitě ochrany.“²⁸⁰ Právo je v tomto úryvku konstruováno jako forma „ochrany“, „záštity“ žen, které nemohly dospět ke statutu „soukromé ženy“, který je v tomto případě prezentován jako ideál, právo je jim prostředkem k tomu, aby se mohly bránit „nástrahám“, jež jim život mimo kruh rodinný připravuje.

Poukazem na reálnou situaci dělnické „veřejné ženy“ aktivistky reagovaly na námitku, že žena ztratí výkonem aktivního či pasivního volebního práva svoji „ženskost“, poukázaly na to, že nikoli politická činnost, ale tvrdá práce ženy stírá „pel ženskosti“. „Což těžkým bojem života jest pel ženskosti udržen – což vědomé vykonávání politického práva u urny a v parlamentě ženu více by

²⁷⁷ Návrh volební reformy do obce pražské a ženy. *Ženský list*. 1909, roč. 18, č. 1, s. 3-4.

²⁷⁸ Nehovoří zde explicitně o volebním právu, ale o „právech ženy“, požadavek volebního práva žen však na sjezdu vysloven byl.

²⁷⁹ Zvýraznění JG.

²⁸⁰ První sjezd žen československých. Referuje Božena Rudolfová. *Ženské listy*. 1897, roč. 25, č. 6, s. 121.

snižovalo?“ dočteme se v Ženském listě.²⁸¹ V diskursu dělnických aktivistek za volební právo žen můžeme vysledovat dva základní obrazy „veřejné“ dělnické ženy. První z nich je negativní, je to obraz ženy jako levné pracovní síly („krev lidská lacinější chleba“),²⁸² ženy „přikované k železnému oři“.²⁸³ Dělnické ženy jsou zde vykreslovány jako „vyssávané dělnice, jež si vědomy jsou, že prací svojí rozmnožují pohodlí jednotlivců, zatím co jim jest strádati, hladověti“; ženy, které vysilující „prací předčasně nejen že stárnou, ale tisíce jich zkoseno v předčasný hrob“.²⁸⁴ V souvislosti se situací dělnické „veřejné ženy“ aktivistky za volební právo žen hovořily o dvojitým útlaku – politickém – dělnická žena neměla volební právo (narozdíl od dělnických mužů, kteří měli od roku 1907 volební právo do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady), i ekonomickém – „vykořisťování kapitalismem“. Vedle negativního obrazu „vysávané dělnice“ vidíme v diskursu dělnických aktivistek také pozitivní obraz „veřejné ženy“, obraz „ženy organizované“, ženy činné v sociální demokracii a s ní spojených organizací, bojující za lepší budoucnost po boku socialistického muže.

Prototypem středostavovské „veřejné ženy“ byla v diskursu sufražistek učitelka. Její statut „ženy veřejné“ symbolizoval celibát, který byl právním odrazem dominantní dobové představy o neslučitelnosti povolání matky a manželky s rolí ženy výdělečně činné.²⁸⁵ Učitelky byly prezentovány nejen jako ty, které potřebují volební právo proto, aby mohly reprezentovat své zájmy vyplývající z jejich statutu „veřejné ženy“, ty, které „v svém postavení“ cítí „následky politické své bezprávnosti“,²⁸⁶ ale zároveň jako „předvoj“ ve snahách žen domoci se politických práv, ty, které mají vést ostatní na této cestě. Vedoucí představitelky volebního hnutí Františka Plamínková a Marie Tůmová, obě učitelky, v pozvání k cyklu debatních večerů pořádaných Výborem pro volební

²⁸¹ Demonstrační den za dosažení volebního práva. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 18, s. 1.

²⁸² Agitační den za volební právo žen. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 6, s. 1.

²⁸³ Za občanské zrovnoprávnění ženy. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 12, s. 1.

²⁸⁴ Agitační den za volební právo žen. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 6, s. 1.

²⁸⁵ Srovnej Bahenská, M.; Heczková, L.; Musilová, D. (2010). *Ženy na stráž!*, s. 17.

²⁸⁶ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, oběžníky a koncepty dopisů z let 1906-1936, inv. č. 1978, přír. č. 22/76, koncept pozvánky na veřejnou schůzi žen s programem „Ženy a obecní volby v Praze a jinde“, svolanou Výborem pro volební právo žen do místnosti Ženského klubu českého v Praze na 21. října 1907, rukopis.

právo žen k otázce volebního práva mimo jiné napsaly: „České učitelky, které byly u nás prvními organizovanými pracovnicemi v oboru práce duševní, a které mají nárok na volební právo jak na základě poplatnosti, tak i na základě intelligence jsou jistě [...] povolány k tomu, aby šířily mezi ostatními ženami uvědomělost i ve směru politickém, a byly jim příkladem v rozvázném i rozhodném užívání svého práva volebního, pokud jim je přičteno, nebo v dobývání jeho, pokud jim je zadrženo.“²⁸⁷

„Žena veřejná i soukromá“

Skutečnost, že ve sledované době nedošlo k zásadnímu zpochybnění představy, že v (heterosexuálním) páru je tím, kdo má na starost péči o domácnost a výchovu dětí, žena, se projevovala v praxi dvojím způsobem: Zatímco středostavovská žena byla zpravidla nucena volit mezi jednou ze dvou alternativ, byla buďto „veřejná“, nebo „soukromá“; dělnická žena se z existenčních důvodů v mnohých případech stávala „soukromou“ i „veřejnou“ – byla zároveň matkou, hospodyní, manželkou i dělnicí. Argumentem pro volební právo „veřejné i soukromé ženy“ je pak to, co bychom dnes označili termínem „dvojí břímě“: „Muž po skončené denní práci oddává se odpočinku, vzdělání a zábavě, kdežto ženě po celodenní práci v továrně nastávají všechny ty denní starosti o příslušníky rodiny.“²⁸⁸ „Dvojí břímě“ dělnické matky mělo podobu jak dvojího vykonávání občanských povinností („Žena dělnice, co důležitý činitel ve společnosti a státu, jež krví a prací svou udržuje [...].“),²⁸⁹ tak dvojích zájmů, jež měly být reprezentovány v politice. Proletářská žena je v diskursu dělnických aktivistek tou, „jež dvojnásob trpí: jednou při práci výdělečné, podruhé jako matka a hospodyně v rodině“,²⁹⁰ a která „má vážné

²⁸⁷ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, oběžníky a koncepty dopisů z let 1906-1936, inv. č. 1980, přír. č. 22/76, koncept pozvánky k cyklu čtyř debatních večerů k otázce volebního práva žen a účasti ženy na politickém životě, rukopis.

²⁸⁸ A. T. Aktuální otázka volebního práva pro ženy. *Ženský list*, 1913, roč. 22, č. 45, s. 2, s. 2-3.

²⁸⁹ Žena ve veřejném životě. *Ženský list*. 1904, roč. 4 (13), č. 16, s. 4.

²⁹⁰ Zemský sněm a ženy. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 39, s. 2-3.

důvody, aby neúnavně bojovala za požadavek, aby i ona na tribuně sněmu mohla hájit své zájmy a potřeby“.²⁹¹

V souvislosti s dvojitým břemenem dělnické ženy není v textech vysloven požadavek na to, aby část povinností ženy v domácnosti převzal muž. Za viníka dvojího zatížení dělnické ženy-matky zde není pokládán muž-otec, ale kapitalistické uspořádání: „Kdo je větší otrokyní kapitálu než žena! Chce-li žít s rodinou, nestačí jen muži – otci rodiny, aby se dal do služeb kapitálu, ale za dnešní drahoty a skrovných výdělků musí se v těžkou výdělečnou práci uvázat žena i děti.“²⁹² Zapojení dělnické ženy-matky do výdělečné činnosti aktivistky prezentují nikoli jako volbu ženy, ale jako něco, k čemu byla dělnická matka donucena finanční situací své rodiny zaviněnou kapitalistickým vykořisťováním – „honba za kusem chleba vyhání ženu od rodiny“;²⁹³ „nemá-li rodina mřítí hladem a trpěti zimou, musí matka své dítky opustiti a pomáhati muži svému k obživě“.²⁹⁴ Kapitalismus a („jím vynucené“) zapojení ženy do tovární výroby je v diskursu dělnických aktivistek vykreslován jako fenomén, který způsobil rozvrat dělnické rodiny. „Jen hloupý filistr může ještě dnes říkat, že žena patří do domácnosti, do rodiny. Za dnešních poměrů hospodářských vlastně v dělnických vrstvách ani rodina neexistuje, nenasytý kapitalismus ji rozvrátil a rozmetal rodinný krb. Dělnická žena musí dnes do továrny a dělnické děti rodinného života nepoznají,“ vykreslovala situaci dělnické rodiny Karla Máchová na manifestační schůzi za politickou rovnoprávnost žen konané 19. března 1911 v Praze v sále Hlaholu.²⁹⁵ Výše uvedené výroky ukazují, že tradiční dělba rolí – muž zajišťující obživu, žena pečující o děti a domácnost –

²⁹¹ Zemský sněm a ženy. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 39, s. 3. K tematizaci „dvojího břemene“ v diskursu sociálně demokratických aktivistek srovnej například Předvolební slova našim ženám. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 22, s. 2, s. 1-3; Volební právo žen do obcí. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 35, s. 4-5; Zájem ženy na obecní správě. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 13, s. 4; Vzhůru do boje volebního, ženy proletářské! *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 15, s. 1; Má či nemá žena se starat o politiku? *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 7, s. 1-2.

²⁹² Nastávající volby do říšské rady. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 17, s. 3.

²⁹³ Agitační den za volební právo žen. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 6, s. 1.

²⁹⁴ A. T. Aktuální otázka volebního práva pro ženy. *Ženský list*, 1913, roč. 22, č. 45, s. 2, celkově s. 2-3.

²⁹⁵ Manifestační schůze žen za politickou rovnoprávnost v Praze, Brně, Hodoníně a ve Vídni. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 13, s. 1.

představovala v diskursu dělnických aktivistek ideální stav, jehož naplnění znemožňovalo kapitalistické uspořádání.

Vedle výše nastíněného obrazu dělnické matky zapojené do tovární výroby, který zde měl negativní konotace, najdeme v diskursu dělnických aktivistek také pozitivní obraz „veřejné a soukromé“ ženy. Takovou ženou byla politicky organizovaná hospodyně a matka. Bylo poukazováno na vztah mezi politickým uvědomováním ženy na straně jedné a výchovou dětí v duchu socialistické ideje²⁹⁶ a efektivním vedením domácnosti²⁹⁷ na straně druhé.

Společnost: „velká domácnost“

Propojení politiky a „soukromé“ sféry nevidíme v diskursu aktivistek pouze v argumentaci z hlediska volebního práva jako *práva* (ženy plní povinnosti v soukromé sféře, a proto mají nárok na volební právo), ale také v argumentaci z hlediska volebního práva jako *dobra*: Ženy měly do politiky přinést specifické zkušenosti, které nabyly v „soukromé“ sféře. V některých případech byla v diskursu aktivistek za volební právo žen společnost konstruována jako „velká rodina“,²⁹⁸ respektive „velká domácnost“: „Obce jsou velké domácnosti, kde je třeba pomocné ruky ženy. Nemůže tudíž býti lhostejno, zda má žena do obecní správy co mluvit a rozhodovat či nic.“²⁹⁹ Činnost v „soukromé“ sféře prezentována jako dobrá průprava pro politickou činnost ženy: „Při řízení domácnosti, výchově dětí není-liž třeba všestranné obezřetnosti, rozhledu a způsobilosti, alespoň jistě tolik, co potřeba v politickém životě?“³⁰⁰ Žena měla své zkušenosti ze „soukromé“ sféry využít pro dobro celku. Spojení ženy se „soukromou“ sférou se zde tedy opět (stejně jako v případě pojetí volebního práva jako „práva ženy“) stává legitimizací držení volebního práva.

²⁹⁶ VESELÁ, Boh. Za volební právo žen. (Úvaha májová.). *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 17, s. 4.

²⁹⁷ Politická organizace žen a její úloha. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 52, s. 1.

²⁹⁸ Boj za volební právo žen. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 35, s. 4.

²⁹⁹ Volební právo žen do obcí. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 35, s. 5.

³⁰⁰ Hlasovací právo žen. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 10, s. 4.

K podobnosti mezi starostí o domácnost a působením v politice odkazují také použitá slovesa, která navozují paralelní situaci mezi úklidem domácnosti a úklidem politiky jako „velké domácnosti“: Do politických institucí je potřeba „vpustiti trochu čerstvého vzduchu“,³⁰¹ ženy mají „smýčít a čistit radnice“,³⁰² v souvislosti s kuriovým českým zemským sněmem se v sociálně demokratickém *Ženském listě* dočteme, že ženy „nejlépe by ten Augiášův chlév dovedly vyčistit, který toho tak naléhavě potřebuje“.³⁰³

³⁰¹ Klímt. Dánské ženy a volební právo do obcí. *Ženský list*. 1913, č. 24, s. 4.

³⁰² Veřejná schůze žen. *Ženský list*. 1904, roč. 4 (13), č. 13, s. 3.

³⁰³ Zemský sněm a volební oprava a ženy proletářské. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 29, s. 1.

4. Reprezentace

„Mužové rozhodovali posud sami o zákonech, ať tedy pro ně platí; ženy nemají na nich podílu, nesouhlasí s nimi.“

Františka Zeminová, 1906

Volební právo bylo českými sufražistkami prezentováno jako právo oproti ostatním specifické, jako právo zvláštní hodnoty. Tuto zvláštní hodnotu mu dával princip *reprezentace*. V této kapitole se budu snažit zachytit argumentaci aktivistek za volební právo žen právě z hlediska konceptu reprezentace, budu se soustředit na to, jak byl požadavek reprezentace v diskursu aktivistek tematizován a jaké pojetí reprezentace zde bylo evokováno. Abychom mohli z tohoto hlediska zachytit jednotlivé aspekty diskursu, podívejme se nejprve blíže na koncept reprezentace jako takový.

Ačkoli se termín „politická reprezentace“, či „reprezentace v politice“ užívá ve veřejném (mediálním, často i akademickém) diskursu zpravidla bez bližšího vysvětlení, jeho jednotlivé významy se mohou značně různit. Význam termínu „politická reprezentace“ se dramaticky proměňoval v čase a také v současnosti má tento pojem několik různých významů. Koncept politické reprezentace je dnes úzce spojený s formalizovanými politickými institucemi moderní zastupitelské demokracie. V osmnáctém a devatenáctém století nově vznikající národní státy, ať již pozvolna, nebo revolučními skoky, přijímaly demokratickou formu vlády, mající formu zastupitelské demokracie.³⁰⁴ Zastupitelská demokracie s sebou přinesla koncept občana-voliče, který participuje na politickém rozhodování volbou svých reprezentantů, a koncept voleného reprezentanta, který zastupuje v politice voličovy zájmy. Demokracie v kontextu národních států s konceptem politické reprezentace pracovat nutně

³⁰⁴ Balík, S.; Hloušek, V.; Holzer, J.; Šedo, J. (2003), *cit. d.*, s. 21.

musela a musí, protože všichni občané zde, na rozdíl od městských států klasického Řecka, v politických institucích působit nemohou. Podle de Tracyho je reprezentativní demokracie „demokracií praktikovatelnou po dlouhý čas a na velmi rozsáhlém území“.³⁰⁵³⁰⁶

Podívejme se na koncept politické reprezentace z pohledu politické teorie. Podle Hanny Pitkin není těžké vymezit takovou definici termínu *reprezentace*, která by byla natolik jednoduchá a široká, aby pokryla různá použití termínu v různých kontextech. Autorka přišla s obecnou definicí reprezentace, která vychází z etymologie termínu *re-prezentace*, reprezentace zde znamená „učinit znovu přítomným“, resp. učinit v jistém smyslu přítomným něco, co není přítomno doslova nebo ve skutečnosti.³⁰⁷ Toto vymezení nám však nedává jasnější představu o tom, jak by taková reprezentace měla vypadat.

Význam pojmu reprezentace se mění v souvislosti s následujícími otázkami – kdo by měl reprezentovat, kdo by měl být reprezentován a co by mělo být reprezentováno. Pitkin chápe *reprezentaci* jako koncept mající více dimenzí, přičemž jednotlivé dimenze jsou neoddělitelně spojené. Vymezuje čtyři dimenze reprezentace: reprezentaci formalistickou (*formalistic*), deskriptivní (*descriptive*), substantivní (*substantive*) a symbolickou (*symbolic*). První z nich se vztahuje k formální vazbě mezi reprezentujícími a reprezentovaným, má dvě součásti – autorizaci a odpovědnost, reprezentující je zde vymezen jako ten, kdo byl pověřen jednáním, a zároveň jako ten, kdo může být volán k zodpovědnosti za své konání.³⁰⁸

³⁰⁵ De Tracy in Dahl, R. A. (1989). *Democracy and its critics*. Vyd. 1. New Haven: Yale University Press, s. 29. Samotný princip zastoupení v souvislosti s institucionalizovanou politikou je však mnohem starší než zastupitelská demokracie. Reprezentace byla spojena již se středověkou institucí monarchické a aristokratické vlády [Dahl, R. A. (1989). *cit. d.*, 29].

³⁰⁶ Gelnarová, J. (2010). *cit. d.*, s. 121-122.

³⁰⁷ PITKIN, H. (1972). *The concept of representation*. Vyd. 1. Berkeley: University of California Press, s. 8-9.

³⁰⁸ Pitkin in GALLIGAN, Y.; CLAVERO, S., CALLONI, M. (2007). *Gender Politics and Democracy in post-socialist Europe*. Vyd. 1. Opladen, Farmington Hills: Barbara Burdich Publishers, s. 36-37.

Deskriptivní reprezentace je postavena na podobnosti mezi reprezentujícím a reprezentovaným, nezávisí zde tolik na tom, co reprezentant/representantka dělá, ale spíše na jeho/jejích vnějších charakteristikách. Reprezentant/representantka nejedná pro druhé, ale „symbolizuje“ je z titulu své podobnosti s nimi.³⁰⁹ Požadavek deskriptivní reprezentace vychází z předpokladu, že politickými zástupci dané skupiny osob by měli být ti, kteří sami žijí život v určitém smyslu typický pro skupinu lidí, kterou reprezentují, např. černošští legislativci by měli reprezentovat černošské voliče,³¹⁰ političky ženy, apod.

Z hlediska *substantivní reprezentace* „reprezentovat“ znamená „jednat v zájmu“ reprezentovaných. Termín „reprezentace“ tu odkazuje k zohledňování zájmů členů skupiny v rozhodovacím procesu, tedy k respektování zájmů voličů/voliček. Takové pojetí reprezentace můžeme nazvat substantivní reprezentací, protože představuje reálné (substantive) jednání v zájmu voličů/voliček. Vychází se zde z předpokladu, že politická aktivita se vztahuje k tématům, která se týkají nejen faktů, ale i hodnot, prostředků a cílů. Vzhledem k tomu, že je v rozhodnutí zahrnut zájem, racionalita v těchto případech není garancí shody.³¹¹

V souvislosti se substantivní dimenzí reprezentace se můžeme ptát, „co“ by mělo být v politice reprezentováno. Podle toho, zda jsou v politice reprezentovány názory (hodnoty, přesvědčení), volební obvody, zájmy nebo identita, jsou vymezovány čtyři typy reprezentace, z nichž každý evokuje jiné pojetí spravedlnosti; jde o ideální typy, které se v realitě prolínají. Prvním z nich je *ideologická reprezentace*, která znamená reprezentování idejí, resp. hodnot; druhým typem je *geografická reprezentace*, ta je postavena na zastupování určitého volebního obvodu; třetí typ, *funkcionální reprezentace*, představuje

³⁰⁹ Pitkin, H. (1972). *cit. d.*, s. 61.

³¹⁰ MANSBRIDGE, J. (1999). Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent 'Yes'. *The Journal of Politics*. Vol. 61. No. 3. s. 629.

³¹¹ Pitkin, H. (1972). *cit. d.*, s. 210-212.

zastupování zájmových skupin a nových sociálních hnutí; poslední typ – *sociální reprezentace* – předpokládá, že zástupci hovoří za sociální skupiny, jejichž jsou součástí, takto pojatá reprezentace vychází z toho, že političtí reprezentanti s komunitou, kterou reprezentují, sdílejí společné zkušenosti, a proto mají společné hodnoty a závazky.³¹² Poslední dva typy reprezentace se vymezují vůči dnes stále dominujícímu ideologickému pojetí zastupování; Podle Judith Squires potřeba skupinové reprezentace souvisí s tím, jak se současná dominující ideologická štěpení soustředí na otázky ekonomické distribuce víc než na sociální uznání, a s vyloučením zájmů a perspektiv žen ze zmíněné ideologické agendy.³¹³ Symbolická dimenze reprezentace se vztahuje se k pocitu satisfakce ze strany veřejnosti, že je adekvátně reprezentována, k tomu, zda se lidé „cítí být“ adekvátně reprezentováni.³¹⁴³¹⁵

V návaznosti a výše nastíněné aspekty konceptu reprezentace se v souvislosti s diskursem aktivistek za volební právo žen budu zabývat následujícími otázkami. První zní, kdo měl být reprezentován, tedy jak byl v diskursu sufražistek vymezen „reprezentovaný“. Dále mě bude zajímat, co mělo být reprezentováno. A soustředit se budu také na to, kdo měl reprezentovat – zda byla vyžadována podobnost reprezentujících a reprezentovaných nebo pouze reprezentace ve smyslu substantivním.

O nás s námi

Volební právo bylo v diskursu aktivistek prezentováno jako předpoklad zajištění substantivní reprezentace, tedy reprezentace ve smyslu substantivního jednání „v zájmu druhého“. V jednom z textů v Ženském listě najdeme pro ty, kteří nemají volební právo, označení „politická mrtvola“: „Ano, až dosud byly

³¹² SQUIRES, J. (1999). *Gender in political theory*. Vyd. 1. Cambridge: Polity Press, s. 202-203.

³¹³ Squires, J. (1999). *cit. d.*, s. 221-222.

³¹⁴ Pitkin in Galligan, Y.; Clavero, S.; Calloni, M. (2007). *cit. d.*, s. 39.

³¹⁵ Gelnarová, J. (2010). *cit. d.*, s. 124-135.

proletářské ženy politickými mrtvolami v této zemi, ale vědomí lidských práv probudilo ji ku vědomí a obraně proti trvajícím bezprávím,“ dočteme se zde v roce 1912.³¹⁶ V jednom z fragmentů konceptů Výboru pro volební právo žen je v odpovědi na otázku „Proč se ženy domáhaly tak usilovně volebního práva?“ citován výrok Johna Stuarta Milla: „Protože vše ostatní se dostaví tehdy, když budou mít volební právo“.³¹⁷

Volební právo bylo prezentováno jako cesta, prostředek naplnění zájmů: „Tisíce proletářských žen volá po volebním právu jako důležité cestě, po níž se konečně chtějí domoci chleba, vzdělání a svobody,“³¹⁸ dočteme se v Ženském listě. „Až ženy dosáhnou volebního práva, stanou se teprv s muži rovnocennými, poněvadž se muži nebudou v důležitých životních, národních a státních úkolech usnášeti přes hlavy žen,“ napsala Krista Nevšímalová v Ženských listech v roce 1908.³¹⁹ Marie Tůmová na své první voličské schůzi jako kandidátka poslanectví do českého zemského sněmu 2. února 1908 konstatovala: „Pracujeme za zrovnoprávnění ženy s mužem před zákonem, proto považujeme za povinnost domoci se účasti a vlivu ve zřízeních, kde se tvoří zákony platné pro ženy jako pro muže, kde se rozhodují osudy národa.“³²⁰

Aktivistky za volební právo žen poukazovaly na to, že osoby nemající volební právo se nemohou podílet na politických rozhodnutích, která se týkají jich samých, že se jedná „o nich bez nich“. V konceptu pozvánky na schůzi pořádanou 2. října 1908 Výborem pro volební právo žen v souvislosti s otázkou opravy volebního řádu do českého zemského sněmu stojí: „Zmeškáme-li rozhodný okamžik tento, nedosáhneme-li spravedlivého řádu volebního, který

³¹⁶ Za občanské zrovnoprávnění ženy. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 12, s. 1.

³¹⁷ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen; drobné rezoluce, články, projevy a fragmenty písemností, týkající se akcí Výboru; inv. č. 2086, přír. č. 22/76, fragment konceptu, nedatováno, s. 5.

³¹⁸ Proč dožadujeme se volebního práva do zákonodárských sborů. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 10, s. 2.

³¹⁹ K. N. Volební právo žen. *Ženské listy*. 1908, roč. 36, č. 11, s. 205.

³²⁰ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 2012, přír. č. 22/76, ŠATAVOVÁ, Františka, první voličská schůze 2. února 1908 ve prospěch kandidatury Marie Tůmové do českého zemského sněmu, vzpomínky, rukopis, s. 2.

by ženy zrovnocnil s muži, budou se zase zákony dělati pro Vás bez Vás!³²¹ „Mužové rozhodovali posud sami o zákonech, ať tedy pro ně platí; ženy nemají na nich podílu, nesouhlasí s nimi,“ pronesla Františka Zeminová na schůzi žen proti vládnímu návrhu volební reformy do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady 18. března 1906.³²² „Ne již o nás bez nás, nýbrž o nás s námi!“ ukončila svůj článek *Volební právo žen u nás* Tereza Nováková.³²³ „Jestliže žena podléhá zákonům, musí se také o ně starati, o nich rozhodovati, je spoluvypracovati,“ pronesla na schůzi voliček v pražských Nuslích 4. července 1908 Františka Plamínková.³²⁴ „Říká se, žádati jen splnitelné. Avšak jest rozdíl v tom, co žádáme a co nám dají neb nejsme ve sborech, jež dávají,“ konstatovala na debatním večeru pořádaném k volebnímu právu do obcí, zemského sněmu a říšské rady Výborem pro volební právo žen Marie Tůmová.³²⁵ „Chceme ve státě, v zemích i obcích stejná práva s muži, abychom spolurozhodovati mohly o zákonech, stanovených bez nás a proti nám,“ pronesla Karla Máchová na manifestační schůzi za rovnoprávnost žen 9. března 1913. „Ať se v zákonodárství státním kamkoli poohlédneme, všude je znáti, že je určováno bez ženy a proti ženě,“ píše se v *Ženském listě* v článku věnovaném v pořadí druhému dni za volební právo žen, který se uskutečnil 12. května 1912.³²⁶ „Nechceme a nemůžeme dále strpěti, aby většina pracujícího lidu, na jehož bedra největší část daňová svalena, byla o politická svá práva olupována, aby rozhodováno bylo o něm bez něho,“ dočteme se v *Ženském listě* v roce 1905.³²⁷ Všechny výše zmíněné výroky kritizují stav, kdy se o ženách, resp. o dělnictvu jedná „bez nich“.

³²¹ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, oběžníky a koncepty dopisů z let 1906–1936, inv. č. 1973, přír. č. 22/76, koncept poznání na schůzi s tématem „Oprava volebního řádu zemského a ženy“, konanou 2. října 1908 v Praze v Národním domě na Vinohradech, rukopis.

³²² PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1724, přír. č. 22/76, protokol z protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 5.

³²³ NOVÁKOVÁ Tereza. Volební právo žen u nás. *Ženský svět*. 1904, roč. 8, č. 4, s. 43.

³²⁴ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1760, přír. č. 22/76, Schůze voliček pořádaná Výborem pro volební právo žen v Praze 4. července 1908 v Praze, Nuslích, nestránkováno.

³²⁵ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1786, přír. č. 22/76, III. debatní večer 29. 4. ?, rukopis, s. 8.

³²⁶ Den za volební právo žen v Čechách. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 20, s. 2.

Podívejme se tedy nejprve na to, o čí reprezentaci aktivistky za volební právo usilovaly. V případě měšťanských aktivistek byly ty, o jejichž politickou reprezentaci šlo, vymezeny jako „ženy“, v případě dělnických aktivistek jsou pak kategorie osob, o jejichž reprezentaci aktivistky usilovaly, vymezeny různě, jako „ženy“, „dělnictvo“, popřípadě „dělnictvo obého pohlaví“,³²⁸ „lid“ nebo „dělnické ženy“.

Volební právo jako akt představovalo formalistickou dimenzi reprezentace, která měla být předpokladem reprezentace v substantivním smyslu: „Přezírat požadavky žen jest snadno, přezírat požadavky voliček jest obtížnější,“³²⁹ pronesla v této souvislosti Olga Stránská na jedné z veřejných schůzí Výboru pro volební právo žen 21. října 1908. Ačkoli volební právo jako formální vazbu mezi reprezentovaným a reprezentujícím požadovaly aktivistky právě proto, aby jim reprezentaci v substantivním smyslu zajistilo – „volební lístek v ruce ženy“ se měl stát „zbraní budící respekt“,³³⁰ požadavek substantivní reprezentace se v diskursu aktivistek objevuje i mimo tuto formální vazbu. Podívejme se na dva příklady. V dopise kandidátům poslanectví v doplňovacích volbách do pražského sboru obecních starších konaných v roce 1913 žádaly členky Výboru pro volební právo žen stanovisko kandidátů k otázce rovnoprávnosti žen a změny volebního řádu do obce pražské. Členové pražského zastupitelstva jsou v dopise označováni jako „zástupci žen“ – „nemůže nám [...] býti lhostejno jakých názorů budou v tomto směru členové zastupitelstva, kteří jsou i zástupci žen“,³³¹ přestože ženy zastupitele Praze na základě volebního řádu z roku 1850 volit nemohly. Formální vazba mezi

³²⁷ Oslava mezinárodního svátku májového. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 10, s. 1.

³²⁸ Sem se všeobecným právem hlasovacím. *Ženský list*. 1904, roč. 4 (13) č. 22, s. 1.

³²⁹ Ženy a volby obecní v Praze a jinde. *Ženské listy*. 1907, roč. 35, č. 11, s. 229.

³³⁰ „Volební lístek v ruce ženy stane se zbraní, jež vzbudí jistý respekt v kruzích, které rozhodují o zařízeních v naší společnosti,“ konstatovala lékařka Anna Honzáková na manifestační předvolební schůzi českých žen v únoru 1908 v Praze v Měšťanské Besedě (Manifestační předvolební schůze českých žen dne 16. února v Měšť. Besedě. *Ženské listy*. 1908, roč. 36, č. 4, s. 62).

³³¹ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, oběžníky a koncepty dopisů z let 1906-1936, inv. č. 1970, přír. č. 22/76, koncept dopisu kandidátům v doplňovacích volbách do pražského obecního zastupitelstva, rukopis, 26. října 1913.

reprezentovaným a reprezentujícím zde tedy chyběla, přesto však aktivistky požadovaly substantivní reprezentaci.

Druhý příklad se týká prezentace vztahu dělnických žen a sociálně demokratických poslanců v poslanecké sněmovně rakouské říšské rady dělnickými aktivistkami za volební právo žen. Dělnické aktivistky, hovořící z pozice „my, dělnictvo“ nebo „my dělnické ženy“, prezentovaly sociálně demokratické poslance jako své zástupce, přestože je ony samy nevolily. V souladu s tím aktivistky agitovaly a vyzývaly dělnické ženy k agitaci za vítězství sociálních demokratů ve volbách. Vazba mezi reprezentovaným a reprezentujícím zde sice nebyla formalizována aktem volby, sama agitační činnost dělnických žen pro stranu však v diskursu dělnických aktivistek představuje jakýsi ekvivalent volebního aktu – ženy, jež neměly volební právo, dávaly svůj postoj, resp. svůj výběr strany najevo tímto způsobem – „i my ženy dělnické, byť bychom neměly práva volebního dnes, přece postaráme se o to svým nepřímým působením, že přičiníme se, aby do zákonodárných sborů zvítězili lidé, jimž jde o lid dělný“.³³² V předvolebním období v roce 1911 *Ženský list* apeluje na dělnické ženy, aby i ony se zasadily o to, „aby sociálně demokratičtí poslanci v ještě větším počtu do parlamentu se dostali, aby se tam zasadit mohli o provedení zákonů na ochranu dělnictva, mrzáků, matek, vdov, sirotek a starců.“³³³ Sociálně demokratičtí poslanci měli ve sněmu zastupovat také jejich zájmy. V článku nazvaném *Naše předvolební povinnost* se dočteme: „Nám, ženám proletářským musí na vítězství strany záležeti, neboť poslanci naši hájili a se vši energií budou hájiti **zájmy žen** [...]“.³³⁴ Onou předvolební povinností dělnických žen byla právě agitace za sociální demokracii před volbami.³³⁵

³³² Moloch militarismu žádá nové oběti. *Ženský list*. 1904, roč. 4 (13), č. 11, s. 2.

³³³ Vzhůru do boje volebního, ženy proletářské! *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 15, s. 1.

³³⁴ Naše předvolební povinnost. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 20, s. 1. Zvýrazněno v originále.

³³⁵ Srovnej Vzhůru do boje volebního, ženy proletářské! *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 15, s. 1. Nastávající volby do říšské rady. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 17, s. 3.

Jestliže v souvislosti s poslaneckou sněmovnou rakouské říšské rady dělnické aktivistky z pozice „my dělnictvo“ poukazovaly na to, že sociálně demokratičtí poslanci v parlamentu zastupují také dělnické ženy, přestože je ony nevolily, v souvislosti s českým zemským sněmem kritizovaly, opět z pozice „my, dělnictvo“, že zde „lid“ zastoupen není: „Každým rokem schází se, byť třeba jen na několik hodin, sněm český, aby promrskal potřeby země a privilegovaných stavů, na lid a jeho potřeby nevzpomene si tam ze zástupců nikdo, do těch jim ničeho není.“³³⁶

Pokud jde o to, co mělo být v politice reprezentováno, v diskursu aktivistek za volební právo žen jsou v této souvislosti tematizovány zájmy (žen, dělnictva, dělnických žen), ideje i sociální identity, požadavek volebního práva tedy mohl být požadavkem na funkcionální, ideologickou nebo sociální reprezentaci. Pokud jde o reprezentaci zájmů, pro středostavovské aktivistky představovalo volební právo prostředek k reprezentaci „zájmů žen“. Pro dělnické aktivistky pak nástroj reprezentace „zájmů dělnictva“ a „zájmů dělnických žen“.

Zatímco dělnické aktivistky pokládaly za primární z hlediska vymezení zájmů dělnických žen kategorii *třídy*, středostavovské aktivistky tematizovaly své požadavky jako „zájmy žen“. Ačkoli středostavovské sufražistky narozdíl od dělnických aktivistek, které často používaly termín „dělnické ženy“ nebo „proletářské ženy“, neoperovaly s termínem „měšťanské ženy“, resp. ženy středních vrstev“, a zájmy, o jejichž reprezentaci usilovaly, měšťanské sufražistky vymezovaly jako „zájmy žen“, je nutné na ně opět pohlížet intersekcionalní optikou. Ve vymezení těchto zájmů, stejně jako ve vymezení „zájmů dělnických žen“, hrály roli jak kategorie *genderu*, tak kategorie *třídy*.

³³⁶ Oprava volebního práva do zemského sněmu. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14). č. 11, s. 3.

Zájmy dělnické ženy

Podívejme se konkrétněji na to, jak byly zájmy, které měly být v politice reprezentovány, definovány. V případě dělnických aktivistek to byly zájmy dvojího druhu. Zaprvé šlo o zájmy, které vyplývaly z třídní identity dělnických žen, z toho, že jsou součástí dělnictva. V jednom z textů z roku 1901 vidíme poukaz na podřízení zájmů vyplývajících z genderové identity zájmům třídním: „Teprve v budoucí době nastane ženám úkol, klásti podrobnější požadavky a cíle, plynoucí z jejího zvláštního postavení jako ženy. V době přítomné stojí před ženou cíle totožné s bezprávnými muži: Dobytí zlepšení hospodářských podmínek pro všechny hospodářsky slabé, tedy i pro ženy a **zajistiti si tyto vymoženosti nejen na poli soukromého, ale i veřejného práva.**“³³⁷ Vedle „obecně dělnických“ zájmů zde najdeme zájmy, které vyplývaly z dominantní představy ženy jako té, která je zodpovědná za vedení domácnosti, a zájmy ženy jako matky, vedle toho pak zájmy, které vyplývaly z nerovného právního postavení ženy. Jednotlivé typy zájmů se v textech prolínaly.

Ve spojitosti s říšskou radou aktivistky jako zájmy dělnických žen zmiňují například odstranění paragrafu 30 spolkového zákona, podle kterého nemohly ženy být členkami politických spolků ani takové spolky zakládat, požadavek volebního práva pro ženy, odstranění pracovních, služebních a čeledních knížek, vdovské a sirotčí pojištění, ochranné zákonodárství pro matku a kojence, změnu zákonů týkající se v občanském zákoníku manželského práva, apod.³³⁸

Konstantou byla v textech, v souvislosti jak s říšskou radou, tak se zemským sněmem, otázka daňového zatížení dělnictva a zdražování životních potřeb, aktivistky požadovaly změnu důrazů v politice, kritizovaly výdaje na militarismus a poukazyvaly na dopady této politiky na zdražování potravin, na

³³⁷ Veřejná práva žen. *Ženský list*. 1901, roč. 1 (10), č. 10, s. 3-4. Zvýrazněno v originále.

³³⁸ Požadavky proletářských žen v novém parlamentě. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 28, s. 1.

důsledky jako nezaměstnanost a prostituce.³³⁹ Zdražování životních potřeb podle dělnických aktivistek nejhůře nesla právě žena jako „veřejná i soukromá“, dělnice i hospodyně a matka.³⁴⁰ V souvislosti s českým zemským sněmem patřily mezi zájmy nejčastěji zmiňované dělnickými aktivistkami otázky jako odstranění čeledního řádu, nemocenské a úrazové pojištění zemědělské čeledě, omezení vlivu katolické církve na školství, umožnění dostupnosti školství nemajetným dětem, zřizování sirotčinců apod.³⁴¹ Pokud jde o obce, jsou zmiňována například tato témata: bytové poměry, stavba škol, potřeba obecních nemocnic a sirotčinců, zřízení obecních lázní, v souvislosti s obcí pražskou bezplatný přechod přes řeku Vltavu, zřízení prádelen, ochrana majetku chudých, ochrana matek v době šestinedělí, kritizovány jsou také činžovní a daňové přírážky, zdůrazňována potřeba zřízení hřišť, opatroven pro děti, apod.³⁴²

Dělnická žena byla v diskursu dělnických aktivistek vyobrazována jako ta, která tím, že zmiňované požadavky nejsou naplňovány, trpí dvakrát s ohledem právě na svoje „dvojí břímě“ – jako dělnice i jako představitelka „soukromé“ sféry, matka a hospodyně. Například ve spojitosti s nedostatkem hřišť, opatroven a jeslí je poukazováno na to, že matka, která musí pracovat, pokud nemá své dítě kam svěřit, nechá je samotné a může dojít až ke smrtelným úrazům.³⁴³ Jedna z autorek shrnuje v článku *Zájem ženy na obecní správě* dopad jednotlivých nedostatků v obecní správě na dělnické ženy. V souvislosti s bytovou otázkou se ptá: „Kdo trpí nejvíce nezdravými byty?“ A odpovídá si: „Jest to v první řadě žena. Ona musí starati se o udržení pořádku a čistoty v domě, kde skrovné místo nijak nestačí pro rodinu.“³⁴⁴ Stejná autorka také kritizuje to, že v odlehlých částech města není dlažba a účelná kanalizace.

³³⁹ Srovnej *Zájmy žen v politice*. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 50, s. 1-2.

³⁴⁰ Srovnej TOUŽILOVÁ, Božena. Všeobecné hlasovací právo a ženy. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 11, s. 5.

³⁴¹ Srovnej *Zemský sněm a ženy*. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 26, s. 1-2; *Zemský sněm a ženy*. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 39, s. 2-3; *Český sněm korporací zakletou*. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 35, s. 3-4.

³⁴² Srovnej *Volební reforma do obcí a ženy*. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 44, s. 4-5; *Volební právo žen do obcí*. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 35, s. 4-5.

³⁴³ *Volební právo žen do obcí*. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 35, s. 4-5.

³⁴⁴ *Zájem ženy na obecní správě*. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 13, s. 4.

Důsledky podle ní pociťují především ženy: „Že nanosí se do bytu mnoho prachu a bláta, které žena musí učistit, jest samozřejmé,“ konstatuje autorka.³⁴⁵ Ženy jako hospodyně podle ní také nejvíce trpí stálými daňovými přírážkami. „Žena, která s vydělaným grošem musí hospodařit, ta nejvíce je postižena. Co stojí ubohou námahy domácí rozpočet, jak se musí třást, aby o haléř nevydala více než má příjmů, aby neupadla do dluhů,“ dodává autorka.³⁴⁶

Jako „specificky ženské“ zájmy byly v diskursu vymezeny otázky týkající se právního postavení ženy v rakouském občanském zákoníku z roku 1811 – otázka nerovného postavení ženy v manželském právu, nerovné postavení manželů, pokud jde o rozhodování o dětech, celibát pro určité profese apod. „Byly by možny takové zákony, jež mají nerozum napsány na čele, kdyby mohly ženy konečně spolurozhodovati? Zajisté, že ne! Ženy by přece nemohly pomáhati vydávati zákony, které jejich city tak hluboce zraňují jako dnešní zákony,“ dočteme se v souvislosti s výše uvedenými tématy v Ženském listě z roku 1913.

Dělnické aktivistky tematizovaly primárně jako zájmy dělnických žen ty zájmy, které vyplývaly z jejich hospodářského postavení jako příslušnic dělnické třídy, popřípadě z jejich specifického postavení v rámci třídy souvisejícího s jejich „zodpovědností“ za vedení domácnosti. Otázka nerovného právního postavení ženy vztahující se k její genderové příslušnosti hrála v jejich diskursu k volebnímu právu sekundární roli.

Podklad všech ostatních práv

Jak byly zájmy žen, jejichž reprezentace v politice byla vyžadována, vymezeny měšťanskými sufražistkami? Měšťanské aktivistky usilovaly o volební právo v souvislosti s požadavky, které prosazovaly jako představitelky ženského

³⁴⁵ Zájem ženy na obecní správě. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 13, s. 4.

hnutí a jejichž naplnění bylo brzděno právě neexistencí formální vazby mezi reprezentovanými a reprezentujícími. „Práce, kterou konáme bez mandátu, je tisícinou té práce, kterou bychom konati mohly. Volební právo je nejdůležitějším požadavkem žen,“ konstatovala v této souvislosti na schůzi voliček do českého zemského sněmu v pražských Nuslích 4. července 1908 Františka Plamínková.³⁴⁷ Plamínková také ve své zprávě z kongresu Mezinárodní aliance pro volební právo žen konaného v roce 1908 v Amsterdamu popisovala, jak se k volebnímu hnutí dostala předsedkyně Aliance Američanka Carrie Chapman Catt, ta se zabývala otázkou prostituce a přesvědčila se, že bez volebního práva není možné v zákonodárných sborech nic prosadit, že bez „spoluúčasti na zákonodárství jest všecka činnost žen přeléváním moře v důlek“. Plamínková poukazovala na to, že je to „cesta charakteristická pro většinu pracovníků ve veřejném životě“.³⁴⁸

Měšťanské sufražistky tematizovaly primárně nerovné právní postavení ženy jako ženy – v souvislosti s její genderovou identitou. Základním požadavkem byla „rovnoprávnost“ ženy a mužem. Volební právo bylo jednak jedním z aspektů této rovnoprávnosti, jednak předpokladem rovnoprávnosti v dalších oblastech. „Kdyby měly ženy vliv na zákony, t. j. kdyby měly účast při jejich vytváření, nemusely by se přirozených práv svých usilovně doprošovati, ale mohly by jich prostě žádati,“ napsala Marie Branbergrová.³⁴⁹ Volební právo označila jako „právo, chránící všecka práva ostatní“.³⁵⁰ Měšťanské aktivistky požadovaly narovnání nerovného postavení ženy v občanském zákoníku ve vztahu k muži,³⁵¹ postavení ženy jako manželky a matky – jak ve vztahu

³⁴⁶ Zájem ženy na obecní správě. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 13, s. 4.

³⁴⁷ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1760, přír. č. 22/76, Schůze voliček pořádaná Výborem pro volební právo žen v Praze 4. července 1908 v Praze, Nuslích, nestránkováno.

³⁴⁸ PLAMÍNKOVÁ, Františka. Kongress mezinárodní Alliance pro volební právo žen, *Ženský obzor*. 1908, roč. 7, č. 9, s. 143.

³⁴⁹ BRANBERGROVÁ, M. Ženské hnutí v minulosti, přítomnosti i budoucnosti. *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 16, s. 213.

³⁵⁰ BRANBERGROVÁ, M. Ženské hnutí v minulosti, přítomnosti i budoucnosti. *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 16, s. 214.

³⁵¹ Srovnej PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen; drobné rezoluce, články, projevy a fragmenty písemností, týkající se akcí Výboru; inv. č. 2132, koncept, rukopis, nedatováno, nestránkováno.

k manželským, tak nemanželským dětem. Požadovaly zrušení celibátu vztahujícího se mimo jiné na učitelky. Volební právo bylo sufražistkami prezentováno jako „podklad všech ostatních práv“.³⁵² Ženy se měly podílet na tvorbě zákonů, které vymezovaly jejich právní postavení. „Zase usuzovati se bude o nás, bez nás; a to přes to, že na př. na zemském sněmě brzy bude projednáváno zrušení celibátu učitelek, a že říšská rada zabývati se bude zajisté změnou zákonníka, který zastaral hlavně v oddílu týkajícím se žen,“ píše se v této souvislosti v *Ženském světě* v roce 1905.³⁵³

Jako jeden z hlavních „zájmů žen“ bylo prezentováno měšťanskými aktivistkami ženské školství. Zatímco dělnické aktivistky tematizovaly v souvislosti se školstvím zejména otázku dostupnosti školství pro děti z nižších vrstev a otázku vlivu katolické církve, resp. klerikalismu na školství a genderový aspekt školské otázky hrál v jejich diskursu méně podstatnou roli, měšťanské aktivistky, z nichž mnohé byly samy učitelky, se soustředily především na otázku dívčího školství, středního a vysokého. Bylo poukazováno na vztah mezi nedostupností vzdělání dívkám (z vysokoškolských oborů ve sledované době zejména práv, technických oborů, malířské akademie, teologie) a jejich možnostmi vykonávat kvalifikovanou profesi a v konečném důsledku i jejich právním postavením. Například nemožnost studia práv znamená vyloučení ze státních úřadů, v nichž je požadováno právníké vzdělání, ženy se tak nemohly stát soudkyněmi, advokátkami, obhájkyňmi ve věcech trestních, nemohly zastávat diplomatické posty. Jejich „politická bezvlivnost“ pak znamenala zkreslení názoru na jejich potřeby, pokud jde o vzdělání, způsob obživy, osobní svobodu (celibát) atd.³⁵⁴

³⁵² PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, oběžníky a koncepty dopisů z let 1906-1936, inv. č. 1980, přír. č. 22/76, koncept pozvánky k cyklu čtyř debatních večerů k otázce volebního práva žen a účasti ženy na politickém životě, rukopis.

³⁵³ Boj o všeobecné, rovné, přímé a tajné volební právo, tudíž i o volební právo žen. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 19, s. 260.

³⁵⁴ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen; drobné rezoluce, články, projevy a fragmenty písemností, týkající se akcí Výboru; inv. č. 2075, přír. č. 22/76, koncept, nedatováno, nestránkováno.

Krista Nevšimalová se „zájmy ženy“ ve vztahu k politice zabývala ve své přednášce otištěné v Ženských listech v roce 1906. Tematizuje v ní jak zájmy ženy jako „ženy soukromé“, tak zájmy ženy jako „ženy veřejné“. V souvislosti s veřejnou sférou zmiňuje svobodnou možnost vzdělání. Nevšimalová poukazuje na to, že ženy sice byly připuštěny ke studiu některých vysokoškolských oborů, jejich možnosti získání maturity jako podmínky vysokoškolského studia jsou však oproti mužům výrazně omezeny. Pro akademicky vzdělané ženy požaduje Nevšimalová rovný přístup k akademickým hodnostem.³⁵⁵ Volební právo mělo ženě v souvislosti se studiem umožnit svobodu výběru, žena měla mít možnost studovat takový obor, pro který má „talent, chuť a lásku“.³⁵⁶ V souvislosti se vzděláním kritizovala Nevšimalová genderovou stereotypizaci, konstruování představy, co se pro ženu „hodí“ a co ne, a omezování jejich možností dopředu. „Dosud nesmí žena studovati práv: to pro ní není; nesmí studovati věd technických: to se pro ni nehodí; není připuštěna na malířskou akademii, tam by její cudnost utrpěla; nesmí zastávati takového úřadu, takového povolání, takového místa; ne však proto, že na to její síly nestačí, ale jen proto, že dle šosáckého náhledu té či oné veličiny se k tomu nehodí,“ konstatovala Nevšimalová.³⁵⁷ Druhým zájmem ženy ve vztahu k veřejné sféře bylo „nezkrácené právo na výdělek“. Nevšimalová odmítá odkazování ženy na domácnost a poukazuje na změny, které do života měšťanské ženy přinesl hospodářský převrat. Zde vidíme, že za termínem „žena“ se skrývá žena střední třídy, jejíž situace je v přednášce tematizována. Jestliže dělnické aktivistky hovořily o tom, že dělnické ženy byly vlivem hospodářského převratu „vyvrženy do továren“; Nevšimalová v souvislosti s ženou středních vrstev konstatuje: „Pracovní síla ženy měšťanské byla stroji uvolněna a z domácího hospodářství více méně vytlačena. Mají tedy

³⁵⁵ O volebním právu žen. Řeč, kterou promluvila ve spolku „Karolína Švětlá“ ve Vlašimi K. Nevšimalová dne 18. listopadu 1906. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 12, s. 224-225.

³⁵⁶ O volebním právu žen. Řeč, kterou promluvila ve spolku „Karolína Švětlá“ ve Vlašimi K. Nevšimalová dne 18. listopadu 1906. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 12, s. 225.

³⁵⁷ O volebním právu žen. Řeč, kterou promluvila ve spolku „Karolína Švětlá“ ve Vlašimi K. Nevšimalová dne 18. listopadu 1906. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 12, s. 225.

tisíce a tisíce ženských ruk a intelligentních hlav zůstatí nečinnými?“³⁵⁸ Dalším zájmem žen, jehož naplnění měly ženy dosáhnout pomocí volebního práva, byla změna zákona, upravujícího vztah matky k vlastnímu dítěti, Nevšimalová poukazovala na nepoměr mezi povinnostmi a právy matky na straně jedné a otce na straně druhé ve vztahu k dítěti.³⁵⁹

Kdo reprezentuje koho?

Byla aktivistkami za volební právo žen požadována vedle reprezentace substantivní také reprezentace deskriptivní? V diskursu měšťanských aktivistek takový požadavek najdeme. V upozornění Výboru pro volební právo žen voličkám před volbami do českého zemského sněmu v roce 1908 jsou voličky vyzývány: „Kde kandidují ženy, volte jedině ženy! Polovina národa zaslouží si více než tři zástupkyně, které dnes kandidují.“³⁶⁰ Ženy, k jejichž zvolení by došlo, jsou zde prezentovány jako „zástupkyně žen“. Také Krista Nevšimalová se vyjádřila v tom smyslu, že zájmy žen budou nejlépe reprezentovány právě ženami. V souvislosti s manifestační schůzí žen před volbami do českého zemského sněmu v roce 1908 hovořila o tom, že „ženy české“ se zasazují o to, aby se do sněmu dostala žena jako „tribun žen“, „jež by hájila nejdokonaleji zájmy žen, cítíc sama, čeho jest ještě pro ženu vybojovati, čeho se jí ještě nedostává, jakými tužbami naplněno jest srdce její, které čekají uskutečnění“.³⁶¹

V sociálně demokratickém Ženském listě v roce 1913 nalezneme poukaz na význam reprezentace dělnických žen dělnickými ženami: „Soudružky, ženy dělnické, věřte, že není lhostejno, když i vy budete míti své zastoupení z řad

³⁵⁸ O volebním právu žen. Řeč, kterou promluvila ve spolku „Karolína Švětlá“ ve Vlašimi K. Nevšimalová dne 18. listopadu 1906. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 12, s. 225.

³⁵⁹ O volebním právu žen. Řeč, kterou promluvila ve spolku „Karolína Švětlá“ ve Vlašimi K. Nevšimalová dne 18. listopadu 1906. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 12, s. 225-227. Srovnej Volební právo žen, *Ženské listy*, 1906, č. 1, s. 15-16.

³⁶⁰ Upozornění voličkám! *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 4, s. 62.

³⁶¹ Manifestační předvolební schůze českých žen dne 16. února v Měšti. Besedě. *Ženské listy*. 1908, roč. 36, č. 4, s. 63.

dělnic v parlamentě. Není lhostejno, když zástupkyně v parlamentě upozorní veřejnost na hroznou nesprávnost a vyssávání kapitálem, ukáže, co nutno vykonati, aby žena byla chráněna jako důležitý činitel společnosti lidské.“³⁶² Požadavek deskriptivní reprezentace zde tedy propojuje kategorie *genderu* a *třídy*, nešlo o to, aby „ženy“ byly reprezentovány „ženami“, ale aby „dělnické ženy“ byly reprezentovány „dělnickými ženami“.

Podíváme-li se na to, jaký vztah aktivistky zastávaly k principu ideologické reprezentace, najdeme opět rozdíly mezi aktivistkami dělnickými a měšťanskými. Ty první reprezentaci „dělnictva“ a „dělnických žen“ spojovaly jednoznačně s konkrétní politickou stranou – sociální demokracií, v souladu s tím pak agitovaly za vítězství této strany ve volbách. U měšťanských aktivistek, které požadovaly reprezentaci „žen“, byl vztah ke stranictví složitější. Výbor pro volební právo žen jako institucionální základna volebního ženského hnutí po roce 1905 jasně deklaroval svoji nestrannost ve vztahu k jednotlivým politickým proudům, zároveň však nezakazoval svým členkám vstup do konkrétní politické strany. Výbor apeloval na ženy, které měly volební právo do českého zemského sněmu, aby volily jen ty kandidáty, kteří budou hájit práva žen, neagitoval za konkrétní politickou stranu. Stanovisko Výboru pro volební právo žen k politickým stranám shrnula na jedné z voličských schůzí pro volby do českého zemského sněmu konané v roce 1908 Marie Štěpánková: „Nestojí za žádnou stranou a proto má a může s ním jít každá strana. Jsme povinny Chocovi díky za jeho práci, ale zároveň, kdybychom poznaly jiného straníka, který se za naše práva postaví, půjdeme také za ním.“³⁶³ Františka Plamínková na stejné schůzi pronesla: „My jdeme za osobou“³⁶⁴; my jsme se přesvědčily, že posl. Choc to byl, který se žen zastal a který prokázal svojí práci na říš. radě, že skutečně se za program svůj se

³⁶² Proč dožadujeme se volebního práva do zákonodárských sborů? *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 10, s. 2.

³⁶³ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1760, přír. č. 22/76, Schůze voliček pořádaná Výborem pro volební právo žen v Praze 4. července 1908 v Praze, Nuslích, nestránkováno. Národní socialista Václav Choc se zasazoval v poslanecké sněmovně rakouské říšské rady o volební právo žen. V roce 1908 kandidoval do českého zemského sněmu.

³⁶⁴ V textu protokolu je slovo „osobou“ dvakrát podtrženo.

postavil a je jeho osobní³⁶⁵ zásluhou, že byla přijata rezoluce za vol. právo žen.“³⁶⁶ Rozhodující tedy nebyla strana, ale osoba kandidáta a jeho vztah k požadavku volebního práva žen.

Podívejme se na to, jak z hlediska reprezentace představovaly své budoucí působení v politice kandidátky poslanectví do českého zemského sněmu. *Co a koho* deklarovaly, že budou v politice reprezentovat? Karla Máchová ve své volební řeči v roce 1912 tematizovala primárně otázky sociální a hospodářské. Mezi uvedenými tématy byly sanace zemských financí s reformou berní, reforma správní, upravení chudinství, péče o sirotky, nalezinectví, fungování polepšoven; Máchová dále poukazovala na to, že neexistují zemské nemocnice, zemský ústav pro slepce, nemocnice pro nevléčitelně nemocné, školy pro vyškolení ošetřovatelek a ošetřovatelů, požadovala zrušení čeledního řádu, „který jest pohanou pro služebné a čeled' zemědělskou“,³⁶⁷ ochranu šestinedělek, bytové inspekce, apod. Tematizovala také otázku školství, nikoli však z genderového hlediska, v souvislosti se školstvím požadovala upravení disciplinárního řádu, upravení poměru učitelstva, zrušení školného.³⁶⁸ Vedle toho žádala reformu volebního řádu do obcí a okresních zastupitelstev a spravedlivé upravení národnostní otázky.³⁶⁹

Marie Tůmová v letech 1908 i 1909 kandidovala na program nazvaný „program českých žen“. Mezi požadavky bylo: zrovnoprávnění obou pohlaví před zákonem, všeobecné, rovné, přímé a tajné hlasovací právo do sněmu a obcí s požadavkem volit osobně, „právo účastnit se zřízení zemského, obecního, zákonodárného, kterým rovněž s muži podléháme“, „spravedlivé zastoupení“ obou národů v českém zemském sněmu podle mateřského jazyka, poměrné

³⁶⁵ V textu protokolu je slovo „osobní“ dvakrát podtrženo.

³⁶⁶ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1760, přír. č. 22/76, Schůze voliček pořádaná Výborem pro volební právo žen v Praze 4. července 1908 v Praze, Nuslích, nestránkováno.

³⁶⁷ Archiv Národní knihovny ČR, fond Karla Máchová, inv. č. D 8/15, Volební řeč Karly Máchové jako kandidátky do českého sněmu 1912 (disposice), s. 9.

³⁶⁸ Podtrženo v originále.

³⁶⁹ Archiv Národní knihovny ČR, fond Karla Máchová, inv. č. D 8/15, Volební řeč Karly Máchové jako kandidátky do českého sněmu 1912 (disposice), s. 1-12.

zastoupení politických stran a menšin v českém zemském sněmu, „zajištění svérázného života“ českého národa i jednotlivců „v naší nedílné vlasti“, reforma vzdělání a výchovy, reforma péče o nemocné a potřebné a reforma zemských financí. Zájmy jsou v tomto případě vymezeny primárně ve vztahu ke genderu (rovnost muže a ženy před zákonem, možnost žen rozhodovat ve sborech, jimž „rovněž s muži“ podléhají) a ve vztahu k národu.³⁷⁰

Specifický případ (v porovnání se dvěma zmiňovanými kandidátkami) představuje z hlediska vztahu k politickému programu Božena Viková-Kunětická. Ta se ve svém textu *S programem nebo bez programu* z roku 1908 (tedy nikoli ještě jako kandidátka do sněmu) vymezovala proti tomu, aby se žena v politice podřizovala konkrétnímu programu. Program je tady prezentován jako něco, co ženu snižuje, brání jí ve volném rozvoji. Žena měla podle Víkové-Kunětické do politiky vstoupit nikoli proto, aby tam prosazovala konkrétní program, ale aby tam „vnesla“ něco nového – svoji „ženskost“, v jejím případě pojatou esencialisticky. „Kdybych neměla si mysliti, že žena přinese do politiky nové proudění, nový názor, novou sílu a nový způsob pojetí – pak skutečně bych nikdy nepochopila, proč přijímá své poslání právě tam, kde svobodomyšlný a pokrokový muž úplně postačí,“ psala Viková-Kunětická.³⁷¹ V reakci na programovost sociálních demokratek se vyjádřila v tom smyslu, že pokud by šlo pouze o program, nebylo by potřeba, aby žena v politice působila, stačilo by působení muže. „Či nemá muž strany sociálně demokratické v programu i osvobození ženy i humanitní názor na ženu, i vzdělanostní její požadavky? ptala se Viková Kunětická.³⁷² Reprezentace zájmů žen tedy nebyla pro Vikovou Kunětickou důvodem pro vstup žen do politiky, zájmy žen podle ní mohli reprezentovat muži.

³⁷⁰ Ženy české! *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 3, s. 45.

³⁷¹ VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ, B. (1919). *S programem anebo bez programu*. In VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ, B. *Vyznání. Řeči a studie B. Vikové Kunětické (1806-1918)*. Praha: Česká grafická akciová společnost Unie, s. 95.

³⁷² Viková-Kunětická, B. (1919). *cit. d.*, s. 96.

5. My – oni

*Kde byly ženy měšťácké, kde byly ženy národně sociální v dobách, kdy naši soudruzi už dávno
prolévali za všeobecné rovné právo hlasovací krev?*
Anna Steinerová, 1906

Podívejme se nyní na diskurs českých aktivistek za volební právo žen na přelomu století optikou „my/oni“. Základními otázkami budou tyto: Kdo představuje v diskursu ono „my“ – koho aktivistky tvrdí, že „reprezentují“, „za koho“ tvrdí, že hovoří. A vůči komu se sufražistky vymezují, kdo je v jejich diskursu k volebnímu právu žen jejich „nepřítelem“, tedy kdo, resp. co zde zastává pozici „oni. Tato kapitola je postavená na předpokladu, že identita – individuální i kolektivní – předpokládá rozdílnost: Identita a rozdílnost, stejnost a jinakost představují vzájemně propojené koncepty. Kolektivní „my“ je možné definovat pouze ve vztahu ke kolektivnímu „oni“, resp. „tomu druhému“.³⁷³ Jak již bylo řečeno, ženy nepředstavovaly ve vztahu k volebním pravidlům jednodušskou skupinu, některé ženy volební právo do některých samosprávných a zákonodárných orgánů ve sledovaném období měly, jiné ne. Situace žen se lišila v souvislosti s jejich třídní příslušností a také v závislosti na tom, o jakou politickou instituci šlo. V kapitole *Právo a dobro* jsme si zároveň ukázali, že volební právo mělo v diskursu středostavovských a dělnických aktivistek také jiný vztah k jimi deklarovanému celkovému cíli, zatímco pro středostavovské aktivistky v zásadě platilo, že volební právo zde bylo cílem samo o sobě, resp. jejich cíl se nacházel v rámci stávajícího společenského

³⁷³ LORENZ, C. (2008). Representations of identity: Ethnicity, race, class, gender and religion: An introduction into conceptual history. In BERGER, S.; LORENZ, C. (eds.). *The Contested Nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*. Macmillan: Palgrave, s. 24-25. Chris Lorenz označuje koncepty týkající se kolektivní identity, jako jsou „národ“, „třída“, „gender“ nebo „náboženství“, jako „kódy rozdílnosti“. Lorenz, C. (2008). *cit. d.*, s. 24.

uspořádání, pro dělnické aktivistky bylo volební právo pouze prostředkem k cíli, kterým byla celková změna společenského uspořádání.

Různost postavení různých žen v rámci volebních pravidel, stejně jako různé pojetí celkového cíle měly zásadní vliv na to, jak se aktivistky „hovořící za“ různé ženy stavěly ke konkrétním jevům a událostem. Zásadními kategoriemi pro vymezení jednotlivých pozic v diskursu aktivistek za volební právo žen byly kategorie *genderu*, *třídy* a *národa*. V diskursu sufražistek najdeme v zásadě tyto základní pozice ve vztahu k volebnímu právu: „my, ženy“, „my, ženy české“, „my, dělnictvo“, „my, ženy proletářské“ na straně jedné a „oni, muži“, „oni, rakouská vláda, resp. oni, Němci“ a „oni, buržoazie“ na straně druhé. Pozice nesouvisely pouze s tím, kdo hovořil, měnily se také v souvislosti s tím, k jakému typu zákonodárního či samosprávného orgánu, respektive k jaké události se diskurs sufražistek vztahoval. Ukážeme si to na příkladech: na diskursu aktivistek k volební reformě do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady, na způsobu prezentace volebních pravidel do českého zemského sněmu a na diskursu k volebnímu právu do obcí a zejména do obce pražské.

Podívejme se, jaké pozice nalezneme v diskursu volebních aktivistek v souvislosti volební reformou do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady. Středostavovské a dělnické aktivistky za volební právo žen měly ve vztahu k volebnímu právu do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady stejný cíl, tím bylo všeobecné a rovné volební právo. Stejně bylo také postavení středostavovských a dělnických žen ve vztahu k volebním pravidlům – před reformou ženy ze středních vrstev, stejně jako dělnické ženy volební právo neměly a návrh reformy opět volební právo ženám nepřiznával. V diskursu středostavovských sufražistek a dělnických aktivistek za volební právo žen však najdeme jiné pozice ve vztahu k reformě.

Středostavovské aktivistky se k volební reformě vyjadřovaly z pozice „my, ženy“. Dělnické aktivistky pak z pozice „my, dělnictvo“ nebo „my, dělnické

ženy“. Pro středostavovské aktivistky byli „nepřáteli“ ti, kteří reformu nepřiznávající volební právo ženám, předložili, a ti, kteří se proti nezahrnutí žen do reformy nepostavili. Pro dělnické ženy byli naopak „nepřáteli“ ti, kteří reformu (bez volebního práva žen) odmítali, a ti, kteří se pokoušeli volební právo žen do reformy zařadit.

„Ženy“ versus „vláda rakouská“ a „muži“

Představitelky občanského a národně sociálního ženského hnutí se k volební reformě do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady a k bojům za všeobecné a rovné volební právo posledních měsíců roku 1905 vyjadřovaly z pozice „my, ženy“. Základem jejich diskursu k reformě byla kritika toho, že novela (resp. její návrh) neobsahovala volební právo žen. V apelu na české poslance pak nehovořily aktivistky pouze z pozice „my, ženy“, ale jako „ženy české“. „Čeští muži“ se měli postavit na stranu „českých žen“ a podpořit jejich volební právo. Na schůzi měšťanských a národně sociálních aktivistek za volební právo žen byl přijat manifest, ve kterém mimo jiné stojí: „Ženy české, shromážděné [...] na protestní schůzi vůči vládní předloze volební, obracejí se k Vám, poslancům svým, abyste se jich slovem i skutkem zastali proti bezpráví [...]. Státisíce žen čekají skálopevně, že zajisté slovanští poslanci, paměťivi té vážnosti k ženám, která vždy ku cti byla předkům našim, a vědomi sobě i toho, že národ, v němž jsou ženy v porobě, sám není hoden svobody, jednohlasně pronesou rozhodnutí spravedlivé, aby ženy měly rovné všeobecné právo volební s muži.“³⁷⁴ Aktivistky zde poukazují na společnou situovanost žen a mužů nedominantního národa v systému hierarchií.

Na pozici „nepřítele“ stála v diskursu měšťanských a národně socialistických aktivistek „vláda rakouská“. Národní socialistka Františka Zeminová na schůzi v březnu roku 1906 pronesla, že kdyby se jedinec k jedinci zachoval takovým

³⁷⁴ STRÁNSKÁ, Olga. Protestní schůze za volební právo. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 8, s. 102.

způsobem jako vláda k ženám, „mohl by být žalován pro urážku na cti“,³⁷⁵ a navrhla obžalobu Gautschovy vlády pro urážku na cti žen.³⁷⁶ „Jsou-li v Rakousku zloději, pak jsou to ti lidé, kteří dělají zákony, kterými ženy jsou o své právo oloupeny,“³⁷⁷ konstatovala v souvislosti s vládním návrhem reformy Zeminová. V dubnovém čísle Ženských listů z roku 1906, tedy z doby těsně poté, co byl návrh podán do říšské rady k projednání, například autor/ka podotýká: „Když rakouská vláda podala návrh na volební opravu, zapoměla patrně, že přes polovic státních občanů tvoří ženy – a proto se o nich ani nezmínila.“³⁷⁸

Vedle rakouské vlády zastávali v diskursu sufražistek k volební reformě pozici „nepřítele“ ve vztahu k „ženám“ také „muži“. „„Jako nepřijde svoboda národů od mocnářů, tak nepřijde svoboda žen od mužů,“ zní slova významná, pronesená na velké protestní schůzi žen českých v neděli dne 18. března 1906 [...], na níž ženy protestovaly proti znění navržené volební reformy do rady říšské,“ takto byla v Ženském listě uvedena reportáž ze zmiňované schůze konané v Praze na Žofíně k návrhu volební reformy.³⁷⁹ „Některým mužům, – celým vrstvám mužů bezprávných odpírají dobré právo jejich vlády: ale téměř všem ženám odpírají totéž právo muži. Je to starý zápas pohlaví [...],“³⁸⁰ napsala v lednu roku 1906 v článku *Několik myšlenek k zápasu za právo volební* spisovatelka Pavla Maternová. „Volební právo žen [...] stalo se palčivou otázkou, která by odpadla, kdyby muži osvědčovali své pronášené návrhy a programy také činně“, konstatovala Olga Stránská-Absolonová a pokračovala,

³⁷⁵ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1723, přír. č. 22/76, protokol z veřejné schůze žen konané dne 10. prosince 1905 v Národním domě na Vinohradech, s. 6.

³⁷⁶ STRÁNSKÁ, Olga. Protestní schůze za volební právo. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 8, s. 102.

³⁷⁷ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1723, přír. č. 22/76, protokol z veřejné schůze žen konané dne 10. prosince 1905 v Národním domě na Vinohradech, s. 6.

³⁷⁸ Volební právo žen. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 4, s. 71; srovnej Volební právo žen. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 11, s. 208.

³⁷⁹ STRÁNSKÁ, Olga. Protestní schůze za volební právo. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 6, s. 85.

V samotném protokolu schůze tato slova zaznamenána nejsou.

³⁸⁰ MATERNOVÁ, Pavla. Několik myšlenek k zápasu za právo volební. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 1, s. 3.

že při prohlášení o Gaustchově reformě se proti opomenutí žen ani jediný muž neozval.³⁸¹

České poslance usilující o zařazení volebního práva žen do reformy prezentovaly měšťanské a národně socialistické aktivistky jako své spojence, jako ty, kteří stojí na straně žen. Rezoluce přijatá na schůzi žen svolané organizací národně sociální strany na 30. září 1906 na pražský Žofín vyjadřovala „nejhlubší politování“ nad projednáváním osnovy ve výboru pro volební opravu;³⁸² národně socialistickému poslanci Chocovi byl v souvislosti s jeho návrhem na zařazení volebního práva žen do reformy vyjádřen dík, jeho jednání ve výboru pro volební opravu bylo označeno za „spravedlivé, mužné a demokratické“.³⁸³ Kritika v rezoluci naopak směřovala k sociální demokracii: „Poslance dra Adlera žádáme, aby nezrazoval nadál program své strany a doufáme, že snad konečně se probudí i ženské organizace sociálně demokratické a donutí svého zástupce k poctivě demokratickému jednání.“³⁸⁴³⁸⁵

„Dělnictvo“ versus „nepřátelé volební reformy“

Argumentace dělnických aktivistek za volební právo žen v souvislosti s reformou a událostmi konce roku 1905, které jí předcházely, byla, narozdíl od argumentace měšťanských aktivistek vedena primárně z pozice třídní příslušnosti, z pozice „dělnictva“, resp. „lidu“. „Lid“ přitom v pojetí sociálně demokratických aktivistek zahrnoval jak dělnické muže, tak „celé šiky žen“³⁸⁶.

Bojů za všeobecné volební právo v posledních měsících roku 1905 se, jak již bylo řečeno, (nejen) dělnické ženy aktivně účastnily. Sociálně demokratické

³⁸¹ Stránská-Absolonová, Olga, Všeženská schůze pro volební právo, *Ženský svět* 9/1905, č. 22, s. 302.

³⁸² O. S. A. Schůze žen národně sociálních o volební opravě. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 17, s. 226-227.

³⁸³ O. S. A. Schůze žen národně sociálních o volební opravě. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 17, s. 227.

³⁸⁴ O. S. A. Schůze žen národně sociálních o volební opravě. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 17, s. 227.

³⁸⁵ Gelnarová, J. (2012). *cit. d.*, s. 204.

³⁸⁶ STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. Všeženská schůze pro volební právo. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 22, s. 303.

aktivistky za volební právo žen prezentovaly ve svém tisku události konce roku 1905 jako boj „dělnictva obojího pohlaví“. Například v souvislosti s demonstrací z 10. října za všeobecné volební právo do českého zemského sněmu se v *Ženském listě* dočteme: „Praha zavolala a dělnictvo přišlo! Přišli muži a ženy, [...] Před branami privilegovaného sněmu zemského **stálo sto tisíc dělného lidu**³⁸⁷ volajícího po svém právu, po všeobecném přímém, tajném právu hlasovacím.“³⁸⁸ Na schůzi žen v prosinci roku 1905 vůdčí sociálně demokratická aktivistka Karla Máchová poukazovala na to, že otázka všeobecného volebního práva není otázkou „čistě ženskou, feministickou, nýbrž otázkou mužů i žen společnou“.³⁸⁹ A také na to, že sociální demokracie přijala zásadu aktivního i pasivního všeobecného volebního práva bez rozdílu pohlaví již před lety ve svém erfurtském programu.³⁹⁰

Z diskursu jednoznačně vyplývá, že sociálně demokratické aktivistky se ve vztahu k reformě identifikovaly se sociálně demokratickými muži, nikoli se ženami ze středních vrstev a hovořily primárně z pozice „dělnictva“. Z pozice „my – dělnictvo“ vyjadřovaly sociálně demokratické aktivistky (střízlivou) podporu přijetí reformy. V souvislosti s průtahy projednávání a možnou hromadnou stávkou dělnictva autorka jednoho z textů konstatuje: „Tam, kde se jedná o politickou budoucnost dělnictva, tam musíme i my, ženy, býti odhodlány ku každé oběti [...] Právo mužů jest též právem žen.“ Autorka hovoří o společném údělu, společném strádání a odříkání, o tom, že život proletářských žen a mužů je stejně těžký, a vyzývá „soudružky“, aby byly připraveny k společnému boji, který povede k občanské rovnosti.³⁹¹

Jestliže měšťanské a národně socialistické aktivistky ve svém tisku kritizovaly sociální demokraty za to, že se v době projednávání reformy aktivně nepostavili za požadavek volebního práva pro ženy, přestože ho mají ve svém programu,

³⁸⁷ Zvýrazněno v originále.

³⁸⁸ Dvacáté století. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 22, s. 1.

³⁸⁹ Manifestační schůze žen za všeobecné rovné právo hlasovací. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 26, s. 3.

³⁹⁰ Manifestační schůze žen za všeobecné rovné právo hlasovací. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 26, s. 3.

³⁹¹ Ženy, připravme se k hromadné politické stávce. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 15, s. 1.

v tisku sociálně demokratických aktivistek v době projednávání reformy takovou kritiku nenalezneme. Sociální demokratky stály na straně dělnických mužů. „My jsme tehdy šly s našimi soudruhy a půjdeme zase do nejtěžších zápasů, kdyby volební reforma měla být ohrožena,“ konstatovala v souvislosti s účastí žen na generální stávce konané 28. listopadu 1905 Máchová na schůzi 11. listopadu 1906.³⁹²

Zatímco dělničtí muži byli součástí pozice „my“, středostavovské ženy zde byly jedněmi z těch, vůči kterým se dělnické aktivistky v souvislosti s reformou vymezovaly. Na diskursu k volební reformě se velmi dobře ukazuje, že třídní solidarita hrála u sociálně demokratických aktivistek jednoznačně větší roli než solidarita s měšťanskými sufražistkami na základě společné genderové identity. Jako překážka sloučení hnutí představitelk žen z různých tříd byly prezentovány právě třídní rozdíly, které představitelky sociálně demokratického ženského hnutí pokládaly za důležitější než společnou příslušnost k ženskému pohlaví. Dělnická aktivistka Anna Steinerová na již zmiňované schůzi 11. listopadu 1906 odmítala využívání požadavku volebního práva žen proti volební reformě. A řečnický se ptala: „Kde byly ženy měšťácké, kde byly ženy národně sociální v dobách, kdy naši soudruzi už dávno prolévali za všeobecné rovné právo hlasovací krev?“³⁹³

V jiném z textů v Ženském listu z června roku 1907 se konstatuje, že „ženy měšťácké“ nemají třídní zájmy a že vlastenecké zájmy nejsou dostačující „k velikému osvobozujícímu boji“. Je poukazováno na různorodost v hnutí „měšťáckých“ žen – nejasnost politickou, ve vztahu ke klerikalismu, třídní různost, to vše údajně představitelkám středostavovských žen znemožňuje pevné sloučení narozdíl od žen sociálně demokratických, které spojuje společný program. Autorka textu poukazuje na to, že při užších volbách do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady v květnu 1905 se všechny strany postavily proti

³⁹² Stanovisko sociálně demokratických žen k volební reformě. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 24, s. 4.

³⁹³ Stanovisko sociálně demokratických žen k volební reformě. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 24, s. 4.

sociální demokracii a situace by podle ní byla stejná, i kdyby ženy měly volební právo, v parlamentu „by se utvořila svobodomyšlně-klerikálně feudální strana“. „Byla by to strana odpůrkyň i proti nám,“ konstatuje autorka.³⁹⁴

Jako „nepřátelé“ byli v diskursu dělnických aktivistek, narozdíl od diskursu aktivistek měšťanských a národně sociálních, vykreslováni také čeští poslanci, kteří ve výboru pro volební opravu podali návrhy na to, aby bylo volební právo žen zařazeno do reformy.³⁹⁵ Reprezentantky sociálně demokratického ženského hnutí prezentovaly toto jejich úsilí jako něco, co se snaží zmařit volební reformu, která ruší kuriový systém. Ženský list psal o tom, že poslanec Choc „dobře věděl“, že jeho návrh je v dnešní době nesplnitelný, znovu se zde hovořilo o nutnosti získat nejprve volební právo pro muže.³⁹⁶ V jiném z textů v Ženském listě se píše: „Nepřátelé volební reformy, jinak přátelé volebního práva žen, Kaiser³⁹⁷ a Choc, přičiňovali se ku zmaření volební reformy.“³⁹⁸ A v souvislosti se schvalováním osnovy ve sněmovně se v tomtéž textu uvádí: „Můžeme očekávat, že i tu se najdou nepřátelé volební reformy, však jedno jest jisto, že i tento nepřátelský hlas bude umlčen a že padnou hanebné dosud stávající volební kurie.“³⁹⁹⁴⁰⁰

Poté, co byla reforma přijata, resp. potom, co bylo o její konečné podobě rozhodnuto, můžeme vidět v diskursu sociálních demokratek určitou změnu pozic. V době, kdy již nebylo potřeba reformu obhajovat, se v Ženském listu objevuje také argumentace za ženské volební právo vedená primárně z pozice genderu. Autorka textu *Volební oprava a ženy* z ledna roku 1907 poukazovala na to, že reforma sice ruší privilegia rodu, majetku a vzdělání, že však stále existuje „privilegovaný parlament rodový“. Autorka se přímo ptá: „Každému muži

³⁹⁴ Do bojů a práce. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 12, s. 1.

³⁹⁶ Volební právo žen v Rakousku. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 21, s. 5.

³⁹⁷ Poslanec Kaiser se ve výboru pro volební opravu vyjadřoval pro zachování omezeného volebního práva žen, které platilo před přijetím reformy [Jenks, W. A. (1950), *cit. d.*, s.13].

³⁹⁸ Volební reforma ve výboru skoncována. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 23, s. 7.

³⁹⁹ Volební reforma ve výboru skoncována. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 23, s. 7.

⁴⁰⁰ Gelnarová, J. (2012), *cit. d.*, s. 204-205.

přiznáno právo hlasovací, ženě odepřeno. Co znamená tento stav?“ A odpovídá si: „Nic jiného, než že žena ve státě rakouském považována jest za méněcennou, podružnou, neschopnou.“ Podle autorky je „nepochopitelné, proč má míti právo to výhradně muž, muž vychovaný ženou“. „Ne, my nevzdáváme se boje za všeobecné právo hlasovací tím, že domohla se jej jedna část lidstva – muži, nikoliv, naší povinností jest, zahájit boj ten tím usilovněji,“ konstatuje autorka.⁴⁰¹

Celkově můžeme říct, že v diskursu sociálně demokratických aktivistek k volební reformě do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady stálo proti sobě dělnictvo – dělnické ženy a dělničtí muži, resp. sociálně demokratičtí poslanci na straně jedné a středostavovské ženy a ti čeští poslanci, kteří podali návrhy na zařazení volebního práva žen do reformy na straně druhé. Na základě toho, že sociálně demokratické aktivistky vyjadřovaly podporu reformě, která neobsahovala volební právo žen, však není možné automaticky vyvozovat, že by sociálně demokratické aktivistky zájmy dělnických mužů nadřazovaly nad zájmy dělnických žen, resp. volební právo dělnických mužů nad volební právo dělnických žen. Jak si ukážeme v poslední kapitole, sociálně demokratické aktivistky pokládaly tento postup za nejefektivnější také z hlediska volebního práva pro ženy.

„Dělnické ženy“ versus „dámy“

Pokud jde o volební právo do českého zemského sněmu, měšťanské aktivistky v této souvislosti hovořily z pozice „my, ženy české“ nebo „my, český národ“. Těmi, vůči komu se vymezovaly, zde nebyli „muži“, resp. „čeští muži“, ale „monarchie“, respektive „Němci“. Vzhledem k tomu, že této otázce se budu podrobněji věnovat v kapitole Národ, zde ji nechám stranou. Pokud jde o dělnické aktivistky, ty se k volebnímu právu do českého zemského sněmu

⁴⁰¹ Volební oprava a ženy. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 3, s. 1.

vztahovaly nikoli z pozice „my, ženy české“, ale opět z pozice „my, dělnictvo“, resp. „my, dělnické ženy“. Stejně jako muži-nepoplatníci, ani ženy, které neplatily přímé daně nebo nepatřily k tzv. honoracím, volební právo do českého zemského sněmu neměly. Jestliže měšťanské aktivistky, jak si ukážeme v jedné z dalších kapitol, hovořily o tom, že „české ženy“ mají volební právo do sněmu, dělnické aktivistky naopak poukazovaly na partikularitu tohoto volebního práva, na to, že se netýká všech žen, ale pouze poplatnic. Dělnické aktivistky používaly pro omezené volební právo, jež některé ženy do sněmu měly, termín „dámské“ volební právo. Středostavovské ženy, které volební právo do sněmu zpravidla měly, zde stály spolu se středostavovskými muži na pozici „oni“. Třídní identita byla podle dělnických aktivistek klíčová nejen pro vymezení zájmů dělnických žen, ale také pro vymezení zájmů žen středostavovských. V článku *Ženské či dámské volební právo?* otištěném v *Ženském listě* v roce 1913 najdeme odmítnutí toho, že všechny ženy mají stejné zájmy, společná třídní příslušnost byla prezentována jako z hlediska vymezení zájmů důležitější než identita genderová. „Nezdá se nic tak zpozdilým, jako tvrzení, že všechny ženy sledují stejné sociální zájmy a že by bohaté dámy, jako ženy, svého hlasu odevzdaly v zájmu pracujících žen. Proletářské ženy nesmí se takovými řečmi a sliby dát klamat. Bohaté, majetné ženy svých práv právě tak, jako muži své třídy, v zájmu vlastním využijí,“ dočteme se v článku v souvislosti s tím, že podle vládního návrhu volební novely nemělo být do českého zemského sněmu zavedeno volební právo pro ženy „nepoplatnice“.⁴⁰²

„Dcery pražské“ versus „systém mužské vlády“

Stejně jako v případě poslanecké sněmovny rakouské říšské rady a českého zemského sněmu, také v souvislosti s volebním právem do obcí měly středostavovské a dělnické aktivistky za volební právo žen shodný cíl:

⁴⁰² *Ženské či dámské volební právo? Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 27, s. 1-2. Srovnej *Za občanské*

všeobecné a rovné volební právo. Výbor pro volební právo žen se dožadoval „plného zrovnoprávnění žen jako příslušnic obce“, toho mělo být dosaženo zrušením institutu plnomocenství, zavedením práva volitelnosti žen a jeho rozšířením na všechny ženy a na všechny muže stejnou měrou.⁴⁰³ Také z proklamací v Ženském listu, který byl tiskovým orgánem dělnického ženského hnutí, jasně vyplývá, že cílem dělnických představitelky bylo rovné volební právo do obcí pro všechny – muže i ženy, tedy rovné a všeobecné volební právo. Autorka jednoho z článků z roku 1907 žádá: „Dejte nám všeobecné přímé a tajné právo hlasovací nejen do říšské rady a zemského sněmu, ale i do obecních správ“.⁴⁰⁴ Pozice, ze kterých středostavovské a dělnické aktivistky hovořily, se však lišily. Stejně tak se lišilo pojetí viníka stávajícího stavu. V případě volebního práva do obcí neměla na vymezení „my-oni“ vliv kategorie *národa*, určujícím pro vymezení pozic bylo propojení kategorií *genderu* a *třídy*. Podívejme se, jaké pozice najdeme v souvislosti s volebním právem do obcí v diskursu měšťanských sufražistek.

Pokud jde o volební právo do obcí, měšťanské aktivistky ho požadovaly z pozice „my, ženy“, nikoli z pozice „my, buržoazie“. Z argumentace je patrné, že termín „ženy“ v tomto případě postihoval jak ženy střední třídy, tak ženy z nižších vrstev. Ženy z nižších vrstev přitom byly v pojetí měšťanských aktivistek vnímány v první řadě jako ženy, nikoli jako představitelky dělnické třídy. Stránská-Absolonová v souvislosti s volebním právem žen do obcí konstatuje: „Chce-li ženské hnutí vymanit ženinu osobnost plně a všestranně ji osamostatnit jako člověka, nemůže připustit nadprávi majitelky jmění a příjmů nad pracující nemajetnou ženou.“⁴⁰⁵ Podotýká, že toho není mnoho, „čeho zákon ženám poskytuje, a za to málo vděčí jen svému jmění“. „Není to uznání ženské osobnosti, které ji vyměňuje práva, ale sklonění se před mocí kapitálu,“ píše autorka.⁴⁰⁶

zrovnoprávnění ženy. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 12, s. 1.

403 Práce Výboru pro volební právo žen v uplynulém roce. *Ženský obzor*. 1909, roč. 8, č. 4, s. 73.

404 Zájem ženy na obecní správě. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 13, s. 4.

405 STRÁNSKÁ, Olga. Za volební právo žen. *Ženská revue*. 1907, roč. 3, č. 11, s. 3.

406 STRÁNSKÁ, Olga. Za volební právo žen. *Ženská revue*. 1907, roč. 3, č. 11, s. 4.

Z genderové pozice, nikoli z pozice třídní středostavovské aktivistky kritizovaly také Schafrovu novelu volebního řádu do obce pražské, která by znamenala přiznání (pouze aktivního) volebního práva ženám na základě poplatnosti, tedy nikoli ženám z nižších vrstev. Návrh kritizuje v *Ženském světě*, jednom z časopisů občanského ženského hnutí, například Marie Branbergrová. Poukazuje na to, že pražské ženy svého času usilovaly o reformu ve smyslu „všeobecného a rovného práva bez omezování na voliče mužské“. Omezené hlasovací právo vztahující se jen na některé ženy nemá podle autorky „pro ženskou otázku velkého významu, neboť uznává jen ženin majetek a titul, ne však její individualitu“.⁴⁰⁷

V souvislosti s obcí pražskou, kde ženy podle volebních pravidel z roku 1850 volební právo neměly, nabývalo „my, ženy“ metaforické podoby „my, dcery pražské“. Marie Tůmová například hovořila o Praze jako o „matce“ a o pražských ženách jako o jejích „dcerách“: Matka Praha musí odčinit křivdu, kterou trpěly dcery její po půl století, musí postavit se do popředí měst, a dáti ženám právo čisté, rovné.“ Tůmová v souvislosti s volebním právem žen do obce pražské odkazovala také ke kněžně Libuši: „Nechť rozhodne město dle své zakladatelky Libuše a dá ,rovné právo všemu občanstvu‘.“⁴⁰⁸

V souvislosti s volebním právem do obcí tvořila specifickou skupinu jedna z kategorií „veřejných žen“ – učitelky. Od roku 1902 měly podle rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ve Vídni definitivní učitelky volební právo do obcí, rozhodnutí soudu je řadilo do II. sboru, k tzv. honoracím, některé obce však řadily učitelky do III. sboru mezi poplatníky. V roce 1904 pak bylo právo volit do obecního zastupitelstva přiznáno všem učitelkám v Rakousku.⁴⁰⁹ Zatímco volební právo na základě příslušnosti k tzv. honoracím bylo přímé, volební právo žen na základě poplatnosti přímé nebylo. Tyto dva principy se

⁴⁰⁷ BRANBERGROVÁ, Marie. Volební hnutí žen v Praze. *Ženský svět*. 1909, roč. 13, č. 2, s. 27.

⁴⁰⁸ O. S. A. Ženy a volby obecní v Praze a jinde. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 19, s. 226.

⁴⁰⁹ MALÍNSKÁ, J. *Volební právo žen*, s. 52.

zde dostávaly do konfliktu, někdy volební komise umožňovaly učitelkám volit přímo,⁴¹⁰ jinde nikoli. V souvislosti s touto situací se pozice v diskursu mění. Aktivistky neargumentují za přímé volební právo učitelek z pozice genderu, ale z pozice třídy. Ve prospěch přímé volby bylo argumentováno tím, že vzdělání a povinnosti učitelek jsou rovny vzdělání a povinnostem učitelů a poukazováno na to, že po učitelích-mužích nikdo nechce, aby volili prostřednictvím plnomocníka, přestože stejně jako učitelky disponují právem honorativním.⁴¹¹ Argumentace za přímé volební právo učitelek do obcí využívala třídní nerovnosti volebního práva, respektive existence několika volebních sborů, ve prospěch určitých žen – učitelek. Právo učitelek na možnost volit přímo nebylo zdůvodňováno tím, že by všechny ženy měly volit přímo, ale příslušností učitelek k tzv. honoracím. Genderová rovnost v rámci stavu, resp. třídy – rovné právo učitelek a učitelů – je zde podmíněna nerovností třídní – příslušností učitelstva k tzv. honoracím.⁴¹²

Rozdílná důležitost, kterou připisovaly dělnické a měšťanské aktivistky *genderu* a *třídě* jako kategoriím vymezujícím postavení ve společnosti, se projevovala v jejich rozdílném pojetí „nepřítele“, resp. viníků tehdejšího stavu. Měšťanské aktivistky, které postavení žen v systému spojovaly především s jejich genderovou příslušností, pokládaly za hlavní problém, resp. překážku reformem ve prospěch volebního práva žen do obcí konservatismus společnosti, především pak konservatismus mužů. Pozici „oni“ zastávali v diskursu středostavovských aktivistek k volebnímu právu do obcí „muži“.

Podle Stránské-Absolonové, představitelky občanského ženského hnutí, lidé, kteří upravují zákonodárství, sice osobně neodmítají zrovnoprávnění žen, nemají však odvahu „vystoupit proti systému, vzešlému ze starého názoru na život“. Autorka podotýká: „Neupřímnost, konservativnost společnosti brání

⁴¹⁰ Přímou mohly učitelky volit např. ve Velvarech, České Skalici nebo Voticích. T. Volební právo učitelek do obcí. *Ženský obzor*. 1909, roč. 8, č. 7, s. 134.

⁴¹¹ T. Volební právo učitelek do obcí. *Ženský obzor*. 1909, roč. 8, č. 7, s. 134.

⁴¹² Gelnarová, J. (2011). *cit. d.*, s. 46-47.

připustit hlas ženy tam, kde dosud zněl pouze hlas muže. Odtud tolik rozporů ve snahách a výsledcích.“⁴¹³ Stránská-Absolonová kritizuje to, že lidé, kteří v zásadě souhlasí s volebním právem žen, jim ho odmítají přiznat, jelikož ho ženy nikdy neměly, tito lidé podle ní nepokládají rovnocennost ženy s mužem za vývoj, ale za cosi revolučního.⁴¹⁴ Autorka poukazuje na to, že sbor obecních starších uznává schopnosti žen přibíraje je k čestným funkcím. Důvodem, proč jim neumožňuje podílet se na volbě těch, jejichž rozhodnutí zasahují do života žen, je podle ní jeho konservativnost a obava, že by se ženy domáhaly „odstranění nespravedlivostí páchaných systémem mužské vlády“, např. zrovnoprávnění dívčího a chlapeckého školství.⁴¹⁵

Také Františka Plamínková pokládala za problém konservatismus mužů. Odmítání institutu plnomocenství, a nutnost pasivního volebního práva pro ženy zdůvodňovala tím, že ženy nenacházejí zastání svých zájmů u mužů. Jejich myšlení podle ní bylo stále v zajetí tradic starého systému, především pokud zájmy žen kolidovaly se zájmy mužů. Ačkoli se zde hovoří o mužích obecně, reálně se jedná o muže středostavovské, muži z nižších vrstev volební právo do obcí neměli.

„Dělnictvo“ a „ženy proletářské“ versus „bařtipáni na radnicích“

Měšťanské sufražistky tedy argumentovaly za všeobecné a rovné volební právo z pozice *genderu*, který pokládaly za základní kategorii vymezující postavení žen v systému společenských nerovností. Dělnické aktivistky argumentovaly za všeobecné a rovné volební právo do obcí primárně z pozice *třídy*. Zatímco měšťanské sufražistky hovořily ve svých textech především o situaci „žen“ a většinou používaly termín „ženy“ bez bližšího určení třídy, představitelky dělnických žen mluvily o situaci „dělnictva“ nebo „lidu“ a zmiňovaly-li

⁴¹³ O. S. A. Ženy a volby obecní v Praze a jinde. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 19, s. 226.

⁴¹⁴ Ženy a volby obecní v Praze a jinde. *Ženské listy*. 1907, roč. 35, č. 11, s. 229-230.

⁴¹⁵ O. S. A. Ženy a volby obecní v Praze a jinde. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 19, s. 226.

konkrétně ženy, pak zpravidla ke slovu „ženy“ přidávaly přívlastek „proletářské“.

V Ženském listě se v souvislosti s volebním právem do obcí dočteme například následující: „Volební řád do obcí je za dnešních poměrů kulturního a sociálního vývoje naprosto neudržitelným, neboť v něm zračí se nejnápadněji moc silnějšího nad slabším. Rády věříme, že se nechce z obecních rad těm bařtipánům, kteří sobě uvykli třímat nad lidem karabáč. Oni nechtějí ze své moci ničeho popustit v doměnce, že ten, který přišel k majetku, že tím přišel k rozumu. Kdyby ten který kovář, truhlář, rukavičkář nebo uzenář neb řezník zůstal dělníkem, nebyl by se dostal do obecní rady, třeba byl moudrý jako ‘Syrach’, ale jakmile se povýšil z práce jiných, z výdělku cizí práce, stala se změna i s jeho vzděláním a inteligencí.“⁴¹⁶ V jiném článku se píše: „Když věnujeme jen povrchní pozornost volebnímu právu, tu nalezneme jedno, že je výsadou jen pro zámožné, kteří vše v obci řídí a o potřebách lidu rozhodují. Hospodaření v obcích neděje se v zájmu obyvatelstva, nýbrž v zájmu jistých tříd“.⁴¹⁷

Zatímco středostavovské aktivistky se v souvislosti s volebním právem do obcí vymezovaly vůči mužům – muži, resp. mužský systém vlády ženám v uskutečnění jejich cíle bránili, dělnické aktivistky za volební právo žen opět, stejně jako v případě otázky volební reformy do říšské rady nebo volebního práva do českého zemského sněmu, prezentovaly muže jako své spojence. Dělnické ženy a dělničtí muži byli z hlediska volebních pravidel ve stejné situaci, kuriový systém, na kterém byla volební pravidla do obcí postavena, je vylučoval na základě *třídy*. V argumentaci se dělnické aktivistky ztotožňovaly primárně právě s muži ze stejné třídy, nikoli se ženami ze středních vrstev. Představitelky dělnických žen pokládaly za reprezentantku svých zájmů sociální demokracii, jedinou stranu schopnou zajistit jak mužům, tak ženám

⁴¹⁶ Návrh volební reformy do obce pražské a ženy. *Ženský list*. 1909, roč. 18, č. 1, s. 3.

⁴¹⁷ Volební právo žen do obcí. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 35, s. 5.

volební právo do obcí.⁴¹⁸ V textech je zdůrazňována kolegialita a svornost dělnických žen s dělnickými muži.

Dělnické ženy a dělníci muži opět stáli v diskursu aktivistek sjednoceni v boji za společný cíl: „Vzhledem k důležitosti volebního práva do obcí **budeme svorně s našimi soudruhy za volební právo státi v boji** tak dlouho, až je vybojujeme pro obě pohlaví,“ dočteme se v jednom z textů v *Ženském listě*.⁴¹⁹ V dalším z článků v *Ženském listě* autorka konstatuje: „V **boji** za volební právo do obcí **musí i žena vedle muže státi**, neboť její zájem na správě obecní není menší muže“.⁴²⁰ A text uzavírá slovy: „Vzhledem k důležitosti volebního práva do obcí budeme **svorně s našimi soudruhy** za volební právo státi v boji tak dlouho, až je vybojujeme pro obě pohlaví.“⁴²¹ V jiném z textů jeho autorka tvrdí: „My, ženy proletářské, ujišťujeme radniční pány, že přineseme všech obětí a postavíme se v řady bojujících, a volební právo do obce dobudeme přes hlavy všech a proti všem.“⁴²² Volební řády do obcí, označované jako neudržitelné, mělo podle ní povalit organizované dělnictvo.⁴²³ Právě z třídních pozic odmítaly dělnické aktivistky za volební právo žen volební pravidla přiznávající volební právo pouze některým ženám, z tohoto hlediska je kritizována také Schafrova novela.

Zatímco pro měšťanské ženy představoval „nepřítele“ „systém mužské vlády“, dělnické ženy, které se považovaly primárně za součást lidu, resp. součást dělnictva, pokládaly za viníka svých problémů nikoli konzervatismus mužů, ale buržoazii a katolickou církev. Buržoazie byla v případě volebního práva do obcí reprezentována představiteli radnice. „Nepřítel“ dělnictva, a tedy i dělnických žen, a viník jejich problémů je v textech označován různými způsoby, jako „bařtipáni na radnicích“⁴²⁴, „obecní tatíci“ a „copatí tatíci na

⁴¹⁸ Zájem ženy na obecní správě. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 13, s. 4-5.

⁴¹⁹ Volební právo žen do obcí. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 35, s. 5. Zvýraznění JG.

⁴²⁰ Volební právo žen do obcí. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 35, s. 5. Zvýraznění JG.

⁴²¹ Volební právo žen do obcí. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 35, s. 5.

⁴²² Návrh volební reformy do obce pražské a ženy. *Ženský list*. 1909, roč. 18, č. 1, s. 4.

⁴²³ Návrh volební reformy do obce pražské a ženy. *Ženský list*. 1909, roč. 18, č. 1, s. 4.

⁴²⁴ Zájem ženy na obecní správě. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 13, s. 4.

radnici“⁴²⁵ nebo „radniční klika“⁴²⁶. Proti nim pak stojí „sedřený chudák“, „malý městský úředníček“ nebo „ubohé dělnictvo“.⁴²⁷ Chování Prahy k dělníkům-zaměstnancům města je přirovnáváno k chování otrokáře k otroku: „Žádný otrokář nemohl by hůře omezovat svobodu otroka, než jak činí svým dělníkům královské město Praha.“⁴²⁸

Bližší vykreslení „nepřítele“ nabízí článek *Pražská správa a dělnictvo*. Článek je vyjádřením nespokojenosti s tím, že se „páni konšelé“ na pražské radnici rozhodli řešit schodek v rozpočtu seškrtnáním položek určených na nouzové práce pro nezaměstnané dělnictvo, nechali naopak v rozpočtu položku na dostihy a zároveň povolili stavbu holešovického kostela za obecní peníze, což autor/ka článku hodnotí jako „vyhazování peněz“. Pražská radnice je zde prezentována jako ta, která se zabývá koňskými dostihy, výlety, bankety, stavěním kostelů a kasáren, nemá však nemocnice a ústavy pro zestárlé a nedostatečně se stará o osiřelou mládež, matky a kojence. Zmenšení položky na potřeby dělnictva je v článku prezentováno jako brutální čin, kterým obecní správa dala najevo, že je „zavilou nepřítelkyní dělnictva“.⁴²⁹

V textech vidíme ostrou kritiku katolické církve označovanou jako „černá armáda“ a jejího spojení s radnicí. Autor/ka výše zmiňovaného článku *Pražská správa a dělnictvo* například prohlašuje: „Mladočeští husité stejně jako jich vydupanci národní dělníci táhnou za provaz klerikální a zpřahují se s černou armádou a podporují každou reakci. Když husitští páni radní chtějí dělat katolické církvi bohaté špendáže na kostely a sochy svatých, nechť tak činí ze svého, ale nechť se neopovažují sahati na peníze poplatnictva.“⁴³⁰ Autor/ka

425 M. Pražská obecní správa a dělnictvo. *Ženský list*. 1909, roč. 18, č. 49, s. 2-3.

426 Volební reforma do obcí a ženy. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 44, s. 5.

427 Volební reforma do obcí a ženy. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 44, s. 4-5.

428 Volební reforma do obcí a ženy. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 44, s. 5.

429 M. Pražská obecní správa a dělnictvo. *Ženský list*. 1909, roč. 18, č. 49, s. 2-3.

430 M. Pražská obecní správa a dělnictvo. *Ženský list*. 1909, roč. 18, č. 49, s. 2.

vyzývá obecní správu, ať nepřidává „bohatým klerikálům, kteří mají měšce plné“.⁴³¹⁴³²

⁴³¹ M. Pražská obecní správa a dělnictvo. *Ženský list*. 1909, roč. 18, č. 49, s. 3.

⁴³² Gelnarová, J. (2011). cit. d., s. 49-56.

6. Národ

Je zase slunný jarní den na sklonku XX. století [...]Bylo prý před neplnými sto lety, kdy tak chmurno bylo v Čechách a zamlžené výhledy. Lid český jako osamělá jabloň v poli, burácejícími větry až k zemi ohýbaná, tísněn byl útlakem tordého panství. A právě v té době na východě Čech vyšla Jitřenka nové doby. Zatřpytila se v hlavách i srdcích dobrého českého lidu jako náhle osvícená myšlenka, že přišel čas, udeřila hodina a nezměnitelný, věčný zákon vývoje žádá naplnění volaje i ženu, aby spolu s mužem povznášela národ svůj. Občanstvo východního trojhvězdí na novém obzoru kulturním: Vysokého Mýta, Skuče a Hlinska před sto lety, právě v jarní době rašení prvé v Rakousku zvolilo za svého zástupce na sněmu království Českého ženu a zajistilo si takto pro vždy čestnou památku v dějinách. Tak sdělovaly děti co vyprávěla učitelka a co bylo psáno v krásné knize národa českého.

Marie Tůmová, Františka Plamínková 1909

Z hlediska možnosti komparace na synchronní rovině – přesněji pro komparaci „diskursů“ aktivistek za volební právo žen působících v prostoru Habsburské monarchie, je důležitá skutečnost, že české sufražistky⁴³³ byly příslušnicemi národa v rámci mnohonárodnostní monarchie nedominantního. Tato kapitola je postavena na již zmíněných premisách konceptuální historie, a to, že koncepty nemají fixní obsah, ale jejich význam se proměňuje, a zároveň že koncepty slouží jako zbraně v politickém boji – jsou cíleně využívány pro dosažení určitých cílů. Cílem této kapitoly je zachytit, jakou roli hrál obraz češství v diskursu českých sufražistek ve vztahu k jimi sledovanému cíli, kterým bylo volební právo žen, jaké konkrétní funkce ve vztahu k volebnímu právu žen v diskursu sufražistek plnil. Nejprve se zaměřím na to, jaký obraz českého národa, resp. češství sufražistky v diskursu k volebnímu právu vytvářely, jaké koncepty a asociace se zde s češtvím pojily, jak byly personifikovány, jaké metafory byly používány. Následně se budu zabývat funkcemi, které nastíněný obraz českého národa plnil v jejich diskursu ve vztahu k volebnímu právu žen. S obrazem českého národa pracovaly ve svém diskursu sufražistky měšťanské, dělnické aktivistky za volební právo žen ve sledovaném období (tedy v období

⁴³³ V tom smyslu, jak byl termín „české sufražistky“ vymezen v úvodu práce.

od počátku dvacátého století) otázku českého národa tematizovaly spíše výjimečně.

V diskursu sufražistek najdeme v zásadě dva základní obrazy českého národa – český národ jako „národ pokrokový“ a český národ jako „národ utlačovaný“. Obraz českého národa nabýval jasné kontury ve vztahu k „tomu druhému“. Roli „toho druhého“ – zpátečníka a utlačovatele – plnila v diskursu sufražistek „Vídeň“, „rakouská vláda“, resp. rakouští „Němci“. „Monarchie“ a „český národ“ byly aktivistkami za volební právo pro ženy vyobrazovány jako dva protiklady.

Jedním ze způsobů symbolického vyobrazování zmíněné dvojice bylo „zpátečnictví versus pokrok“. Na jedné straně stál v diskursu českých sufražistek „pokrokový český národ“, na druhé „zpátečnická Vídeň“. Český národ byl sufražistkami vyobrazován jako nositel pokroku, jako národ vyspělý, spravedlivý, ctící rovnost a ze své podstaty demokratický. Pokrok v tomto případě znamenal ideový progres a pojily se s ním termíny jako „rovnost“, „svoboda“, „spravedlnost“ či „demokracie“; zpátečnictvím naopak bylo označováno potlačování těchto idejí. Jako ukázka „rakouského zpátečnictví“ byl sufražistkami prezentován postoj vlády k volebnímu právu pro ženy.

„Cit pro spravedlnost“, „demokratičnost“ či „pokrokovost“ byly vyobrazovány jako inherentní charakteristiky, resp. „povahové rysy“ českého národa, něco, co je Čechům vlastní.⁴³⁴ V diskursu českých sufražistek figurují tyto charakteristiky českého národa buď jako charakteristiky získané v důsledku historického vývoje českého národa, nebo jako jeho charakteristiky esenciální – něco, co má český národ „v krvi“. V konceptu přednášky Marie Tůmové *Ženské volební právo*⁴³⁵ se například píše o „dědictví kněžny Libuše“, které mají české

⁴³⁴ Františka Plamínková například psala v textu určeném pro zahraniční publikum o „starém českém duchu spravedlnosti“ [PLAMÍNKOVA, Františka. (1920) *The political rights of women in the Czechoslovak republic*. Prague: Gazette de Prague, s. 7].

⁴³⁵ Přednáška byla v pozměněné podobě pronesena na protestní schůzi v Praze na Žofíně 18. března 1906.

ženy stále „v krvi“, a o tom, že čeští a slovanští poslanci, „kterýmž táž krev koluje v žilách, nemohou míti jiný právní cit“.⁴³⁶ To, že se jednání Čechů v praxi mohlo odchylovat od výše popsaného ideálního obrazu češství, bylo pak prezentováno jako výsledek působení vlivu série rakouských vlád na český lid.⁴³⁷

Jako jeden z aspektů české „demokratičnosti“ a českého „citu pro spravedlnost“ byla českými sufražistkami označována rovnost žen a mužů v národě a úcta k ženám. Důležitou roli při vyobrazování českého národa jako národa spravedlivého a demokratického hrála prezentace českých dějin jako boje proti útlaku, boje za spravedlnost, pravdu a svobodu. Jako vrchol národních dějin bylo českými aktivistkami za volební právo žen představováno husitství a doba českobratrská, český „cit“ pro rovnost mužů a žen byl prezentován jako dědictví právě této tradice.

Volební právo žen jako manifestace „české pokrokovosti“

Podívejme se na to, jaké konkrétní funkce obraz českého národa jako národa pokrokového plnil ve vztahu k volebnímu právu žen v diskursu českých měšťanských sufražistek. Obraz „pravého češství“ jako pokrokového a demokratického plnil v souvislosti s volebním právem pro ženy v diskursu představitelk hnutí několik různých funkcí, resp. vyskytoval se v různých rolích. V první řadě vidíme použití konceptu českého národa jako národa pokrokového v apelu sufražistek na muže, aby se zasazovali za volební právo žen, ať už za jeho získání, nebo za jeho „záchranu“. Sufražistky na muže apelovaly, aby ukázali, že jsou „praví Češi“. Podívejme se na příklady takové argumentace: Na protestní schůzi konané v prosinci roku 1905 v souvislosti s reformou volebního práva do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady byl

⁴³⁶ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 2046, přír. č. 22/76, TŮMOVÁ, Marie. *Ženské volební právo*. Koncept přednášky, rukopis, s. 7.

⁴³⁷ PLAMÍNKOVÁ, Františka. (1920). *The political rights of women in the Czechoslovak republic*, s. 7.

přijít manifest, kde aktivistky hovořily z pozice „českých žen“ k „českým mužům“. Manifest končí slovy: „Mužové čeští, vás vážně a důrazně voláme, abyste nás, českých žen, se zastali, vámi volené zástupce vyzýváme, aby jako jednu z prvních povinností přijali, získali i pro ženy všeobecné, rovné, přímé a tajné volební právo do všech sborů samosprávných i zákonodárných. Neukládáme jim tímto nových povinností, chceme jen, aby slova jejich vlastních programů stala se činy, jinak nevěříme v jejich poctivost, pokrokovost a spravedlnost!“⁴³⁸

Marie Tůmová apelovala na české poslance, aby volební právo žen do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady podpořili, takto: „Mě alespoň to praví srdce hlas, a všem nám českým ženám, které máme v krvi až dosud dědictví své kněžny Libuše: totiž cit pro právo a spravedlnost, – nám ženám českým všem to jasně praví ten věčně neomylný vnitřní hlas, že stejně právo má být mezi bratry, rovnost v právu mezi bratry i mezi sestrami!⁴³⁹ A poslancové, čeští, slovanští, kterýmž táž krev koluje v žilách, nemohou míti jiný právní cit a nemohou co muži poctiví jednati jinak, nežli podle něho!“⁴⁴⁰ Genderová rovnost ve smyslu rovnoprávnosti žen a mužů je zde představována jako spravedlivá, spravedlnost je pak prezentována jako esenciální charakteristika českého národa, českých žen i českých mužů. V apelu figuruje mytologická postava kněžny Libuše jako symbolu práva a spravedlnosti a zároveň symbolu veřejně činné ženy, mohli bychom říci „politicky“.

Podpora českých, respektive slovanských poslanců volebnímu právu žen byla českými sufražistkami prezentována jako jejich povinnost. V petici z března roku 1906 adresované „volebnímu výboru na říšské radě“, tedy výboru, kde se projednával vládní návrh volební reformy, vidíme tento apel: „Statisíce žen čekají skalopevně, že zajisté slovanští poslanci, pamětlivi té vážnosti k ženám,

⁴³⁸ STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, O. *Všeženská schůze pro volební právo*. Ženský svět. 1905, roč. 9, č. 22, s. 304.

⁴³⁹ Podtrženo v originále.

⁴⁴⁰ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 2046, přír. č. 22/76, TŮMOVÁ, Marie. *Ženské volební právo*. Koncept přednášky, rukopis, s. 7.

kteřá vřdy ku cti byla předkům našim [...] jednohlasně pronesou rozhodnutí spravedlivé, aby řeny měly rovné všeobecné právo volební s muži“.⁴⁴¹

Jestliže s představiteli nedominantních národů v monarchii (slovanskými poslanci) – byla asociována „spravedlnost“ a „úcta k ženám“, rakouská vláda byla vykreslována jako zpátečnická. Citujme v této souvislosti například Frantiřku Zeminovou z protestní schůze aktivistek za volební právo řen konané v březnu roku 1906 k vládnímu návrhu volební reformy do poslanecké sněmovny rakouské řířské rady: „Od vlády naší nelze očekávat obrodu; po staletí měla Vídeň pro nás jen hrozbu. [...] Nastane-li klid v řadách mužů, rozběhnou se řeny a budou burcovat řeny ostatní proti zpátečnictví rakouského centralismu. Kdyby jedinec proti jedinci zachoval se tak jak vláda proti nám, mohl by být žalován pro urážku na cti. Dávám tedy vážný návrh na obřalobu ministeria Gautschova pro urážku řen.“⁴⁴² Zatímco v případě poslanecké sněmovny rakouské řířské rady bylo na české politiky apelováno, aby usilovali o to, aby bylo volební právo řenám přiznáno, v případě českého zemského sněmu vedle apelu na rozřření volebního práva na všechny řeny najdeme v diskursu sufrařistek také apel na to, aby „čeřtí muži“ pomohli zachránit stávající „práva českých řen“, a to v souvislosti s pokusy vlády řeny explicitně vyloučit z pasivního volebního práva.

V prohlášení, ve kterém aktivistky požadovaly, aby české politické strany postavily ve volbách do českého zemského sněmu v roce 1912 kandidátky-řeny, bylo třídně omezené a nerovné volební právo řen do sněmu vykreslováno jako „část práva národního“ a vládní pokusy o jeho omezení jako útok „zpátečnického Rakouska“ na toto právo: „A přec projevem svým sáhla vláda rakouská na část práva národního vztáhnuvří ruku, aby zlomila dosavadní rovnoprávnost dcer této vlasti se syny jejími – rovnoprávnost, která království

⁴⁴¹ STRÁNSKÁ, Olga. *Protestní schůze za volební právo*. Ženský svět. 1906, roč. 10, ř. 8, s. 102.

⁴⁴² PNP LA, fond Výbor pro volební právo řen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. ř. 1724, příř. ř. 22/76, protokol z protestní schůze řen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 6. Podrobněji ke schůzi viz téř STRÁNSKÁ, Olga. *Protestní schůze za volební právo*, *Ženský svět*. 1906, roč. 10, ř. 7, s. 85-86; ř. 8, s. 101-102.

naše staví v čelo nejpokrokovějších států světa!“ píše se v svolání vydaném 14. března 1912 Výborem pro volební právo žen a spol. k vládnímu návrhu volební reformy, jehož přijetí by vedlo k explicitnímu omezení pasivního volebního práva do českého zemského sněmu na muže.⁴⁴³ V prohlášení se také dočteme, „že vídeňská vláda nemá porozumění pro kulturní výši českého národa a že i ženy české patrně cení a odsuzuje dle inteligence zklerikalizovaných, ve vývoji opožděných zemí alpských; že nemá smyslu ni pro ducha doby“.⁴⁴⁴ Na jedné straně tedy v tomto prohlášení stojí „český národ“ a „české království“ postavené „v čelo nejpokrokovějších států světa“, proti němu pak „vídeňská vláda“ nemající „porozumění pro kulturní výši českého národa“ a „zklerikalizované, ve vývoji opožděné země alpské“.

Konstrukt českého národa jako národa svobodomyšlného sloužil v diskursu aktivistek za volební právo žen také jako argument proti časté námitce, že ženy budou volit „zpátečnický“, že podlehnou „vlivu klerikalismu“. „Čechy jsou vlastní exulantů, Husitů, Českých bratří – je nemožno, aby žena česká svobodu porazila; bude ji zvedat, neboť stopy historií zanechané jsou krvavé, trvalé,“ reagovala na domnělé „nebezpečí ženského klerikalismu“ Tereza Nováková v březnu 1906 na protestní schůzi proti vládnímu návrhu volební reformy do říšské rady.⁴⁴⁵

Svoji vlastní činnost aktivistky za volební právo žen opět zasazovaly do „národního rámce“. Představovaly ji jako činnost, která je nejen zájmu žen, ale v zájmu celého národa. Kandidatury žen do sněmu tak sufražistky prezentovaly jako otázku národní cti, zvolení ženy mělo před světem „dokumentovat kulturní výši českého národa“. Volební právo, jež některé ženy

⁴⁴³ Pasivní volební právo, to je býti volenu, vláda ženě nepřipouští... *Ženský obzor*. 1912, roč. 11, č. 3, s. 91. Vedle omezení pasivního volebního práva pouze na muže měl návrh přinést zavedení čtvrté – tzv. všeobecné kurie ke třem existujícím kuriím, volební právo by ve čtvrté kurii měli opět pouze muži.

⁴⁴⁴ Pasivní volební právo, to je býti volenu, vláda ženě nepřipouští... *Ženský obzor*. 1912, roč. 11, č. 3, s. 91.

⁴⁴⁵ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1724, přír. č. 22/76, protokol z protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 4. Srovnej NOVÁKOVÁ Tereza. Volební právo žen u nás. *Ženský svět*. 1904, roč. 8, č. 1, s. 6-7; č. 2, s. 20-21; č. 3., s. 29-30; č. 4, s. 43.

do českého zemského sněmu měly, bylo vyobrazováno jako něco, co „českým ženám“ „dal“ „český národ“. „Nám bylo jasno, že jest věcí národní cti, abychom, jakmile jsme si uvědomily svá práva v plném rozsahu, před celým světem dokumentovaly kulturní výši národa spravedlivého, který téměř o půl století dříve než Finsko a Norsko nám, ženám svým, dal volební právo rovné s muži – právo aktivní i passivní,“ deklaroval například Výbor pro volební právo žen po volbách do českého zemského sněmu v roce 1908, ve kterých poprvé kandidovaly také tři ženy.⁴⁴⁶

Prezentace omezeného volebního práva žen do sněmu jako „dávných práv českých žen“ sloužila také k apelu na voličky jako „české ženy“, aby svá „dávná práva“ užívaly. „V této době, kdy Evropa pohlíží s úctou k Finsku, v jehož sněmu [...] zasedá 19 žen; v této době by bylo přímo hanbou českých žen, kdybychom nedbaly **dávných svých práv**[...],“ konstatovala na jedné z voličských schůzí před volbami v roce 1908 kandidátka do českého zemského sněmu Marie Tůmová.⁴⁴⁷

České ženy pak jsou aktivistkami za volební právo žen vyobrazovány jako aktivní subjekty – spolutvůrkyně národních dějin, ženy bojující za svou vlast po boku mužů: "[České] ženy již téměř před 500 lety statně stály po boku mužů v plném vědomí, že účastny jsou boje vznešeného: za vlast a svobodu svědomí!"⁴⁴⁸ Boj žen za vlastní přesvědčení byl aktivistkami vykreslován jako něco, co je pro Češky charakteristické, co je odkazem jejich historické tradice. V diskursu sufražistek najdeme apel na české ženy, aby svým bojem za volební právo žen v této tradici pokračovaly. Inspirací měly být českým ženám nejstarší dějiny, doba husitská a bratrská, které Tereza Nováková ve své výzvě ženám

⁴⁴⁶ Po prvých zemských volbách 1908. *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 5, s. 80.

⁴⁴⁷ Z městské skupiny Hlinsko-Skuč-Vysoké Mýto. *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 4, s. 63. Zvýrazněno v originále.

⁴⁴⁸ Volby do zemského sněmu a ženy. *Ženský obzor*. 1908, roč. 7, č. 3, s. 47. Srovnej například řeč Marie Štěpánkové-Moravcové na sjezdu Mezinárodní Aliance pro volební právo žen v Budapešti v roce 1913 in ZIEGLOSER Jan. Mezinárodní kongress pro volební právo žen v Budapešti. *Ženský obzor*. 1913, roč. 12, č. 6-7, s. 178-179. Srovnej PLAMÍNKOVÁ, Františka. *The political rights of women in the Czechoslovak republic*, s. 7.

prezentovala jako období, kdy ženy stály za svým přesvědčením a šly pro ně do vyhnanství. „Dokažme, že s nimi neodstěhovala se všechna odvaha, že jsme ještě ty staré Češky, že umíme bojovat za národní a lidskou svobodu,“ apelovala Nováková na české ženy na velké manifestační schůzi za volební právo žen konané v Praze v prosinci roku 1905.⁴⁴⁹ Jak vidíme, boj za volební právo žen zde nijak nekoliduje se zájmy národa, české ženy byly v diskursu sufražistek těmi, které bojují jak za národní, tak lidskou svobodu.

V souvislosti s prvními kandidaturami žen do českého zemského sněmu se v ženském tisku hovořilo o tom, že ve volebním hnutí „tvoří české ženy skutečný předvoj, ony porozuměly, že přišla hodina pro českou ženu nejdůležitější, kterou nelze podcenit“.⁴⁵⁰ „Česká vyspělost“, tentokrát „vyspělost českých žen“ se v diskursu aktivistek za volební právo žen opět objevuje ve formě apelu. Tentokrát měly své „pravé Češství“ dokázat české ženy, a to svým úsilím o volební právo žen. „A když i volebního práva pro ženy ihned nedobudeme, tož přece budeme v Rakousku prvními, které se o to právo zasazovaly a podáme důkaz o své kulturní a politické vyspělosti,“ pronesla například Zeminová na schůzi ženských spolků konané k otázce volebního práva 24. listopadu 1905.⁴⁵¹

Zvolení Boženy Vikové-Kunětické poslankyní – první poslankyní ve střední Evropě a zároveň první slovanskou poslankyní – v roce 1912 pak bylo prezentováno jako potvrzení „české pokrokovosti“, jako vítězství českého demokraticky cítícího národa nad rakouským zpátečnictvím – ženu v pojetí sufražistek nezvolili pouze voliči Nymburska a Mladoboleslavska, tj. volebního obvodu, kde kandidovala, ale celý český národ. „Ve chvílích, kdy spojila se vláda, šlechta a Němci, aby odňali ženám českým passivní právo do sněmu zemského, český národ vysoko povznesl své ženy, uznáv je za občanky

⁴⁴⁹ STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. Všeženská schůze pro volební právo. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 22, s. 303.

⁴⁵⁰ České ženské politické hnutí. *Ženský obzor*. 1908, roč. 7, č. 4, s. 69.

⁴⁵¹ Všeobecné volební právo žen. *Ženské listy*. 1905, roč. 33, č. 12, s. 245.

rovnoprávné s mužem, a povznesl tímto činem sama sebe,“ napsala například v Ženském světě představitelka Ústředního spolku českých žen Eliška z Purkyňů.⁴⁵²

Jako úspěch celého českého národa bylo zvolení Vikové-Kunětické prezentováno českými sufražistkami také na mezinárodním fóru; Marie Štěpánková Moravcová jako delegátka Ústředního spolku českých žen na kongresu Mezinárodní aliance pro volební právo žen v Budapešti v roce 1913 například svůj projev ukončila slovy: „Jsme hrdé na svůj národ, jsme hrdé na svou práci, jsme hrdé na svoji první poslankyni a věříme v úspěchy práce další.“⁴⁵³

Jako ukázkou české vyspělosti prezentovala své zvolení také sama Božena Viková-Kunětická⁴⁵⁴, citujme v této souvislosti například úryvek z její řeči *O ženském mandátu do sněmu království Českého* pronesené v únoru roku 1913 na schůzi v Praze: „Český národ stál zase jednou na výši duchovní obrody a zvolení ženy do sněmu království Českého není jen důkazem jeho úcty k ženě, která tvoří nejodpovědnější jeho část, ale jest na prvním místě dokladem jeho veliké hodnoty mravní, která hrála tak velikou úlohu v jeho dějinách a táhne se jako stkvoucí řetěz od nepaměti až po dobu jeho vzkříšení.“⁴⁵⁵

Viková-Kunětická nakonec do lavic českého zemského sněmu neusedla, c.k. místopředseda v Čechách kníže František Thun jí odmítl vydat volební osvědčení.⁴⁵⁶ Jestliže zvolení ženy bylo českými sufražistkami prezentováno jako „ukázkou české pokrokovosti“, reakce c.k. místopředsedy na ně byla

⁴⁵² PURKYŇŮ z, Eliška. První žena poslancem na sněmu král. Českého! *Ženský svět*. 1912, roč. 16, č. 12, s. 158.

⁴⁵³ Řeč Marie Štěpánkové-Moravcové na sjezdu Mezinárodní Aliance pro volební právo žen v Budapešti v roce 1913. Citováno dle ZIEGLOSER, Jan. *Mezinárodní kongress pro volební právo žen v Budapešti. Ženský obzor*. 1913, roč. 12, č. 6-7, s. 179.

⁴⁵⁴ Sama Viková-Kunětická se k politickému ženskému hnutí nehlásila [Heczková, L., Svatoňová, K. (eds.). (2012). *cit. d.*, s. 15].

⁴⁵⁵ VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ, B. (1919). O ženském mandátu do sněmu království Českého. In VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ, B. *Vyznání. Řeči a studie B. Vikové Kunětické (1806-1918)*. Praha: Česká grafická akciová společnost Unie, s. 72.

⁴⁵⁶ Podrobněji k tomu viz Kořalka, J. (1996). *cit. d.*, s. 307-320.

vyobrazována jako „ukázka rakouského zpátečnictví“. Příkladem tohoto je rezoluce přijatá na manifestační schůzi za uznání „ženského poslance“, schůzi, která se konala 22. února 1913 v Měšťanské Besedě v Praze. V textu rezoluce proti sobě opět stojí „lid český“, kterým „zvolena byla poslancem první žena v celé střední a západní Evropě“, a „rakouská vláda, které jest cizí každý prvek demokraticismu“, vláda „která potlačuje zlidovění parlamentu v každém směru, která vůbec nemá pochopení pro svobodu, ale brání se každému výrazu vůle lidu“. Personifikací rakouského zpátečnictví se zde stal právě vládní místopředseda kníže Thun, v textu se hovoří o tom, že vláda „vyslovila neoprávněně ústy místopředsedního své veto proti vůli lidu“.⁴⁵⁷ Jestliže kníže Thun byl v diskursu měšťanských aktivistek za volební právo žen postavou zosobňující rakouské zpátečnictví, jako prototyp „českého pokrokového muže“ figuroval obecně v diskursu českých měšťanských sufražistek národní socialista Václav Choc jako ten, který obhajuje požadavky žen na politické scéně.

Volební právo žen pro dobro „malého utlačovaného českého národa“

Český národ a monarchie byly českými sufražistkami prezentovány nejen jako symbol pokroku versus symbol zpátečnictví, ale také jako „utlačovaný“ versus „utlačovatel“. Na jedné straně stál utlačovaný český národ – „lid český jako osamělá jablko v poli, burácejícími větry až k zemi ohýbaná“⁴⁵⁸, na straně druhé byl „útlak tvrdého panství“⁴⁵⁹.⁴⁶⁰ Františka Zeminová na schůzi národně sociálních žen 19. listopadu roku 1905 vyobrazovala úsilí o všeobecné volební právo jako boj utlačovaného slovanstva proti násilnickému systému: „Vždyť celý bratrský slovanský východ plane tou rudou krvavou září a ohlas bouří proti násilnickému systému se vzedmuvších i u nás temně zaduněl. Národ náš

⁴⁵⁷ Manifestace za uznání ženského poslance... *Ženský obzor*. 1913, roč. 12, č. 3, s. 88.

⁴⁵⁸ LA PNP, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 2045, přír. č. 22/76; TŮMOVÁ, Marie; PLAMÍNKOVÁ, Františka, Volební projev ve Vysokém Mýtě, 2. dubna 1909, s. 33.

⁴⁵⁹ LA PNP, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 2045, přír. č. 22/76; TŮMOVÁ, Marie; PLAMÍNKOVÁ, Františka, Volební projev ve Vysokém Mýtě, 2. dubna 1909, s. 33.

⁴⁶⁰ Srovnej PLAMÍNKOVÁ, Františka. *The political rights of women in the Czechoslovak republic*, s. 7-8.

jest dějinami silný, je zde doma, zde pracuje a zde chce vládnouti. A ony hlavy, které by mohly vzedmutou krvavou vlnu ukonejšit, usmívají se a slibují: ukazují tím, že nemají ani srdce, ani rozumu. Jest spoután národ náš v Rakousku, prý historickou formou a se svými požadavky a potřebami jsme odkázáni na vyšší instance říšské, ač Čechy i hospodářsky tak jsou rozvinuty, že připlácejí na okolní země říše, z nichž vycházejí naši nejúhlavnější nepřátelé.“⁴⁶¹

Požadavek volebního práva žen opět zapadal do obrazu českého národa jako národa utlačovaného dokonale – v souvislosti s „utlačovaným českým národem“ bylo volební právo žen aktivistkami prezentováno jako *dobro celku*, celku vymezeného jako „český národ“. *Právo ženy* se zde stává *dobrem pro národ*. Obraz utlačovaného českého národa se opět vyskytuje v diskursu českých sufražistek v různých souvislostech, plní zde různé funkce.

Opět se objevuje při apelu na české politiky, aby podporovali, respektive bránili volební právo žen, a umožnili tak (resp. nebránili) ženě podílet se na práci pro utlačovaný národ. „[Poslancové čeští, lide český] braňte ji [rovnoprávnost ženy] pro posilu svých řad, podporu svých paží a hlav umdlévajících dlouhými zápasy [...] Voláme důtklivě a čekáme s důvěrou, neboť věříme ještě, že slovy slibů a uznání českého muže následovati bude rozhodný čin!“ píše se v již citovaném svolání Výboru pro volební právo žen a spol. ze 14. března 1912, adresovaném českým poslancům na sněmu a vyzývajícím je, aby se postavili proti vládnímu návrhu reformy do českého zemského sněmu – návrhu, který mimo jiné vylučoval ženy z pasivního volebního práva.⁴⁶² V tomto úryvku je na jedné straně požadována podpora rovnoprávnosti ženy, vedle toho zde však vidíme také konstrukci ženy jako té, která stojí za mužem, jako podporovatelky muže, jako „posily jeho paží“. „Český muž“ je pak vykreslován jako ten, který svůj slib podkládá „rozhodným činem“, politici jsou vyzýváni, aby se chovali jako „rozhodní čeští muži“, kteří jsou schopni dostat svým slibům.

⁴⁶¹ O. S. A., J. B., R. Schůze a Manifestace. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 21, s. 288.

⁴⁶² Pasivní volební právo, to je býti volenu, vláda ženě nepřipouští... *Ženský obzor*. 1912, roč. 11, č. 3, s. 91.

Jako národní dobro prezentovaly aktivistky voličům a voličkám do českého zemského sněmu také kandidatury žen; „věčný zákon vývoje žádá naplnění volaje i ženu, aby spolu s mužem povznášela národ svůj;“ dočteme se například v již citovaném konceptu projevu Marie Tůmové a Františky Plamínkové k doplňovací volbě do českého zemského sněmu v roce 1909, v níž Tůmová kandidovala.⁴⁶³

Do obrazu českého národa jako národa utlačovaného zapadal požadavek volebního práva žen nejen v pojetí volebního práva jako *dobra celku*, ale také jako *práva ženy*. Svoboda (resp. útlak) národa a svoboda (resp. útlak) ženy byly sufražistkami prezentovány jako analogické. V souvislosti s pokusy vlády omezit volební právo žen do sněmu aktivistky apelovaly na české poslance, aby se jako příslušníci utlačovaného národa sami nedopustili útlu. „Zástupci národa českého, nedopusťte, abychom my Čechové, národ utlačovaný a ponižovaný, sami utlačili volání po právu, spravedlnosti a spolupráci, abychom sami sebe ponížili odhlasováním nespravedlnosti k ženám [...],“ stojí v petici, kterou Výbor pro volební právo žen podal na český zemský sněm proti vládnímu návrhu volební reformy a za zavedení všeobecného, rovného, tajného a přímého volebního práva pro muže i ženy do tohoto zastupitelského orgánu.⁴⁶⁴ Muži jsou v citovaném textu jako představitelé „utlačovaného národa“ vyzýváni k tomu, aby nedopustili stejný útlak, jakému je vystaven český národ, zároveň se však tady aktivistky staví samy na pozici „národa“, neargumentují zde za volební právo žen z pozice „my, ženy“, ale z pozice „my, Čechové“.

Zvolení ženy do českého zemského sněmu je v předvolební kampani měšťanskými sufražistkami prezentováno jako zásadní moment v historii českého národa, historický okamžik, kterého se voliči a voličky mají možnost

⁴⁶³ LA PNP, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 2045, přír. č. 22/76; TŮMOVÁ, Marie; PLAMÍNKOVA, Františka, Volební projev ve Vysokém Mýtě, 2. dubna 1909, s. 33.

⁴⁶⁴ Petice za volební právo českých žen. *Ženské listy*. 1909, roč. 37, č. 2, s. 36.

účastnit, sami se na něm podílet. Citát v záhlaví kapitoly ukazuje, jak Františka Plamínková a Marie Tůmová v předvolební době vyobrazovaly zvolení ženy do českého zemského sněmu (ke kterému nakonec ještě v tom roce nedošlo) v konceptu volebního projevu vztahujícího se ke kandidatuře Tůmové v roce 1909 v doplňovacích volbách ve volebním obvodu Vysoké Mýto-Skuteč-Hlinsko. Vykreslovaly zde iluzi toho, jak bude zvolení první ženy do českého zemského sněmu vnímáno za sto let.

Jestliže na domácí scéně vidíme apel českých sufražistek na české poslance, reprezentanty nedominantního národa, aby neoddělovali otázku svobody národa od otázky svobody ženy, na mezinárodním fóru najdeme apel českých sufražistek na ženy, příslušnice dominantních národů, aby neoddělovaly otázku svobody ženy od otázky svobody národa. Na kongresu Mezinárodní aliance pro volební právo žen v Budapešti v roce 1913 Marie Tůmová, která se kongresu účastnila jako delegátka Výboru pro volební právo žen, ve své řeči *Ženy a svoboda* pronesla: „Jsmeť přesvědčeny, že jenom ten národ, který dává svobodu a rovnost všem svým občanům a který ctí svobodu i rovnost národů jiných – že jen ten může býti národem v pravdě svobodným, jako jsme přesvědčeny, že ten, kdo v pouta jímá jiné, sám nehoden je svobody. A přejeme si, aby všichni národové došli k tomuto přesvědčení, nejen ti, kteří svobody se dovolávají, ale i ti, ba hlavně ti, kteří svobodu jiných šlapou.“ Svá slova adresovala „národu Maďarskému, jehož ženy touží tak vroucně po plné svobodě“. Svoboda zde byla prezentována jako nedílný koncept, ve kterém je svoboda jedněch spojena se svobodou druhých; „dokud maďarské matky nevychovejí všech svých synů v duchu pravé svobody, svobody pro ženy jako pro muže, svobody pro slabé tak jako pro mocné, svobody pro všechny – nejenom pro sebe – dotud nepřijde den, po kterém tolik toužil velký maďarský pěvec Petöfi, který dal život za svobodu vlasti [...],“ pokračovala Tůmová a svoji řeč uzavřela Petöfiho verši.⁴⁶⁵

⁴⁶⁵ Řeč Marie Tůmové na kongresu Mezinárodní aliance pro volební právo žen v Budapešti 1913 „Ženy a svoboda“. Citováno dle ZIEGLOSER, Jan. Mezinárodní kongress pro volební právo žen v Budapešti. *Ženský obzor*. 1913, roč. 12, č. 6-7, s. 180.

Celkově je možné říct, že požadavek volebního práva žen s obrazy českého národa jako národa pokrokového a českého národa jako národa utlačovaného, které ve svém diskursu k volebnímu právu žen měšťanské sufražistky konstruovaly, souzněl dokonale. Volební právo žen prezentované jako akt rovnosti, svobody, spravedlnosti a pokroku měl český národ jako národ spravedlivý, pokrokový a demokratický strážit (v případě již existujících práv) nebo za ně bojovat (v případě těch práv, která ženy dosud neměly). Stejně tak ho měl podporovat proto, že volební právo žen představovalo „dobro utlačovaného národa“ – rovnoprávné ženy mohly lépe pracovat pro svůj národ. Požadavek volebního práva žen a požadavky národa se v diskursu českých sufražistek nedostávají do žádné kolize. Volební právo žen zde není něčím, co by mělo být ať už nadřazováno, nebo podřizováno národnímu zájmu. V pojetí českých měšťanských sufražistek představuje volební právo požadavek, který je plně v souladu se zájmy národa, resp. který se sám stává národním zájmem.

7. Universální – partikulární

„Snaha oddálit pohlaví, bude korunována ‚všeobecným‘ právem volebním, které vyloučí všechny ženy.“

Františka Plamínková, 1905

V této kapitole se budu zabývat vztahem *universálního* a *partikulárního* v diskursu českých aktivistek za volební právo žen. Jak již bylo řečeno, jak měšťanské, tak dělnické aktivistky usilovaly o skutečnou universalitu volebního práva – o volební právo rovné a všeobecné ve smyslu volebního práva zahrnujícího za rovných podmínek všechny ženy i muže. To však neznamená, že by aktivistky v určitých situacích partikularitu (ať už partikularitu z hlediska *genderu* nebo partikularitu z hlediska *třídy*) stávajících volebních pravidel nebo navrhovaných změn volebních pravidel nevyužívaly ve prospěch svého požadavku. Dělnické aktivistky tak činily v případě reformy volebních pravidel do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady, reformy, která byla partikulární z hlediska *genderu* – zaváděla rovné volební právo pro (v zásadě) všechny muže a nepřiznávala volební právo žádné ženě. Měšťanské aktivistky pak v souvislosti s kuriovým volebním právem do českého zemského sněmu, které bylo partikulární z hlediska *třídy* – volební právo měli někteří muži a některé ženy, a to v zásadě za stejných podmínek, další muži a ženy volit a být voleni nemohli. Podívejme se na obě dvě situace.

„Všeobecné hlasovací právo – mužů“

V řeči navrhovatelů volební reformy do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady termín „všeobecné hlasovací právo“ znamenal pouze volební právo pro muže, i pro ně navíc reforma zaváděla určitá omezení, jedním z nich byl například pobytový census, který z volebního práva vylučoval řadu mužů-

sezónních dělníků. Omezené pojetí „všeobecnosti“ ve vládním diskursu vystihuje také poznámka v Ženském listu. Ministerský předseda Gautsch se měl pro deputaci vídeňských žen usilujících o ženské volební právo vyjádřit, že v dané chvíli sice není možné nic slíbit, ale že kdyby byl jednou požadavek volebního práva pro ženy projednáván, tak se jej rád zastane.⁴⁶⁶ Zástupce vlády ministr vnitra Bienerth se měl ve výboru pro volební opravu při projednávání otázky volebního práva žen vyjádřit v tom smyslu, že všeobecné volební právo neznamena nutně také volební právo pro ženy.⁴⁶⁷ V dominantním diskursu tedy máme na jedné straně termín „všeobecné volební právo“, které reálně znamenalo volební právo mužů, a na straně druhé „volební právo pro ženy“.

Měšťanské i dělnické aktivistky za volební právo žen odmítaly toto pojetí „universality“ omezené na muže, svorně poukazovaly na to, že to, co reforma zavádí, není skutečně všeobecné volební právo. „‘Všeobecné, rovné, přímé a tajné právo volební’ psáno bylo na praporu, který všechny svobodomyšlné strany rozvinuly za ruchu na podzim 1905. A nyní má všeobecnost a rovnost býti dána v šanc,“ píše se v jednom z textů v Ženském světě těsně po podání návrhu na říšskou radu.⁴⁶⁸ „Nikdy na rozhodujících místech neproněsena větší nepravda, než prohlášením předlohy za všeobecnou a rovnou,“ měla na protestní schůzi žen 18. března 1906 na pražském Žofíně konstatovat Františka Zeminová.⁴⁶⁹

Další z účastnic schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně řečnice Stibalová svůj nesouhlas s tehdejší vládním návrhem reformy vyjádřila takto: „Ženám vytýká se [...] nedostatek logiky v úsudku; ale od strůjců nynější volební opravy sotva bychom si mohly vzít vzor pro logické závěry. Neboť: žádá-li toho nutnost doby, aby zastupitelstva lidských řádů postavila se do stěžejí všeobecného, rovného práva, proč se tedy nezavádí všeobecné, rovné

⁴⁶⁶ Volební právo žen. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 8, s. 6.

⁴⁶⁷ Jenks, W. A. (1950). *cit. d.*, 103-104.

⁴⁶⁸ Volební právo žen. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 6, s. 75.

⁴⁶⁹ STRÁNSKÁ, Olga. Protestní schůze za volební právo. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 8, s. 102, protokol o schůzi tento výrok neobsahuje.

právo volební? [...] je [...] podvodem vypůjčiti si cizí firmu a pod touto prodávat padělek. A takovým padělkem zajisté je nynější vládní návrh pod firmou všeobecného práva volebního.“⁴⁷⁰ „Snaha oddálit pohlaví, bude korunována ‚všeobecným‘ právem volebním, které vyloučí všechny ženy,“ pronesla na schůzi 10. prosince 1905 Františka Plamínková.⁴⁷¹ „Kolem nás víří v plné síle volební ruch již ve znamení (tak zvaného!) všeobecného a rovného práva hlasovacího,“ dočteme se zase v souvislosti s prvními volbami konanými na základě volebních pravidel ustanovených reformou v Ženském světě.⁴⁷² Eliška z Purkyňů na manifestační schůzi slovanských žen pořádané 1. července 1907 konstatovala, že použití termínů „rovnosti“ a „všeobecnosti“ ve spojitosti s reformou je nesmyslné a nepravdivé, pokud jsou z volebního práva vyloučeny milióny inteligentních pracujících žen.⁴⁷³ „Všeobecným právem hlasovacím budeme moci nazvat právo to, až všichni dospělí obyvatelé a nikoliv jen jedna polovina lidstva, muži, jej dosáhnou, až v právo to zahrnuty budou i ženy,“ dočteme se v sociálně demokratickém Ženském listě na konci roku 1905.⁴⁷⁴ „Předloha [...] není všeobecnou, pokud právo volební nebude se též vztahovat k ženám,“ píše se v Ženském listě v článku *Volební oprava podána* v březnu 1906.⁴⁷⁵ V Ženském listě nalezneme také konstatování vůdčí představitelky sociálně demokratického ženského hnutí Karly Máchové z protestní schůze z prosince 1905, že teprve až všeobecné rovné volební právo bude zavedeno i pro ženy, bude ho možné označovat jako všeobecné.⁴⁷⁶

⁴⁷⁰ PNP LA, fond Výbor pro volební právo žen, protokoly o schůzích z let 1905–1914, inv. č. 1724, přír. č. 22/76, protokol z protestní schůze žen konané 18. března 1906 v Praze na Žofíně, rukopis, s. 7-8.

⁴⁷¹ Manifestační politická schůze českých žen pro volební právo. *Ženská revue*. 1905-1906, roč. 1, č. 7, s. 171.

⁴⁷² Opět o volebním právu žen. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 4, s. 46.

⁴⁷³ Manifestační schůze slovanských žen... *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 13, s. 156.

⁴⁷⁴ Volební právo žen a politické strany. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 25, s. 2-3.

⁴⁷⁵ Volební oprava podána. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 6, s. 1.

⁴⁷⁶ Manifestační schůze žen za všeobecné právo hlasovací. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 26, s. 3.

Sem s volební opravou

V tom, že reforma nezavádí skutečně všeobecné volební právo, se tedy aktivistky různých proudů shodovaly. Rozdíl však spočíval v tom, jaký význam této skutečnosti přikládaly. Jestliže v případě měšťanských a národně sociálních aktivistek za volební právo žen představovala základ diskursu k reformě kritika její partikularity, sociálně demokratické aktivistky prezentovaly partikulární volební reformu jako podle nich jediný reálný způsob jak dospět ke skutečně universálnímu volebnímu právu – volebnímu právu mužů i žen.

Strategii sociálních demokratek jak tohoto skutečně všeobecného volebního práva dosáhnout bychom mohli charakterizovat jako strategii postupných kroků: Reforma představovala v jejich pojetí jakýsi předstupeň volebního práva žen. Nejprve mělo být díky volební reformě získáno rovné volební právo pro muže a ti měli následně v parlamentu prosazovat volební právo pro ženy. V tomto duchu se Karla Máchová vyjádřila již na schůzi žen 10. prosince 1905.⁴⁷⁷ Podobně v Ženském listě se na konci roku 1905 píše: „Pro tuto dobu vstupují ženy svorně s muži v boj za všeobecné hlasovací právo v té důvěře, že po dosažení svého práva dostojí čestné povinnosti a se stejnou odhodlaností v boj za hlasovací právo žen zasáhnou.“⁴⁷⁸⁴⁷⁹

Volební reformu pokládaly představitelky dělnictva přes všechny její nedostatky za krok vedoucí správným směrem, protože posiloval dělnictvo. V článku *Volební oprava podána* z března roku 1906 sice vidíme kritiku nezařazení žen do reformy (autorka poukazuje na to, že novela „není všeobecnou, pokud právo volební nebude se též vztahovat k ženám“), a také kritiku dalších elementů reformy – jednoročního pobytového censu a rozdělení okresů – obojí je podle autorky nespravedlivé k dělnickým mužům.⁴⁸⁰ Celkově

⁴⁷⁷ STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. Všeženská schůze pro volební právo. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 22, s. 303.

⁴⁷⁸ Volební právo žen a politické strany. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 25, s. 3.

⁴⁷⁹ Gelnarová, J. (2012). *cit. d.*, s. 197.

⁴⁸⁰ Prohlášení vlády o volební reformě. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 25, s. 6-7.

je však reforma v článku prezentována jako „krok ku předu“, a to proto, že ruší kurie a s nimi výsady majetných tříd; slovy autorky reforma odstraňuje „zlaté tele“, jak je zde označen volební census.⁴⁸¹

Dělnice byly v sociálně demokratickém Ženském listě vyzývány k tomu, aby volební opravu aktivně podporovaly. Byla zde deklarována ochota žen přistoupit na podporu volební reformy i k radikálnějším opatřením: „Nedojde-li ku provedení volební reformy, bude muset dělnictvo a spolu též i ženy sáhnouti ku zbrani, a tou jest – všeobecná stávka.“⁴⁸²

Podpora reformy byla prezentována nikoli pouze jako vyjádření loajality sociálně demokratickým mužům, ale jako něco, co je v zájmu žen a jejich vlastního volebního práva. Autorka textu *Májová oslava* vybízela ženy k účasti na oslavách prvního máje roku 1906 těmito slovy: „Svoji četnou účastí dosvědčíte, že i vám jde o uskutečnění všeobecného, rovného práva hlasovacího a že i s vámi musí býti při požadavku tom počítáno.“⁴⁸³ A dále psala: „Sem s volební opravou, to musí se státi i heslem nás žen!“⁴⁸⁴⁴⁸⁵

To, že přijetí reformy podporovaly, neznamena, že by dělnické aktivistky nadřazovaly zájmy dělnických mužů nad zájmy dělnických žen. Sociálně demokratické aktivistky za volební právo žen prezentovaly zájmy dělnických žen jako součást zájmů dělnické třídy, s tím byla spojená jiná cesta k dosažení cíle, než jakou volily aktivistky měšťanské. Zrušení kurií bylo v diskursu dělnických aktivistek prezentováno jako nutný předstupeň volebního práva pro ženy, třídní rovnost volebního práva v partikulárním významu – tedy pouze pro muže, měla předcházet genderové rovnosti. V rezoluci přijaté na schůzi sociálně demokratických žen 11. listopadu 1906 je volební reforma, zavádějící volební právo pouze pro muže, prezentována jako krok směrem k volebnímu

⁴⁸¹ Volební oprava podána. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 6, s. 1.

⁴⁸² Ženy, připravme se k hromadné politické stávce. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 15, s. 1.

⁴⁸³ Májová oslava. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 9, s. 2.

⁴⁸⁴ Májová oslava. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 9, s. 2.

⁴⁸⁵ Gelnarová, J. (2012). *cit. d.*, s. 200.

právu žen. Stojí zde, že „ve volební reformě mařící výsady šlechty a bohatství aspoň pro říšskou radu přes její nedostatky vidíme veliký pokrok, jehož uzákoněním o značný kus cesty se přiblížíme k úplné rovnosti volebního práva a k jeho rozšíření i na ženy“.⁴⁸⁶

Zavedení volebního práva žen bylo prezentováno jako logický důsledek působení sociálních demokratů v parlamentu sestaveném na základě nových volebních pravidel. Karla Máchová v této souvislosti na schůzi 11. listopadu 1906 řekla: „Až naši soudruzi dostanou se do parlamentu, udělají si zákony jaké budou chtít a pak se rozumí samo sebou, že zavedou všeobecné rovné právo hlasovací pro ženy! Jako jsme se zasadily o jejich svobodu, tak se musí zasadit a zasadí se oni o svobodu naši.“⁴⁸⁷

V souladu s tím, jak představitelky sociálně demokratického ženského hnutí prezentovaly cestu k dosažení volebního práva žen – tedy že nejprve je nutné získat volební právo pro muže a ti k němu následně dopomohou ženám – byl také apel na muže, aby nyní nezapomněli svůj závazek splnit, apel, který se v diskursu aktivistek objevuje poté, kdy bylo o konečné podobě reformy rozhodnuto. V textu *Volební právo žen a sociálně demokratická strana* z dubna roku 1907 se v této souvislosti píše: „Dnes, kdy není více překážek překonati za volební právo, dnes kdy všeobecné právo hlasovací je skutkem pro muže, musí požadavek hlasovacího práva žen státi se praktickým bodem politiky našich soudruhů na radě říšské.“⁴⁸⁸⁴⁸⁹

Plně v souladu s tím, jak sociálně demokratické aktivistky v době projednávání prezentovaly volební reformu a její význam pro ženy, byla pak jejich agitace za úspěch sociálních demokratů v květnových volbách roku 1907 do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady, které se poprvé konaly podle nových pravidel.

⁴⁸⁶ Stanovisko sociálně demokratických žen k volební reformě. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 24, s. 4.

⁴⁸⁷ Stanovisko sociálně demokratických žen k volební reformě. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 24, s. 4.

⁴⁸⁸ Volební právo žen a sociálně demokratická strana. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 8, s. 1.

⁴⁸⁹ Gelnarová, J. (2012).*cit. d.*, s. 206.

Agitace za volební vítězství sociální demokracie tvořila významnou součást obsahu sociálně demokratického ženského tisku. Ten vyzýval ženy, aby se celou silou zasadily o vítězství sociální demokracie. Úspěch sociálních demokratů ve volbách byl prezentován jako něco, co je v zájmu žen samotných. „Ženy, když bojujete se sociální demokracií, bojujete zároveň za lidská práva ženy,“ dočteme se například v textu *Všichni proti nám a my sami proti všem* z konce ledna roku 1907.⁴⁹⁰ „Přičiňme se o vítězství socialismu při volbách, neboť tím zvítězí i naše požadavky“, píše se v jiném z textů v *Ženském listě*.⁴⁹¹ „Budme bdělé i my ženy proletářské při nastávajících volbách do říšské rady, aby počet poslanců sociálně demokratických byl četný, neboť tím bližší jsme i my ženy našim tužbám“, píše se v dalším z textů.⁴⁹²⁴⁹³ Autorka jiného textu po vítězství sociálních demokratů v prvním kole voleb v květnu roku 1907 zase podotýká: „Vítězství soudruhů našich je i vítězstvím naším.“⁴⁹⁴⁴⁹⁵

Jak již bylo řečeno, aktivistky za volební právo žen se shodovaly v tom, že reforma volebního práva do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady uzákoněná roku 1907 není skutečně universální, že je pouze partikulární. Zaměříme-li se však na lingvistickou rovinu jejich diskursu, zjistíme, že pokud jde o užití samotného termínu „všeobecné volební právo“, panovala v diskursu aktivistek za volební právo žen jistá ambivalence. V některých případech je termín používán ve významu volebního práva mužů i žen: V jednom z textů z roku 1905 se například dočteme: „I z ohledu kulturního (vzdělávacího)

⁴⁹⁰ *Všichni proti nám a my sami proti všem. Ženský list. 1907, roč. 16, č. 3, s. 2.*

⁴⁹¹ *K volebnímu boji ženy. Ženský list. 1907, roč. 16, č. 8, s. 4.*

⁴⁹² *Zájem dělnic k říšským volbám. Ženský list. 1907, roč. 16, č. 9, s. 2.*

⁴⁹³ Povinnost sociálních demokratů zasazovat se nyní o volební právo žen byla v druhé polovině prosince roku 1906, tedy již poté, co byla reforma schválena poslaneckou sněmovnou, deklarována v resoluci přijaté na sjezdu strany v Praze na Vinohradech: „Jelikož v osnově nového zákona volebního je pominuto právo žen, jimž takto upřeno politické právo hlasovací vůbec, žádáme jménem sociálně demokratických žen, aby strana a případně zvolení poslanci se vším úsilím právo to pro ženy žádali a všechno vykonali, abychom ho dosáhli. Všeobecné právo hlasovací bude jen tehdy všeobecným, až vztahovati se bude též na ženy, až i ony budou mítí vliv na utváření zákonů, které až do dnes byly konány bez nich proti nim.“ (Resoluce o volebním právu žen in *Politické resoluce, které přijal VII. sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1906, 22. – 25. prosinec, Praha – Vinohrady. In PROKŠ, P. (ed.). (1999). Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948. Vyd. 1. Praha: Historický ústav.*)

⁴⁹⁴ *Náš prapor nad Čechami vlaje! Ženský list. 1907, roč. 16, č. 11, s. 1.*

⁴⁹⁵ *Gelnarová, J. (2012). cit. d., s. 205.*

musíme žádati všeobecné, přímé a tajné právo hlasovací, neboť mozek ženy stejně jako muže dovede mysliti, rozsuzovati a chápati.“⁴⁹⁶ Jindy aktivistky za volební právo žen používaly termín „všeobecné volební právo“ ve stejném významu, jak ho chápala volební reforma – tedy ve smyslu volebního práva pro muže. V jiných případech je zase termín „všeobecné volební právo“ nebo „všeobecné hlasovací právo“ doplněn (z hlediska samotného významu slova redundantními) přívlastky „i pro ženy“⁴⁹⁷ či „pro čtenější polovinu populace“, hovoří se o všeobecném hlasovacím právu „pro obě pohlaví“⁴⁹⁸ nebo „pro všechny bez rozdílu“.⁴⁹⁹ V článcích nalezneme také formulaci „všeobecné volební právo – mužů“.⁵⁰⁰

V některých případech autorky přecházejí v textech z jednoho významu termínu do druhého, respektive není možné jasně určit, zda hovoří o všeobecném volebním právu ve smyslu volebního práva mužů i žen nebo o volebním právu vztahujícím se pouze na muže. V jednom z článků v *Ženském listu* autorka konstatuje: „Nyní máme za svou úlohu bojovati společně za požadavek všeobecného práva hlasovacího, třeba by jej dostali zatím muži.“⁵⁰¹ V textu *Hlasovací právo a ženy* z roku 1905 se píše: „Dnes je nutností buditi u žen vědomí pro všeobecné přímé právo hlasovací. Všeobecným právem hlasovacím budeme moci nazvat právo to, až všichni dospělí obyvatelé a nikoliv jen jedna polovina lidstva, muži, jej dosáhnou, až v právo to zahrnuty budou i ženy.“⁵⁰² Dočteme se tam však také: „Pro tuto dobu vstupují ženy svorně s muži v boj za všeobecné hlasovací právo v té důvěře, že po dosažení svého práva dostojí čestné povinnosti a se stejnou odhodlaností v boj za hlasovací právo žen zasáhnou.“⁵⁰³⁵⁰⁴

⁴⁹⁶ Hlasovací právo a ženy. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 18, s. 3.

⁴⁹⁷ Volební právo žen a politické strany. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 25, s. 3.

⁴⁹⁸ 28. listopad 1905. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 25, s. 2.

⁴⁹⁹ Sedmnáctá májová oslava. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 10, s. 6.

⁵⁰⁰ Například SEDLÁČKOVÁ, Marie. Všeobecné hlasovací právo mužů. *Ženský obzor*. 1906-1907, roč. 6, č. 7-8, s. 97.

⁵⁰¹ ŘEPÁSKOVÁ, Antonie. Ze schůze žen pro hlasovací právo na Vinohradech. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 26, s. 7.

⁵⁰² Volební právo žen a politické strany. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 25, s. 2-3

⁵⁰³ Volební právo žen a politické strany. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 25, s. 3.

⁵⁰⁴ Srovnej Gelnarová, J. (2012). cit. d., s. 197.

„Dávné právo českých žen“

Podívejme se nyní z hlediska vztahu „universální-partikulární“ na jinou situaci – diskurs k volebnímu právu do českého zemského sněmu, které bylo položeno na základech třídní nerovnosti. Český zemský sněm byl až do svého zániku postaven na principu zájmové reprezentace; kriteria pro nerovné volební právo do kuriového sněmu se odvozovala majetku, funkce, respektive vzdělání, volební právo do sněmu zároveň nebylo všeobecné. V rámci nerovného volebního práva platily v zásadě stejné podmínky pro muže i pro ženy. Jak již bylo řečeno, skutečnosti, že pasivní volební právo do českého zemského sněmu nebylo volebním zákonem z roku 1861 explicitně omezeno na muže, využily sufražistky ke kandidaturám žen. Ty se o úřad ucházely v letech 1908, 1909 a 1912.⁵⁰⁵ Způsob, jakým české měšťanské sufražistky prezentovaly volební pravidla do českého zemského sněmu, nám ukazuje jiný způsob využití partikulárnosti volebních pravidel ve prospěch volebního práva žen.

Středostavovskými sufražistkami byla skutečnost, že se volební právo uplatňované v rámci kuriového sněmu (nerovné a nevšeobecné) vztahovalo v zásadě za stejných podmínek na muže i na ženy, vykreslována jako úplná rovnoprávnost žen a mužů v české vlasti: „rovnoprávnost dcer této vlasti se syny jejími“.⁵⁰⁶ V brožuře nazvané *Zachovejme politickou rovnoprávnost žen s muži v království Českém!*, kterou Výbor pro volební právo žen vydal v roce 1910 v souvislosti se snahami o omezování ženského volebního práva, například nalezneme následující formulaci: „Ženy české mají **dle dosavadního volebního**

⁵⁰⁵ Ke kandidaturám žen do českého zemského sněmu viz například Kořalka, J. (1996). *cit. d.*; Velek, L. (2007). *cit. d.*

např. JIŘÍ KOŘALKA, *Zvolení ženy do českého zemského sněmu roku 1912*, Praha 1996, s. 307-320 nebo LUBOŠ VELEK, První v Rakousku! Zvolení prvního poslance-ženy Boženy Vikové-Kunětické v roce 1912. Příspěvek k vývoji volebního práva a volebního chování v českých zemích v 19. a 20. století, in: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*, ed. M. Vojáček, Praha 2007, s. 259-319.

⁵⁰⁶ Provolání, které 14. března 1912 vydali: Výbor pro volební právo žen, ženská organizace národní strany svobodomyšlné, Ústřední výkonný výbor žen národně sociálních, ženy československé sociální demokracie, za českou stranu pokrokovou T.G. Masaryk, za státoprávně pokrokové ženy Vilma Seidlová Sokolová. Citováno dle Stanovisko vládní k otázce volebního práva žen do zemského sněmu... *Ženský obzor*. 1912, roč. 11, č. 3, s. 91.

řádu úplnou rovnoprávnost s muži: právo voliti i volenu býti za poslance do sněmu král. Českého.⁵⁰⁷

Podíváme-li se na pojmy „české ženy“ a „úplná rovnoprávnost“ z perspektivy *třídy*, vidíme, že mají z tohoto hlediska partikulární význam: Termín „české ženy“ zde nezahrnuje všechny české ženy, ale pouze ty, jež splnily kritéria nerovného a nevšeobecného volebního práva do kuriového sněmu – poplatnice a příslušnice některých profesí. Ona výše zmíněná „rovnoprávnost dcer této vlasti se syny jejími“ se opět týkala pouze některých žen a mužů; v případě těch žen a mužů, kteří volební právo do sněmu neměli, šlo spíše o „rovnost v bezprávnosti“.

Ačkoli byla skutečnost, že některé ženy měly pasivní volební právo do českého zemského sněmu, umožněna spíše dírou v zákoně (z roku 1861) než úmyslem zákonodárce,⁵⁰⁸ v diskursu českých středostavovských sufražistek bylo toto „právo“ (a stejně tak i volební právo aktivní) konstruováno jako „dávné právo českých žen“. Například Marie Tůmová jako kandidátka poslanectví do českého zemského sněmu v roce 1908 na jedné z voličských schůzí konstatovala: „V této době, kdy Evropa pohlíží s úctou k Finsku, v jehož sněmu [...] zasedá 19 žen; v této době by bylo přímo hanbou českých žen, kdybychom nedbaly **dávných svých práv**[...].⁵⁰⁹ „Partikularita“ volebního práva žen do sněmu nebyla v diskursu měšťanských sufražistek tematizována, aktivistky tak vytvářely představu „universality“ volebního práva žen do sněmu, dojem toho, že se volební právo do sněmu týká všech českých žen, nikoli pouze těch, které platily přímé daně nebo příslušely k tzv. honoracím.

⁵⁰⁷ *Zachovejme politickou rovnoprávnost žen s muži v království Českém!: Před zasedáním sněmovním 1910.* Výbor pro volební právo žen, Praha: 1910, s. 5. Zvýrazněno v originále.

⁵⁰⁸ J. Malínská, J. (2009). Volební právo žen, s. 44; Velek, L. (2007). s. 264-265.

⁵⁰⁹ Z městské skupiny Hlinsko-Skuč-Vysoké Mýto. *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 4, s. 63. Zvýrazněno v originále.

Závěr

Cílem práce bylo zachytit, jaký obsah, resp. obsahy dávaly české aktivistky za volební právo žen v období mezi lety 1897 a 1914 konceptu *volebního práva* v kontextu, ve kterém působily. Zajímalo mě, jaké bylo v jejich diskursu sémantické pole konceptu volebního práva, jaké další koncepty se s tímto konceptem v diskursu pojily, jakých konkrétních obsahů nabývaly, jaké funkce ve vztahu k požadavku volebního práva plnily, jak se na vymezení konceptu *volebního práva* a s ním spojených konceptů v diskursu českých aktivistek za volební právo žen podílely kategorie *genderu, národa a třídy*.

Důležitou roli v diskursu sufražistek hrála skutečnost, že ženy nepředstavovaly ve vztahu k volebním pravidlům jednodušnou skupinu, některé ženy volební právo ve sledovaném období měly, jiné ne: Do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady ženy od roku 1907 volit ani být voleny nemohly (do té doby mohly volit velkostatkářky); do českého zemského sněmu mohly volit některé ženy a někteří muži, a to v zásadě za stejných podmínek, ženy zde zároveň nebyly explicitně vyloučeny z volebního práva pasivního; do obcí mohly volit opět některé ženy, stejně jako někteří muži, pasivní volební právo zde ale ženy narozdíl od mužů neměly; pokud jde o obec pražskou, tady byly z aktivního i pasivního volebního práva ženy vyloučeny jako celek.

Souhrnně je možné říct, že koncept volebního práva nabýval v diskursu českých aktivistek za volební právo žen dvou základních obsahů – volební právo zde bylo *právem* jedince a zároveň představovalo *dobro* celku. Tyto dva obsahy konceptu volebního práva stály v diskursu aktivistek zpravidla vedle sebe, nevylučovaly se, naopak se navzájem doplňovaly. Volební právo bylo aktivistkami prezentováno jako něco, co ženě *právem* náleží, co je „její“. Nárok ženy na volební právo byl zdůvodňován jednak pomocí principu přirozených práv, jednak meritokraticky. Volební právo bylo aktivistkami prezentováno

jednak jako právo ženy vyplývající z jejího „lidství“, jako její „lidské právo“, jednak jako právo, které ženě náleží na základě občanských povinností, které plní, nebo na základě jejich zásluh pro celek. Aktivistky odmítaly pojetí osvícenské „universality“ omezené pouze na muže a reklamovaly status „subjektu práv“ pro ženy. Odmítaly pojetí „všeobecného volebního práva“ jako „volebního práva mužů“ a poukazovaly na to, že ženy jsou součástí všeobecnosti. Vedle kritiky „vyloučení“ žen z „universality“ volebních pravidel najdeme v diskursu sufražistek také kritiku „zneviditelnění“ ženy ve vztahu k volebním pravidlům; v souvislosti s volební reformou do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady z roku 1907 měšťanské sufražistky kritizovaly, že ženy nejenže nejsou uvedeny mezi těmi, kteří jsou oprávněni volit, ale zároveň netvoří ani jednu z kategorií osob, které byly textem novely z volebního práva výslovně vyloučeny.

S konceptem volebního práva se jak v diskursu měšťanských, tak dělnických aktivistek za volební právo žen pojily termíny „svoboda“ a „rovnost“. Obsah těchto pojmů se však lišil u aktivistek dělnických na straně jedné a sufražistek měšťanských na straně druhé. V diskursu měšťanských sufražistek svoboda znamenala možnost seberealizace ženy, jejího svobodného výběru bez toho, aby jí byly předem nastavovány bariéry na základě dominantní dobové představy femininity, aby jí bylo diktováno někým jiným (společností, muži), co pro ni je a není dobré, co se pro ni „jako ženu“ hodí nebo nehodí. Předpokladem takové svobody bylo volební právo jako prostředek zajištění rovnoprávnosti *de iure*, žena měla být zbavena „ochrany“ společnosti, respektive mužů. Sociálně demokratické aktivistky za volební právo žen tematizovaly „svobodu“ jako stav, který přinese až socialistická beztrždní společnost. Tím, kdo omezuje svobodu ženy, není v diskursu dělnických aktivistek muž, ale kapitalismus. Samo volební právo svobodu přinést nemohlo, bylo však prostředkem boje za socialismus, a tedy i za „skutečnou svobodu“.

„Rovnost“ se v diskursu aktivistek za volební právo žen vyskytovala jednak v podobě předpokladu udělení volebního práva ženám, jednak jako stav, který volební právo přinese, respektive, k jehož dosažení napomůže. Požadavek volebního práva žen byl aktivistkami legitimizován s poukazem na to, že ženy a muži jsou si rovni, rovnost ženy a muže jako předpoklad volebního práva však nebyla v diskursu sufražistek na počátku dvacátého století chápána jako stejnost funkcí muže a ženy, ale jako rovnocennost muže a ženy, která zahrnovala jak stejnost, tak rozdílnost. Pojetí „rovnosti“ jako stavu, k jehož uskutečnění volební právo napomůže, se opět liší v diskursu měšťanských a dělnických aktivistek. Zatímco pro měšťanské sufražistky „rovnost“ znamenala především rovnoprávnost *de iure*, dělnické aktivistky tematizovaly především rovnost třídní, genderová rovnost byla v jejich pojetí nedílnou součástí třídní rovnosti; rovnost nebyla dělnickými aktivistkami za volební právo žen pojata pouze jako existence rovných práv, ale také jako rovnost sociální; nastolení „skutečné rovnosti“ měla opět přinést až beztřídní společnost, volební právo tedy znovu nebylo cílem, ale jedním z prostředků boje za cíl.

Na jedné straně je v diskursu sufražistek volební právo prezentováno jako přirozené právo vyplývající z lidství, na straně druhé však především u měšťanských aktivistek nalezneme vytváření určitých hierarchií vztahujících se k věku, vzdělání nebo životním zkušenostem. Měšťanské aktivistky, samy vzdělané ženy působící ve „veřejné sféře“, poukazyvaly na to, že zatímco nevzdělaný tovaryš má možnost volit na úrovni říšské rady, vzdělané mistrové je toto právo upíráno; tento typ argumentace měl však v diskursu pouze obrannou funkci, nebyl využíván jako zdůvodnění potřeby vyloučení někoho jiného z volebního práva, pouze jako argument pro zahrnutí žen.

Do rozporu s přirozenoprávní argumentací se částečně dostávala také reakce aktivistek na námitku, že ženy nejsou pro výkon volebního práva dostatečně politicky uvědomělé a že nemají o volební právo zájem. Jedním ze způsobů reakce na tuto námitku byla snaha dokázat, že ženy politicky uvědomělé jsou a

že zájem o volební právo mají. Zároveň sufražistky apelovaly na ženy samé, aby svou politickou uvědomělost, respektive zájem o politiku dokázaly. Volební právo v takových případech přestávalo být právem vyplývajícím z lidství a stávalo se něčím, co si ženy musely zasloužit. V dalších případech však byla námitka odmítnuta jako bezpředmětná s poukazem na to, že po mužích politická uvědomělost, resp. politický zájem jako podmínky volebního práva vyžadovány nejsou. Případná politická nezralost žen byla prezentována jako důsledek společnosti, která svobodnému rozvoji ženy nastavovala umělé mantinely, nikoli žen samotných, dělnické aktivistky jako překážku politické uvědomělosti prezentovaly „dvojití zatížení“ dělnické ženy beroucí ženě všechen volný čas.

Volební právo jako *právo* mělo ženě patřit nejen jako člověku, ale zároveň jako občance – bylo prezentováno jako občanské právo vyplývající z plnění občanských povinností. V návaznosti na pojetí rovnosti muže a ženy jako jejich rovnocennosti, nikoli stejnosti funkcí, aktivistky odmítly považovat za jedinou formu občanských povinností legitimizující občanská práva povinnosti, které ve společnosti vykonával muž. Vedle „občanských povinností“ sloužily k legitimizaci volebního práva jako *práva* ženy také „zásluhy“ ženy pro celek, konkrétně pro národ.

Pojetí volebního práva jako něčeho, co ženě *právem* náleží, co však fakticky žena nedoručí, odpovídal použitý jazyk. Ženy byly v pojetí sufražistek z volebního práva „vylučovány“, byly o ně „olupovány“, bylo jim „odpíráno“, byly na „svých právech“ „zkracovány“. Situace, kdy ženy volební právo reálně nedoručely, byla nazývána jako „bezpráví“, „poddanství“, „nebo „otroctví“; na straně těch, kdo ženám volební právo „upírali“, pak bylo „nadpráví“, „moc“, „útlak“, „výsady“, „nadvláda“, apod. Nadvláda nemusela mít podle aktivistek podobu zjevného útlaku, mohla být maskována pod pojmy jako „ochrana“, „úcta“ nebo „povznesení“, mohla mít formu opěvování ženy, lichocením jí či dvoření se jí. Metodou jak se zbavit útlaku byl v diskursu aktivistek „boj“;

opakuje se zde metafora „uzavřené brány“, kterou je potřeba překonat. Aktivistky poukazovaly na to, že ony samy „boj za volební právo“ vedou v „mezích zákona“, boj mimo meze zákona, který vedly anglické sufražetky, zde však nebyl a priori odsuzován, násilí sufražetek bylo prezentováno jako důsledek jejich bezprávnosti a důsledek selhání veškerých „konvenčních“ metod.

Zatímco odpůrci volebního práva žen stavěli „volební právo žen“ a „dobro celku“ proti sobě, aktivistky naopak volební právo žen prezentovaly jako *dobro celku*. Požadavek žen v jejich pojetí nebyl v rozporu se zájmem celku – ženy podle sufražistek neměly svá práva upozadit v zájmu celku, ale využít pro dobro celku. Ženy měly podle sufražistek *právo* podílet se na práci pro celek, volební právo bylo prezentováno jako prostředek efektivní práce pro celek. Definice *dobra* i vymezení *celku* se v diskursu sufražistek proměňovaly. Volební právo žen se mohlo jako „dobro“ vztahovat v první řadě k samotnému výkonu politické činnosti – ženy měly do politiky „vnést“ svoji „ženskost“ (konstruovanou jako „mírumilovnost“, „sociální citění“, „praktičnost“, „hospodárnost“, větší „demokratičnost“, apod.), prezentovanou buďto esenciálně, nebo jako sociální identitu ženy; ženy měly politiku „povznést“, „očistit“, „ozdravit“. Volební právo mělo podle sufražistek zároveň zvýšit politické vzdělání ženy, zájem ženy o věci veřejné. Ty zde nebyly podmínkou výkonu volebního práva, ale důsledkem výkonu volebního práva, *dobrem*, které volební právo přinese společnosti. Vedle toho bylo volební právo žen aktivistkami vyobrazováno jako prostředek k účasti žen na boji za „vyšší cíl“ důležitý pro celek. Oním celkem byl v pojetí měšťanských aktivistek „národ“ – ženy měly s pomocí volebního práva efektivně pracovat pro dobro nedominantního českého národa, který zde byl konstruován jako národ „malý a utlačovaný“, jenž potřebuje všechny své síly – muže i ženy. V pojetí dělnických aktivistek pak bylo oním celkem „lidstvo“, volební právo žen se zde stávalo „zbrání“ v boji za osvobození lidstva, za beztřídní socialistickou společnost. Příspěvek žen v boji za vyšší cíl byl pojat jednak genderově neutrálně – ženy

představovaly „síly ležící ladem“, jednak jako příspěvek ženy-matky – ta měla vychovat další generace v duchu národní, respektive socialistické myšlenky.

Aktivistky za volební právo žen zpochybnily ideologii separátních sfér (muž „veřejný“ a „politický“, žena „soukromá“ a „nepolitická“) jako argument pro vylučování ženy z politiky, a to několika různými způsoby. Zaprvé poukázaly na to, že žena hranici „soukromé“ sféry dávno překročila. Zatímco měšťanské aktivistky v této souvislosti tematizovaly především (nikoli však pouze) situaci žen středních vrstev, které ve „veřejné“ sféře figurovaly jako studentky nebo kvalifikované pracovnice, dělnické aktivistky tematizovaly situaci dělnice jako levné pracovní síly. Jejich způsob prezentace „překročení“ hranice sfér se liší – v pojetí měšťanských aktivistek ženy hranici samy „překročily“, dělnické ženy byly v jazyce dělnických aktivistek do „veřejné sféry“ „vrženy“ – byly „vytrženy“ z domácnosti a „přikovány ke stroji“. Sufražistky zároveň poukázaly na propojení „veřejné“ a „soukromé“ sféry, projevující se různými způsoby, odmítly také pokládat „veřejnou“ sféru jako nadřazenou sféře „soukromé“ a především prezentovaly obě sféry jako rovnocenné ve vztahu k politice. Politika zde byla vymezena jednak jako součást „veřejné“ sféry, jednak jako prostor, který stojí nad „veřejnou“ i „soukromou“ sférou. Aktivistky odmítly, že by jedinou formou občanských povinností legitimizující držení občanských práv byly ty povinnosti, které vykonává muž ve sféře „veřejné“, vedle toho se však aktivistky v jiných situacích snažily dokázat, že ženy plní stejné občanské povinnosti jako muži. Ukázkou obojího způsobu argumentace (redefinice i zahrnutí) byla argumentace sufražistek ve vztahu ke „klasické“ námitce, že ženy neplní vojenskou povinnost, a proto nemají nárok na volební právo. Aktivistky za volební právo žen na jedné straně odmítaly samotnou vojenskou povinnost jako způsob legitimizace volebního práva, a to buďto z pozice „ženství“ nebo z pozice socialismu, na straně druhé se však snažily prezentovat mateřství jako určitý ekvivalent vojenské povinnosti, jako stejně vysokou „daň z krve“ jen placenou jiným způsobem.

Z hlediska vztahu „veřejné – soukromé“ vykreslovaly sufražistky tři „typy“ žen – „ženu soukromou“, „ženu veřejnou“ a „ženu veřejnou i soukromou“, povinnosti těchto žen byly prezentovány jako rovnocenné navzájem a jako rovnocenné s povinnostmi „veřejného muže“, a tedy jako občanské povinnosti legitimizující držení volebního práva. „Soukromá žena“ měla na volební právo nárok jako matka, hospodyně a manželka, mateřství zde bylo prezentováno jako funkce velkého politického významu a výchova dětí jako forma „politické socializace“. „Soukromá žena“ měla nárok na to, aby její zájmy jako manželky, matky a hospodyně byly v politice reprezentovány.

Prototypem „veřejné ženy“ byla v diskursu měšťanských aktivistek učitelka jako reprezentantka kvalifikované pracovnice; status učitelky jako ženy „pouze“ „veřejné“, nikoli zároveň „soukromé“ symbolizoval celibát. V diskursu dělnických aktivistek vidíme jiný obraz „veřejné ženy“, obraz dělnické ženy jako levné pracovní síly vykořisťované kapitalismem – „vysávané dělnice“ (vedle tohoto negativního obrazu „veřejné“ dělnické ženy zde najdeme ještě jeden obraz pozitivní, a to obraz „politicky organizované“ dělnické ženy). Povinnosti, které v případě „veřejné ženy“ legitimizovaly její držení volebního práva, byly stejné jako povinnosti muže – nejčastěji bylo tematizováno placení daní, a to jak přímých (v případě poplatnic), tak nepřímých (v případě dělnické ženy). Zájmy, které tato žena měla ve vztahu k politice, vyplývaly z toho, že působila ve „veřejné sféře“ jako prostoru, který byl primárně zkonstruován muži a pro muže (omezené možnosti vzdělání žen, kvalifikované práce pro ženy, nerovné platové podmínky žen a mužů, atd.).

Zatímco žena ze střední třídy ve sledovaném období zpravidla byla „nucena“ volit mezi jednou ze dvou variant, byla buďto „soukromou“ nebo „veřejnou“, žena z nižších společenských vrstev se stávala především z finančních důvodů „veřejnou i soukromou“ – výdělek muže-dělníka neuživil rodinu, proto musela za prací i matka. Legitimizací volebního práva této ženy bylo její „dvojitá břímě“ – dvojitá vykonávání občanských povinností i dvojitá zájmy ve vztahu k politice,

zájmy ženy jako matky, hospodyně a manželky i jako vykořisťované dělnice. Situace „soukromé i veřejné“ dělnické ženy byla dělnickými aktivistkami vykreslována jako situace vynucená hospodářským převratem, respektive kapitalistickým uspořádáním, situace „muž-živitel – žena-matka a hospodyně“ je zde prezentována jako nerealizovatelný ideál. Viníkem „dvojího zatížení“ je v pojetí dělnických aktivistek kapitalismus, nikoli muž, nenajdeme zde poukaz na to, že by „soukromé povinnosti“ ženy měly být rozděleny mezi oba partnery.

Vztah „veřejného a soukromého“ nabývá v diskursu také podoby paralely mezi „domácnostmi“ a „společnostmi“. Společnost je v některých případech vykreslována jako „velká domácnost“, v níž mohou ženy uplatnit své zkušenosti z „malé domácnosti“, které získaly jako hospodyně a matky. V politice měly ženy „uklidit“, měly ji „vyčistit“, měly tam „vpustit čerstvý vzduch“.

Volební právo nebylo v pojetí sufražistek pouze jedním z práv, bylo zde právem zvláštní hodnoty, toto specifické postavení mezi právy mu zajišťoval princip reprezentace. Aktivistky chápaly volební právo jako formální vazbu mezi reprezentovaným a reprezentujícím, která byla předpokladem reprezentace v substantivním slova smyslu, tedy jednání reprezentujícího „v zájmu“ reprezentovaného. Sufražistky poukazyvaly na to, že bez této vazby ženy nemají možnost podílet se na tvorbě zákonů, kterým ony podléhají, že se rozhoduje „o nich bez nich“. Požadavek substantivní reprezentace však vidíme v diskursu aktivistek za volební právo žen i bez tematizace této formální vazby. Dělnické aktivistky například označovaly sociálně demokratické poslance v poslanecké sněmovně rakouské říšské rady za „své zástupce“, přestože je ony samy nevolily. Ekvivalentem volby byla v tomto případě v diskursu dělnických aktivistek agitační činnost dělnických žen před volbami, dělnické ženy v pojetí aktivistek touto formou dávaly najevo své politické preference. Podobně členky Výboru pro volební právo žen hovořily o pražských obecních starších jako o

„zástupcích žen“, ač ženy do obce pražské ve sledovaném období volební právo neměly.

Pro vymezení zájmů, jejichž reprezentaci v politice požadovaly, pokládaly dělnické aktivistky za volební právo žen určující kategorií *třídy*, hovořily o zájmech „dělnictva“ nebo o zájmech „dělnických žen“; primárně mělo jít o zlepšení postavení dělnictva, zároveň při tom bylo poukazováno na to, že hospodářský útlak dopadá na dělnickou ženu jako matku a zároveň dělnici dvakrát. Třída hrála u dělnických aktivistek určující roli při vymezování toho, kdo může zájmy dělnických žen v politice reprezentovat. Zájmy dělnických žen mohli reprezentovat dělničtí muži nebo dělnické ženy, je zde však odmítnuta idea, že by zájmy dělnických žen mohly reprezentovat ženy středostavovské.

Jako požadavky měšťanských žen figurovaly v diskursu sufražistek ty, o které usilovaly představitelky měšťanského ženského hnutí postupně od druhé poloviny devatenáctého století a jejichž uplatňování „vázlo“ právě proto, že zde chybělo volební právo jako prostředek reprezentace. Mezi hlavní zájmy patřilo školství; narozdíl od dělnických aktivistek, které v souvislosti se školstvím tematizovaly především otázku finanční dostupnosti (školného) a vlivu katolické církve na školství a genderový aspekt u nich nehrál tak velkou roli, měšťanské aktivistky se soustředily na dívčí střední a vysoké školství (maturita jako předpoklad vysokoškolského studia, dostupnost oborů vysokých škol ženám, apod.). S dívčím školstvím souvisela otázka přístupu ke kvalifikovaným profesím, celibátu; dalším zásadním tématem bylo postavení ženy v občanském zákoníku.

Pokud jde o vztah ke stranické reprezentaci, dělnické aktivistky jednoznačně spojovaly reprezentaci zájmů dělnických žen s jednou konkrétní stranou – sociální demokracií. Vztah měšťanských aktivistek k politickým stranám byl složitější, vztah ke stranictví byl také jedním z důvodů pnutí v rámci měšťanského ženského hnutí. Samotný Výbor pro volební právo žen se

prezentoval jako nestrannický, odmítal napojení na jednu konkrétní stranu a deklaroval ochotu spolupracovat s jakoukoli stranou nebo osobou, která bude ochotna reálně v politice prosazovat požadavek volebního práva žen.

Ačkoli měly dělnické i měšťanské aktivistky za volební právo žen ve sledovaném období shodný dlouhodobý cíl – všeobecné a rovné volební právo ve smyslu volebního práva pro muže i pro ženy, vyjadřovaly se k dílčím tématům souvisejícím s volebním právem žen z rozdílných pozic; rozdílnost pozic měla následně vliv na to, jaké strategie ve vztahu k požadavku volebního práva aktivistky volily. Pozice souvisely s tím, jakou roli přisuzovaly aktivistky pro vymezení postavení konkrétních žen v systému hierarchií *genderu* a *třídě*, a také s tím, k jaké úrovni volebních pravidel se diskurs vztahoval (říšská rada, český zemský sněm nebo obce).

Dělnické aktivistky se vyjadřovaly ke všem třem úrovním volebního práva z pozice „my, dělnictvo“ nebo z pozice „my, dělnické ženy“. Ve vztahu k volební reformě do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady stály dělnické aktivistky za volební právo žen na pozici těch, kteří reformu obhajovali, přestože volební právo žen nebylo do reformy zahrnuto. Proti nim stáli v jejich diskursu „nepřátelé volební reformy“, mezi něž patřili jak čeští poslanci, kteří se pokoušeli o zařazení volebního práva žen do návrhu reformy, tak měšťanské sufražistky, které kritizovaly nezařazení volebního práva žen do reformy.

Také k volebním pravidlům do českého zemského sněmu se dělnické aktivistky vyjadřovaly z jiných pozic než aktivistky měšťanské, hovořily z pozice „dělnictva“ – z pozice těch, kteří volební právo do českého zemského sněmu neměli. Středostavovské ženy jako ty, které volební právo měly v zásadě za stejných podmínek jako středostavovští muži, byly v jejich diskursu součástí skupiny, vůči které se dělnické aktivistky vymezovaly. Dělnické aktivistky hovořily o volebním právu do sněmu, které měly poplatnice a příslušnice tzv. honorací nikoli jako o „volebním právu žen“, ale jako o „dámském volebním

právu“. Ve vztahu k volebnímu právu do obce pražské, kam mohli volit pouze někteří muži, je „nepřítel“ dělnickými aktivistkami vymezován jako „buržoazie“ a s ní spojená „katolická církev“, které na úrovni obce nabývají podoby „bařtipánů na radnicích“ nebo „obecních tatíků“ a „černé armády“.

Měšťanské aktivistky se k volebním pravidlům vyjadřovaly zpravidla z pozice vymezené na základě genderové příslušnosti, hovořily jako „my, ženy“, nikoli z pozice „my, měšťanstvo“ nebo „my, ženy měšťanské“. Zejména v souvislosti s volebními pravidly do českého zemského sněmu přidávaly ke slovu „ženy“ přívlastek „české“, vyjadřovaly se z pozice „my, ženy české“. Měnil se v jejich diskursu ten, vůči komu se vymezovaly. Ve vztahu k volební reformě do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady pozici „oni“ zastávala v diskursu měšťanských sufražistek „vláda“, respektive „muži“, nikoli však „muži čeští“, na ty se aktivistky z pozice „českých žen“ obracely s požadavkem podpory volebního práva žen. Pokud jde o volební pravidla do českého zemského sněmu, pozici „oni“ zastávali v diskursu měšťanských sufražistek ti, kteří se snažili volební právo, jež některé ženy do sněmu měly, omezovat, konkrétně „vláda“ a „Němci“. V případě volebního práva do obce pražské nabývalo ono „my, ženy“ metaforické podoby „my, dcery pražské“, aktivistky se v tomto případě vymezovaly vůči „mužům“ obecně, resp. vůči „mužskému systému vlády“.

V diskursu měšťanských sufražistek narozdíl od aktivistek dělnických hrála důležitou roli kategorie *národa*, respektive obraz „češství“. V diskursu měšťanských aktivistek za volební právo žen nalezneme dva základní obrazy českého národa – obraz českého národa jako „národa pokrokového“ a obraz českého národa jako „národa malého a utlačovaného“. Oba dva obrazy požadavek volebního práva žen v diskursu „podpíraly“: Český národ jako „národ pokrokový“ musel z principu podporovat volební právo žen. Stejně tak bylo volební právo prostředkem pro efektivní práci žen pro „malý a utlačovaný český národ“. Pozici „toho druhého“, vůči kterému se český národ vymezoval,

hrála v diskursu měšťanských sufražistek „monarchie“, respektive „Němci“ jako reprezentace „zpátečnictví“ a „utlačovatele“. Zmíněné obrazy českého národa plnily ve vztahu k volebnímu právu v diskursu sufražistek konkrétní funkce. Koncept českého národa jako národa pokrokového aktivistky používaly při apelu na české politiky, aby se zasazovali za volební právo žen. Ti tak měli dokázat, že jsou praví Češi. Podobně měli „pokrokoví čeští muži“ bránit stávající volební právo, jež některé ženy měly do českého zemského sněmu – právo, které zde bylo měšťanskými sufražistkami prezentované jako „dávné právo českých žen“ – před útoky „zpátečnické“ rakouské vlády.

Pomocí konstruktů pokrokového českého národa aktivistky také reagovaly na námitku, že ženy budou volit zpátečnický, že podlehnou vlivu klerikalismu, odmítaly ji právě poukazem na pokrokovost českého národa a českých žen jako jeho součástí. Vlastní činnost pak české měšťanské sufražistky prezentovaly jako činnost konanou v zájmu národním, nikoli pouze v zájmu žen, podporu kandidatur žen do českého zemského sněmu představovaly jako otázku národní cti a národní prestiže, jako obranu práv, které „českým ženám“ dal „český národ“. Zvolení Boženy Vikové-Kunětické do českého zemského sněmu bylo aktivistkami prezentováno jako manifestace „české pokrokovosti“, v pojetí měšťanských sufražistek ji zvolil celý „český národ“, nikoli pouze voličstvo daného volebního obvodu. Neudělení volebního osvědčení Vikové-Kunětické pak bylo prezentováno jako ukázka „rakouského zpátečnictví“.

Ačkoli jak dělnické, tak středostavovské aktivistky usilovaly o universalitu volebních pravidel, v některých situacích se snažily stávající partikularitu volebního práva využít ve prospěch volebního práva žen. Dělnické aktivistky za volební právo žen například prezentovaly volební reformu do poslanecké sněmovny rakouské říšské rady z roku 1907, reformu, která neobsahovala volební právo žen, jako nejefektivnější způsob jak dosáhnout volebního práva žen. To měli ve sněmovně prosadit sociálně demokratičtí poslanci zvolení na základě pravidel nastolených reformou. „Partikulární“ reforma zde byla

představována jako jediný možný způsob jak dosáhnout universalitu volebního práva. Měšťanské sufražistky zase využívaly ve prospěch volebního práva žen „partikulární“ volební pravidla do českého zemského sněmu, na jejichž základě měly volební právo některé ženy. Zatímco dělnické aktivistky hovořily v souvislosti s českým zemským sněmem o „dámském volebním právu“ a poukazyvaly právě na to, že se volební právo do českého zemského sněmu netýká všech žen, měšťanské sufražistky vykreslovaly volební právo poplatnic a příslušnic tzv. honorací do sněmu jako „dávná práva českých žen“, a evokovaly tak představu universalnosti tohoto volebního práva – představu, že se vztahuje na všechny ženy.

Na základě výše uvedeného je možné říct, že v rámci diskursu českých aktivistek za volební právo žen existovaly dva partikulární „diskursy“ ve smyslu konkrétních způsobů prezentace daného tématu – diskurs měšťanských sufražistek a diskurs dělnických aktivistek za volební právo žen, „diskursy“, mezi nimiž nalezneme styčné body i zásadní rozdíly. Společné mají oba „diskursy“ to, že volební právo žen je prezentováno zároveň jako „právo“, jednak „lidské“, jednak „občanské“ – vyplývající z plnění občanských povinností, jednak jako „dobro“, které se vztahuje k vyššímu, avšak měšťanskými a dělnickými aktivistkami jinak definovanému cíli. Shodný byl také poukaz na propojení mezi „veřejnou“ a „soukromou“ sférou a prezentace „soukromé ženy“ jako osoby z hlediska nároku na volební právo rovnocenné s „veřejným mužem“. Zásadní rozdíl byl v tom, z jakých pozic se dělnické a měšťanské aktivistky k volebnímu právu žen vyjadřovaly, od toho se odvíjelo jiné pojetí zájmů, které měly být v politice reprezentovány, jiné obsahy konceptů s volebním právem spojených i jiné typy hierarchií a partikularismů v diskursu obsažené. Rozdílné bylo u dělnických a měšťanských aktivistek za volební právo žen pojetí celku, stejně tak i role, jakou hrál, respektive nehrál v diskursu měšťanských a dělnických aktivistek ve vztahu k volebnímu právu žen obraz českého národa. Na úplný závěr je potřeba ve shodě se zvolenou metodou zkoumání konstatovat, že způsob prezentace diskursu českých

aktivistek za volební právo žen, který jsem podala v této práci, není jediným možným způsobem prezentace daného tématu. Je pouze jedním ze způsobů čtení tématu a nevylučuje způsoby další.

Summary

The dissertation aims to define how the concept of suffrage was constructed within the discourse of Czech women's suffrage activists at the turn of the century. The analysis shows that suffrage was conceptualized in two main ways: as a right and as a good. The presentation of women's suffrage as a right was based on the "Enlightenment's" legacy of equality and universality. These ideas served to legitimize the women's suffrage: Czech women's suffrage activists reclaimed their rights as one half of humanity and restricted "universalism" limiting civic rights to men was sharply criticized by them. The argumentation of the middle-class suffragists was further framed by the nationalist discourse: the Czech nation was presented as inherently democratic and progressive nation and the activists for women's suffrage used the concept of the progressive Czech nation to support their claim. In presenting women's suffrage as a good, the suffragists emphasized the benefit of women's suffrage for the community, which was defined differently by middle-class suffragists on one hand and working class suffragists on the other hand. The first defined it as "a nation" (dominated Czech nation within the context of Habsburg monarchy) and the last as "humanity".

Prameny a literatura

Archivní prameny

Archiv Národní knihovny ČR, fond Karla Máchová.

Památník národního písemnictví, Literární archiv, fond Výbor pro volební právo žen.

Dobové tisky

Nový volební řád pro radu říšskou na základě všeobecného práva hlasovacího s císařským patentem ze dne 30. ledna 1907 a se změnami základních zákonů státních o zastupitelstvu říšském a o volbách členů do rady říšské: Nový zákon o trestních ustanoveních pro ochranu svobody volební a shromažďovací. Praha: Ed. Grégr a syn, 1907.

PLAMÍNKOVÁ, Františka. (1920). *The political rights of women in the Czechoslovak republic.* Prague: Gazette de Prague.

Zachovejme politickou rovnoprávnost žen s muži v království Českém!: Před zasedáním sněmovním 1910. Výbor pro volební právo žen, Praha: 1910.

Programové dokumenty

Politické resoluce, které přijal VII. sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1906, 22. – 25. prosinec, Praha – Vinohrady. In PROKŠ, P. (ed.). (1999). *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948.* Vyd. 1. Praha: Historický ústav.

Politický program, který přijal sjezd Sociálně demokratické dělnické strany v Rakousku – 1888, 30. prosinec – 1889, 1. leden, Hainfeld. In PROKŠ, P. (ed.). (1999). *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948.* Vyd. 1. Praha: Historický ústav, s. 28-36.

Program České strany pokrokové (1907). In HARNA, J.; KUČERA, M. (eds.). *Politické programy českých "pokrokových" stran 1896-1920.* Vyd. 1. Praha: Historický ústav, 2010, s. 164-166.

První program národně-sociální strany (tzv. Kľofáčův) přijatý na I. řádném sjezdu strany v Praze, 1898, 15. 4. In HARNA, J. (ed.). (1998). *Politické programy českého národního socialismu 1897-1948.* Vyd. 1. Praha: Historický ústav, s. 36-39.

Články z dobového tisku

28. listopad 1905. *Ženský list.* 1905, roč. 5 (14), č. 25, s. 1-2.

- A. B. Ženy v parlamentě. *Ženské listy*. 1912, roč. 40, č. 9, s. 12-14.
- A. T. Aktuální otázka volebního práva pro ženy. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 45, s. 2-3.
- Agitační den za volební právo žen. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 6, s. 1.
- Boj o všeobecné, rovné, přímé a tajné volební právo, tudíž i o volební právo žen. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 19, s. 260.
- Boj za volební právo žen. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 35, s. 3-4.
- BRANBERGROVÁ, Marie. K volbám! *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 2, s. 30-31.
- BRANBERGROVÁ Marie. Volební hnutí žen v Praze. *Ženský svět*. 1909, roč. 13, č. 2, s. 27.
- BRANBERGROVÁ, M. Ženské hnutí v minulosti, přítomnosti i budoucnosti. *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 6, s. 91-93; č. 7, s. 104; č. 12, s. 169-170; č. 13-14, s. 191-192; č. 16, s. 212-214.
- Branná povinnost žen, *Ženské listy*. 1892, roč. 20, č. 3, s. 59.
- Čemu nás učí volby na Mladoboleslavsku a Nymbursku. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 24, s. 1-2.
- České ženské politické hnutí. *Ženský obzor*. 1908, roč. 7, č. 4, s. 69.
- Český sněm korporací zakletou. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 35, s. 3-4.
- Demonstrační den za dosažení volebního práva. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 18, s. 1.
- Den za volební právo žen v Čechách. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 20, s. 2.
- Do bojů a práce. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 12, s. 1-2.
- Dvacáté století. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 22, s. 1-2.
- F. Pl. Ženský klub český... *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 6, s. 82.
- FIEDLEROVÁ, Boh. Žena a politika. *Ženský obzor*. 1912, roč. 11, č. 1, s. 25-27.
- Hlasovací právo a ženy. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 18, s. 2-3.

- Hlasovací právo žen. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 10, s. 4.
- Jakou cestou jíti za volebním právem žen. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 5, s. 1-2.
- Jest politika jen záležitostí mužů? *Ženský list*. 1913, č. 10, s. 3-4.
- Jest s prospěchem národa, aby se jeho příslušnice zabývaly politikou? *Ženské listy*. 1907, roč. 35, č. 3, s. 42-44.
- K. B. W. Politika sufražetek. *Ženské listy*. 1914, roč. 42, č. 2, s. 18-19.
- K. N. Volební právo žen. *Ženské listy*. 1908, roč. 36, č. 11, s. 205-207.
- K volbám! *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 2, s. 30-31.
- K volebnímu boji ženy. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 8, s. 4.
- Klimt. Dánské ženy a volební právo do obcí. *Ženský list*. 1913, č. 24, s. 3-4.
- Klerikální sjezd o volebním právu žen. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 3, s. 7.
- LANGUERROVÁ, O. O politických právech ženy. *Ženský obzor*. 1906-1907, roč. 6, č. 9-10, s. 140-142.
- M. Pražská obecní správa a dělnictvo. *Ženský list*. 1909, roč. 18, č. 49, s. 2-3.
- Má či nemá žena se starat o politiku? *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 7, s. 1-2.
- Mají se ženy zabývat politikou? *Ženský list*. 1901, roč. 1 (10), č. 18, s. 1-2.
- Májová oslava. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 9, s. 2.
- Manifestace za politická práva žen. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 21, s. 1-3.
- Manifestace za uznání ženského poslance... *Ženský obzor*. 1913, roč. 12, č. 3, s. 88-89.
- Manifestační politická schůze českých žen pro volební právo. *Ženská revue*. 1905-1906, roč. 1, č. 7, s. 169-172.
- Manifestační předvolební schůze českých žen dne 16. února v Měšř. Besedě. *Ženské listy*. 1908, roč. 36, č. 4, s. 62-63.
- Manifestační schůze pro volební právo žen. *Ženské listy*. 1904, roč. 32, č. 7, s. 140.

Manifestační schůze slovanských žen... *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 13, s. 155-157.

Manifestační schůze žen za politickou rovnoprávnost v Praze, Brně, Hodoníně a ve Vídni. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 13, s. 1-2.

Manifestační schůze žen za všeobecné rovné právo hlasovací. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 26, s. 3-4.

MATERNOVÁ, Pavla. Několik myšlenek k zápasu za právo volební. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 1, s. 2-5.

Měšťácké strany a volební právo žen. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 11, s. 3-4.

Moderní emancipační snahy ženské. Přednáška Ph dr. Věry Babákové, pronesená o I. valné hromadě Dívčí Akademie v Brně dne 6. listopadu 1904. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 2, s. 19-20.

Moloch militarismu žádá nové oběti. *Ženský list*. 1904, roč. 4 (13), č. 11, s. 1-2.

N. Mary Wollstonecraft: Obrana ženiných práv. „A vindication of the rights of woman“. *Ženské listy*. 1902, roč. 30, č. 10, s. 201-202.

Nastávající volby do říšské rady. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 17, s. 3.

Náš prapor nad Čechami vlaje! *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 11, s. 1.

Naše předvolební povinnost. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 20, s. 1.

Návrh volební reformy do obce pražské a ženy. *Ženský list*. 1909, roč. 18, č. 1, s. 3-4.

Nejsme v boji za volební právo osamocené. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 10, s. 3.

NOVÁKOVÁ Tereza. Volební právo žen u nás. *Ženský svět*. 1904, roč. 8, č. 1, s. 6-7; č. 2, s. 20-21; č. 3., s. 29-30; č. 4, s. 42-43.

O hlasovacím právu žen u nás. *Ženské listy*. 1897, roč. 25, č. 1, s. 11.

O. S. A. Volební právo žen v obcích a v Praze. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 17, s. 202.

O. S. A. Ústřední spolek českých žen. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 20, s. 241.

O. S. A. Schůze žen národně sociálních o volební opravě. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 17, s. 226-227.

- O. S. A. Výbor pro volební právo žen... *Ženský svět*, 1906, roč. 10, č. 20, s. 259-260.
- O. S. A. Výbor pro volební právo žen. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 12, s. 143-144.
- O. S. A., J. B., R. Schůze a Manifestace. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 21, s. 288.
- O. S. A. Ženy a volby obecní v Praze a jinde. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 19, s. 226.
- O volebním právu žen. Řeč, kterou promluvila ve spolku „Karolína Švětlá“ ve Vlašimi K. Nevšímalová dne 18. listopadu 1906. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 12, s. 222-227.
- Občanské a politické právo žen. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 12, s. 1-2.
- Opět o volebním právu žen. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 4, s. 46.
- Oprava volebního práva do zemského sněmu. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 11, s. 3-4.
- Oslava mezinárodního svátku májového. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 10, s. 1-2.
- Passivní volební právo, to je býti volenu, vláda ženě nepřipouští... *Ženský obzor*. 1912, roč. 11, č. 3, s. 91-92.
- Petice za volební právo českých žen. *Ženské listy*. 1909, roč. 37, č. 2, s. 36-37.
- PLAMÍNKOVÁ, Františka. Kongress mezinárodní Alliance pro volební právo žen. *Ženský obzor*. roč. č. 9, s. 143, 160-162.
- Po prvních zemských volbách 1908. *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 5, s. 80.
- Politická organizace žen a její úloha. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 52, s. 1.
- Požadavky proletářských žen v novém parlamentě. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 28, s. 1.
- Práce Výboru pro volební právo žen v uplynulém roce. *Ženský obzor*. 1909, roč. 8, č. 4, s. 71-73.
- Práce ženy v obci. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 33, s. 3.

- Proč dožadujeme se volebního práva do zákonodárských sborů. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 10, s. 2.
- Prohlášení vlády o volební reformě. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 25, s. 6-7.
- První sjezd žen československých. Referuje Božena Rudolfová. *Ženské listy*. 1897, roč. 25, č. 6, s. 121-123; č. 7, s. 146-148; č. 8, s. 172-174; č. 9, s. 187-190.
- Předvolební slova našim ženám. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 22, s. 2, s. 1-3.
- PURKYŇŮ z, Eliška. Francie o volebním právu žen. *Ženský svět*. 1911, roč. 15, č. 15, s. 227-228; č. 16, s. 244-246; č. 17, s. 261-262; č. 18, s. 276-277; č. 19, s. 290-292.
- PURKYŇŮ z, Eliška. První žena poslancem na sněmu král. Českého! *Ženský svět*. 1912, roč. 16, č. 12, s. 157-158.
- Rovnoprávnost ženy. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 20, s. 3-4.
- ŘEPÁSKOVÁ, Antonie. Ze schůze žen pro hlasovací právo na Vinohradech. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 26, s. 7.
- SEDLÁČKOVÁ, Marie. Všeobecné hlasovací právo mužů. *Ženský obzor*. 1907, roč. 6, č. 7-8, s. 97-99.
- Sedmnáctá májová oslava. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 10, s. 6.
- Schůze a manifestace. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 21, s. 288-290.
- Sem se všeobecným právem hlasovacím. *Ženský list*. 1904, roč. 4 (13) č. 22, s. 1.
- SLAVÍK Vladimír. Volební právo žen u nás. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 15, s. 202-203.
- Stálý boj o uznání mandátu do českého zemského sněmu. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 40, s. 1-2.
- Stanovisko sociálně demokratických žen k volební reformě. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 24, s. 3-4.
- Stanovisko vládní k otázce volebního práva žen do zemského sněmu... *Ženský obzor*. 1912, roč. 11, č. 3, s. 91.
- STRÁNSKÁ Olga. Protestní schůze za volební právo. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 7, s. 85-86; č. 8, s. 101-102.
- STRÁNSKÁ, Olga. Za volební právo žen. *Ženská revue*. 1907, roč. 3, č. 11, s. 1-5.

- STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. Všeženská schůze pro volební právo. *Ženský svět*. 1905, roč. 9, č. 22, s. 302-304.
- T. Volební právo učitelek do obcí. *Ženský obzor*. 1909, roč. 8, č. 7, s. 134-135.
- TOUŽILOVÁ, Božena. Všeobecné hlasovací právo a ženy. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 11, s. 5.
- Upozornění voličkám! *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 4, s. 62.
- Veřejná práva žen. *Ženský list*. 1901, roč. 1 (10), č. 10, s. 1-4.
- Veřejná schůze žen. *Ženský list*. 1904, roč. 4 (13), č. 13, s. 2-3; č. 14, s. 2.
- VESELÁ, Boh. Za volební právo žen. (Úvaha májová.). *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 17, s. 4.
- Volby do zemského sněmu a ženy. *Ženský obzor*. 1908, roč. 7, č. 3, s. 47.
- Volební oprava a ženy. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 3, s. 1-2.
- Volební oprava podána. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 6, s. 1.
- Volební právo žen a politické strany. *Ženský list*. 1905, roč. 5, (14), č. 25, s. 2-3.
- Volební právo žen do obcí. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 35, s. 4-5.
- Volební právo žen. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 1, s. 15-16.
- Volební právo žen. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 4, s. 71
- Volební právo žen. *Ženské listy*. 1906, roč. 34, č. 11, s. 208.
- Volební právo žen. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 8, s. 6.
- Volební právo žen. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 6, s. 75.
- Volební právo žen. *Ženský svět*. 1907, roč. 11, č. 9, s. 104-105.
- Volební právo žen a jeho oprávněnost. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 20, s. 2-3.
- Volební právo žen a sociálně demokratická strana. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 8, s. 1.

- Volební právo žen do obcí. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 35, s. 4-5.
- Volební právo žen na postupu. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 7, s. 2-3.
- Volební právo žen v Anglii. *Ženské listy*. 1910, roč. 38, č. 8 a 9, s. 173-174.
- Volební právo žen v Rakousku. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 21, s. 5.
- Volební právo žen ve výboru pro volební opravu. *Ženský svět*. 1906, roč. 10, č. 16, s. 217.
- Volební reforma do obcí a ženy. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 44, s. 4-5.
- Volební reforma do zemského sněmu a volební právo žen. *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 48, s. 1-2.
- Volební reforma ve výboru skoncována. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 23, s. 7.
- Všeobecné volební právo žen. *Ženské listy*. 1905, roč. 33, č. 12, s. 245-246.
- Všichni proti nám a my sami proti všem. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 3, s. 2.
- Výsledky volebního práva žen. *Ženský list*. 1902, roč. 2 (11). č. 5, s. 8.
- Vzhůru do boje volebního, ženy proletářské! *Ženský list*. 1911, roč. 20, č. 15, s. 1.
- WIENEROVÁ. K. Za volební právo žen. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 17, s. 7-8.
- Z Austrálie. *Ženské listy*. 1905, roč. 33, č. 7, s. 140.
- Z anglického boje za volební právo žen. *Ženské listy*. 1911, roč. 39, č. 3, s. 56-57.
- Z městské skupiny Hlinsko-Skuč-Vysoké Mýto. *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 4, s. 63.
- Za občanské zrovnoprávnění ženy. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 12, s. 1.
- Za politickou rovnoprávnost žen. *Ženský list*. 1914, roč. 23, č. 10, s. 1-2.
- Zájem dělnic k říšským volbám. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 9, s. 2-3.
- Zájem ženy na obecní správě. *Ženský list*. 1907, roč. 16, č. 13, s. 4-5.
- Zájmy žen v politice. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 50, s. 1-2.

Zápas za volební právo do zastupitelstva král. hlav. města Prahy. *Ženský obzor*. 1909, roč. 8., č. 2, s. 44.

Ze Spojených států... *Ženské listy*. 1904, roč.32, č. 11, s. 217.

Zemská konference delegátů z Čech v Praze. *Ženský list*. 1905, roč. 5 (14), č. 16, s. 1-2.

Zemská volební reforma a ženy. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 43, s. 1.

Zemský sněm a volební oprava a ženy proletářské. *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 29, s. 1.

Zemský sněm a ženy. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 26, s. 1-2.

Zemský sněm a ženy. *Ženský list*. 1908, roč. 17, č. 39, s. 2-3.

ZIEGLOSER, Jan. Mezinárodní kongress pro volební právo žen v Budapešti. *Ženský obzor*. 1913, roč. 12, č. 6-7, s. 164-182.

Žena ať v politice mlčí! *Ženský list*. 1912, roč. 21, č. 35, s. 4-5.

Žena ve veřejném životě. *Ženský list*. 1904, roč. 4 (13), č. 16, s. 3-4.

Ženské či dámské volební právo? *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 27, s. 1-2.

Ženský klub v Praze. *Ženské listy*. 1907, roč. 35, č. 7, s. 145.

Ženy a volby obecní v Praze a jinde. *Ženské listy*. 1907, roč. 35, č. 11, s. 229-230.

Ženy české! *Ženský svět*. 1908, roč. 12, č. 3, s. 45.

Ženy nejsou schopny válčiti. *Ženský list*. 1913, roč. 22, č. 42, s. 1.

Ženy, připravme se k hromadné politické stávce. *Ženský list*. 1906, roč. 15, č. 15, s. 1.

Ženy ve sněmu. *Ženské listy*. 1912, roč. 40, č. 12, s. 15-16.

Literatura

neperiodická literatura:

BACCHI, C. L. (1990). *Same Difference: Feminism and Sexual Difference*. St Leonards: ALLEN & UNWIN.

BADER-ZAAR, B. (1998). From Corporate to Individual Representation: The Electoral Systems in Austria 1861-1918. In Romanelli, R. (ed.). *How Did They*

Become Voters? The History Of Franchise in Modern European Representational Systems. Haag, London, Boston: Kluwer Law International.

BAHENSKÁ, M.; HECZKOVÁ, L.; MUSILOVÁ, D. (2010). *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století.* Vyd. 1. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky.

BAHENSKÁ, M.; HECZKOVÁ, L.; MUSILOVÁ, D. (2011). *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století.* Vyd. 1. České Budějovice: Veduta.

BALÍK, S.; HLOUŠEK, V., HOLZER, J; ŠEDO, J. (2003). *Politický systém českých zemí 1848-1989.* Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav.

BENEŠ, V. (2008). Diskurzivní analýza. In: Drulák, P. (ed.). *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích.* Vyd. 1. Praha: Portál, s. 92-124.

DAGGER, R. (1989). Rights. In BALL, T.; FARR, J.; HANSON, R. L. (eds.). *Political Innovation and Conceptual Change.* Vyd. 1. Cambridge, s. 292-308.

DAHL, R. A. (1989). *Democracy and its critics.* Vyd. 1. New Haven: Yale University Press.

DUDEKOVÁ, G. (2011). Konzervatívne feministky. In DUDEKOVÁ, G. a kol. *Na cestě k modernej ženě. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku.* Vyd. 1. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 232-257.

DUDEKOVÁ, G. a kol. (2011). *Na cestě k modernej ženě. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku.* Vyd. 1. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

EVANS, R. (1977). *The feminists. Women's emancipation movements in Europe, America, and Australasia, 1840-1920.* Vyd. 1. London: Croom Helm.

FAIRCLOUGH, N. (1992). *Discourse and Social Change.* Vyd. 1. Cambridge, MA: Blackwell.

FAIRCLOUGH, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research.* Vyd. 1. London, New York: Routledge.

FEINBERG, M. (2006). *Elusive equality. Gender, citizenship, and the limits of democracy in Czechoslovakia, 1918-1950.* Vyd. 1. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press.

- GALLIGAN, Y.; CLAVERO, S., CALLONI, M. (2007). *Gender Politics and Democracy in post-socialist Europe*. Vyd. 1. Opladen, Farmington Hills: Barbara Burdich Publishers.
- GILL, R. (2000). Discourse Analysis. In BAUER, M.; GASKELL, G. (eds.). *Qualitative Researching with Text, Image, and Sound*. London: SAGE, s. 172-190.
- HECZKOVÁ, L.; SVATOŇOVÁ, K. (2012). *Jus Suffragii. Politické projevy Boženy Vikové-Kunětické z let 1890 - 1926*. Vyd. 1. Praha: Ústav T. G. Masaryka.
- HORSKÁ, P. (1999). *Naše prababičky feministky*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny.
- JENKS, W. A. (1950). *The Austrian electoral reform of 1907*. New York: Columbia University Press.
- KOŘALKA, J. (1996). Zvolení ženy do Českého zemského sněmu roku 1912. In *Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy. Sborník příspěvků z konference Archivou hlavního města Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. Praha: Scriptorium, s. 307-320.
- LENDEROVÁ, M. (1999). *K hříchu i modlitbě. Žena v minulém století*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta.
- LORENZ, C. (2008). Representations of identity: Ethnicity, race, class, gender and religion: An introduction into conceptual history. In BERGER, S.; LORENZ, C. (eds.). *The Contested Nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*. Macmillan: Palgrave, s. 24-59.
- MALEČKOVÁ, J. (2000). Nationalizing Women and Engendering the Nation: The Czech National Movement. In BLOOM, I.; HAGEMANN, K.; HALL, C. (eds.). *Gendered Nations: Nationalisms and Gender Order in the Long Nineteenth Century*. Oxford, New York: Berg, s. 293-310.
- MALEČKOVÁ, J. (2002). *Úrodná půda: Žena ve službách národa*. Vyd. 1. Praha: ISV nakladatelství.
- MALEČKOVÁ, J. (2004). The Emancipation of Women for the Benefit of the Nation: The Czech Women's Movement. In PALETSCHEK, S.; PIETROW-ENNKER, B. (eds.). *Women's Emancipation Movements in the 19th Century: A European Perspective*. Stanford: Stanford University Press, s. 167-188.
- MALÍNSKÁ J. *České ženské hnutí v zápase o politické zrovnoprávnění žen: role spolků a politických stran v letech 1890–1914*. Praha: Univerzita Karlova. Filosofická fakulta. Ústav českých dějin, 2007. 456 s. Vedoucí disertační práce Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

- MALÍNSKÁ, J. (2009). Volební právo žen do říšské rady, českého zemského sněmu a obcí v letech 1848–1914. *Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století*. Roč. 1, č. 1, s. 24–57.
- MALÍNSKÁ, J. (2013) „*My byly, jsme a budeme!*“ *České ženské hnutí 1860–1914 a idea českého národa*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- MALÍŘ, J.; MAREK, P. a kol. (2005). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. 1. díl. Období 1861-1938. Vyd. 1. Brno: Doplněk.
- MALÝ, K. (1999). *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Vyd. 2. Praha: Linde.
- MANNOVÁ, E. (2011). Mužské a ženské svety v spolcích. In DUDEKOVÁ, G. a kol. *Na cestě k moderní ženě. Kapitoly z dějin rodových vztahů na Slovensku*. Vyd. 1. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 175-195.
- MUSILOVÁ, D. (2007). *Z ženského pohledu: poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta.
- MUSILOVÁ, D. (2012). Mothers of the Nation: Women's Vote in the Czech Republic. In RODRÍGUEZ-RUIZ, B.; RUBIO-MARÍN R. (eds.). *The Struggle for Female Suffrage in Europe*. Leiden, Boston: BRILL, s. 207-223.
- NEUDORFLOVÁ, M. (1999). *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Vyd. 1. Praha: JANUA.
- PATEMAN, C. (1989). *The Disorder of Women*. Vyd. 1. Stanford: Stanford University Press.
- PITKIN, H. (1972). *The concept of representation*. Vyd. 1. Berkeley: University of California Press.
- SCOTT, J. W. (1996). *Only Paradoxes to Offer. French Feminists and the Rights of Man*. Vyd. 1. Cambridge, London: Harvard University Press.
- SQUIRES, J. (1999). *Gender in political theory*. Vyd. 1. Cambridge: Polity Press.
- SOUKUPOVÁ, B. Sociální demokracie a dělnické ženy. (Praha 1890-1910). (1993). In *Žena ve městě*. Praha: Institut základů vzdělanosti UK, Vyd. 1. s. 76-94.
- TINKOVÁ, D. (2008). "Oddělené sféry": tradiční polarita, nebo dědictví 19. století? In ŘEPA, M. (ed.). *19. století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetvořily*. Praha: Historický ústav, s. 458-469.

TONKISS, F. (2004). Analysing discourse. In Seale, C. (eds.). *Researching society and culture*. Vyd. 2. London: Sage, s. 245-260.

TURKOVÁ, M. (1993). Analýza programového obsahu I. sjezdu žen československých. In *Žena ve městě*. Vyd. 1. Praha: Institut základů vzdělanosti UK. s. 60-75. Rés. angl. s. 126-128.

UHROVÁ, E. (1984). *Po nevyšlapaných stezkách. Z dějin ženského hnutí a jeho žurnalistiky do roku 1921*. Vyd. 1. Hradec Králové: MONA.

URBAN, O. (1982). *Česká společnost 1848-1918*. Vyd. 1. Praha: Svoboda. 690 s.

VELEK, L. (2007). První v Rakousku! Zvolení prvního poslance-ženy Boženy Vikové-Kunětické v roce 1912. Příspěvek k vývoji volebního práva a volebního chování v českých zemích v 19. a 20. století. In VOJÁČEK, M. (ed.). *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Vyd. 1. Praha: Národní archiv, s. 259-319.

VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ, B. (1919). O ženském mandátu do sněmu království Českého. In VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ, B. *Vyznání. Řeči a studie B. Vikové Kunětické (1806-1918)*. Praha: Česká grafická akciová společnost Unie, s. 54-78.

VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ, B. (1919). S programem anebo bez programu. In VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ, B. *Vyznání. Řeči a studie B. Vikové Kunětické (1806-1918)*. Praha: Česká grafická akciová společnost Unie, s. 91-97.

VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ, B. (2012). Žena v politice a malé národy. In HECZKOVÁ, L.; SVATOŇOVÁ, K. *Jus Suffragii. Politické projevy Boženy Vikové-Kunětické z let 1890 - 1926*. Vyd. 1. Praha: Ústav T. G. Masaryka, s. 170-183.

VOŠAHLÍKOVÁ, P. (1996). Česká žena v politice a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20. století. In *Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy. Sborník příspěvků z konference Archivu hlavního města Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. Praha: Scriptorium, s. 291-299.

periodická literatura:

DAVID, K. (1991). Czech Feminists and Nationalism in the Late Habsburg Monarchy: "The First in Austria". *Journal of Women's History* vol. 3, no. 2, S. 26-45.

GELNAROVÁ, J. (2010). Reprezentace žen v politice z pohledu politické teorie aneb „Co všechno znamená, když se řekne, že ženy jsou v politice podreprezentovány?“ *Acta Politologica*. Roč. 2, č. 2, s. 120-135.

GELNAROVÁ, J. (2011). „Matka Praha“ a „dcery její“. Diskuse o ženském volebním právu do obce pražské v občanském a dělnickém ženském hnutí mezi lety 1906 a 1909. *Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století*. Roč. 3, č. 2, s. 34-58.

GELNAROVÁ, J. (2012). „Dotud nelze mluvit, že máme všeobecné právo hlasovací, pokud se vztahuje jen na muže.“ Volební reforma z roku 1907 v diskursu českého hnutí za volební právo pro ženy. *Acta Politologica*. Roč. 4, č. 2, s. 193-210.

KELLY, T. M. (2002). Feminism, pragmatism or both? Czech radical nationalism and the woman question, 1898-1914. *Nationalities Papers*. Vol. 30, no. 4, s. 537-552.

MALÍNSKÁ, J. (2009). Volební právo žen do říšské rady, českého zemského sněmu a obcí v letech 1848–1914. *Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století*. Roč. 1, č. 1, s. 24–57.

MANSBRIDGE, J. (1999). Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent 'Yes'. *The Journal of Politics*. Vol. 61. No. 3. s. 628-657.

ZIMMERMANN, S. (2005). The Challenge of Multinational Empire for the International Women's Movement: The Habsburg Monarchy and the Development of Feminist Inter/National Politics. *Journal of Women's History*. Vol. 17, no. 2, s. 87-117.

Encyklopedie a slovníky

Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1888-1909. 28 sv., díl 26. U-Vusín. 1907. heslo Volební řády, s. 913-930.

Internetové zdroje

SYRJÄMÄKI, Sami. What is conceptual history? In: *Concepta. International Research School in Conceptual History and Political Thought* [online]. 2013 [cit. 2013-05-04]. Dostupné z: http://www.concepta-net.org/conceptual_history